

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Trencant l'estigma

Intervencions, usos i percepcions de la
reconversió de la presó Model de Barcelona

Autora: Judit Aelita Semis i Pujibet

Tutor: Dr. Xavier Roigé i Ventura

Juny de 2024

secundària habitatge social
institut possibilitats recreatiu
serveis terra esdeveniments edat
guartera parc centrar esforç oficina
memòria arbres zona barri espai colla
lloguer zona barri espai auditori
habitatge escola biblioteca pas
cap aigua cultura memòria zona
gran gent exposicions museu
mens casals teatre castellers jardins artístics hivernacle
conferenciar edifici històric poliesportiu

Treball Final de Màster

Màster en Gestió del Patrimoni Cultural i Museologia

Departament d'Antropologia. Facultat de Geografia i Història

Agraïments

Als meus professors del Màster, per omplir-me de sensibilitat.

Al meu tutor Dr. Xavier Roigé, per guiar-me molt sàviament.

A les persones que he conegut investigant, per compartir el seu temps i coneixements.

A la meva família, per haver confiat en mi.

Uns agraïments molt especials per a les docents investigadores de la UB que m'han motivat i guiat en aquest TFM d'investigació: les doctores Alejandra Canals, Alexandra Dima, Andrea Granell i Mònica Maspoch, així com per al Dr. Manuel Iglesias Soilán del Departament de Psicologia de la Universitat de Harvard per la seva orientació en les anàlisis qualitatives.

La meva gratitud per a tota les persones enquestades i entrevistades, doncs sense elles aquest treball no hagués estat possible. Per últim, el meu reconeixement a totes les associacions memorials i patrimonials per la seva col·laboració i testimoni, així com per als professionals de la memòria i del patrimoni, doncs sense la seva implicació en la preservació de la història no seria possible fer justícia.

Taula de continguts

Índex de figures	5
Índex de taules	8
Resum	9
1. Introducció	11
1.1. Justificació del treball	11
1.2. Objectius	12
1.2.1. Objectiu general	12
1.2.2. Objectius específics	12
1.3. Hipòtesi	12
1.4. Metodologia	13
1.4.1. Mètodes mixtos: quantitatiu i qualitatiu	13
1.4.2. Recerca documental	14
1.4.3. Entrevistes qualitatives	15
1.4.4. Enquesta als veïns	16
1.4.5. Observació	19
1.4.6. Eines i instruments	19
1.4.6.1. Jamovi / R	20
1.4.6.2. Atlas.TI	20
1.4.6.3. Microsoft Excel Online	21
1.4.7. Criteris de nomenclatura	21
2. Marc teòric: memòria i patrimonialització	23
2.1. Necessitat de memòria i patrimonialització	23
2.1.1. El pacte col·lectiu com a naixement del patrimoni de memòria	23
2.1.2. Naixement dels discursos de la memòria	23
2.1.3. Ús social de la memòria: testimoniar	26
2.1.4. Usos polítics del patrimoni	27
2.1.5. Les víctimes	30
2.2. Musealitzar l'horror: el memorial ideal	31
2.3. Processos participatius	32
3. Antecedents	37
3.1. La reconversió i adequació d'espais penitenciaris	37
3.1.1. Sistema de Models	38
4. La presó de la Model de Barcelona (1904-2017)	43
4.1. Primers anys en funcionament (1904-1936)	44
4.2. Guerra Civil (1936-1939): evitar la conflictivitat	48
4.3. Dictadura franquista i postguerra (1936-1978): doblegar i transformar	50
4.4. La Model dels 80s	56
4.5. La Model democràtica	59
4.6. De la reivindicació a la patrimonialització de la Model	61
4.7. Procés participatiu en la decisió sobre els nous usos de la Model	67
4.7.1. Metodologia	68

4.7.2. Conclusions	73
4.8. “Model, Batega!”: nous usos	75
4.9. Actualitat: a meitat del projecte	78
5. Anàlisi patrimonial històrico-artístic	83
5.1. Anàlisi descriptiu	83
5.2. Evolució històrica (i política) de l'edifici	87
5.3. Valoració patrimonial	89
5.4. Valor polític, simbòlic i identitari	91
5.5. Criteris de restauració i intervencions	92
6. Resultats de les opinions i debats	95
6.1. Perfil dels enquestats i entrevistats	95
6.2. Sobre l'estigma i la percepció actual	99
6.3. Sobre el procés de participació	110
6.4. Sobre la nova Model i nous usos	115
6.4.1. Memorial: patrimoni i pedagogia	118
6.4.2. Escola	125
6.4.3. Habitatges	127
7. Conclusions	129
8. Discussió	132
9. Bibliografia	133
Annex	138

Índex de figures

Fig. 1: esquema del disseny de la metodologia. Es basa en una triangulació que es recolza en un disseny exploratori seqüencial. Elaboració pròpia	13
Fig. 2: codificació de les idees en una transcripció de fragment. Elaboració pròpia.	20
Fig. 3: recopil·lació dels fragments marcats en cada etiqueta de codificació per a la seva anàlisi. Elaboració pròpia	20
Fig. 4: esquema de participació ciutadana. Arnstein (1969):217. Elaboració pròpia	34
Fig. 5: Cartograma a boles del nombre de presons analitzades. Elaboració pròpia	36
Fig. 6: Histograma de barres dels usos, elaboració pròpia	37
Fig. 7: fotografia aèria. Extreta de: https://urbancidades.wordpress.com	38
Fig. 8: interior de la Model. Extreta de: https://www.memoriademadrid.es	38
Fig 9. fotografia aèria de la presó de Saint-Gilles, Brusel·les. Les parts pintades en vermell són les que es protegiran. Extreta de: https://pascalsmet.brussels	39
Figs. 10 i 11: imatges de la presó de San Vittore, inspiració de la Model. Extreteres de: https://www.lombardiabeniculturali.it	40
Figs 12-14: Procés d'intervenció (Gundlach, 2018). Complex del Jardí del Nord ('Noordsingel') ja acabat i habitat, i panòptic (2021)	41
Fig. 15: Lluís Companys acompanyat d'Helios Gómez al pati de la presó amb altres activistes polítics (1930). Extret de l'Arxiu Nacional de Catalunya	46
Fig. 16: cartell de propaganda anti tortures (ca. 1970-80). Extret de l'ANC	54
Fig. 17: cartell de reivindicació veïnal extret de la plataforma ciutadana 'Fem nostra la Model'	61
Figs. 18 i 19: pla oficial del 2009 que finalment no es va dur a terme. Extret de Decidim.barcelona	62
Fig. 20 i 21: cartelleria extreta de https://presomodel.wordpress.com (2017 i 2018)	65
Fig. 22: Ajuntament de Barcelona (21.01.2018) «Ada Colau presideix l'acte d'obertura de la Model a la ciutadania». Extreta de Flickr.	65
Fig. 23: eix cronològic de la vida i recorregut del projecte en etapa democràtica	67
Fig. 24: procés de participació sobre l'espai de la Model (2018). Extreta de LACOL	68
Fig. 25: captura detall d'algunes propostes. Decidim.barcelona. Elaboració pròpia	71
Figs. 26-27: propaganda del procés participatiu. Extreteres de l'informe de resultats	72
Fig 28: informe de resultats (juny 2018). Extret de l'Ajuntament	72

Figs. 29 i 30: valoració general de les persones participants del procés de participació. <i>Extretes de l'Informe de resultats del procés participatiu de la Model (2018)</i>	73
Fig. 31: avantprojecte provisional del 2018 com a resultat de la consulta ciutadana i els grups focals amb associacions. Després del projecte urbanístic canvia	74
Fig. 32: elaboració pròpia composta a partir d'imatges reals i de l'estudi Forgas Arquitectes, de la web oficial de la Model. S'hi pot contemplar el projecte urbanístic final (2023) i alguns renders.	76
Fig. 33: plànol de la Model actual. Extreta de https://www.lamodel.barcelona	79
Figs. 34 i 35: sala d'exposicions temporals i aparcament bicibús. Elaboració pròpia	80
Fig. 36: activitats dins la Model. Elaboració pròpia	81
Fig. 37: histograma del nombre d'exposicions. Elaboració pròpia a partir de dades internes	81
Fig. 38: gràfic de línies comparant el nombre d'activitats. Elaboració pròpia	82
Fig. 39: gràfic de línies del nombre de visites. Elaboració pròpia a partir de dades internes	82
Fig. 40: plànol simplificat del conjunt arquitectònic de la Model. Font: La Model	84
Fig. 41: façana al carrer Entença, 155. Extreta del COAC	86
Fig. 42: plànol d'alçat. Domènech i Estapà (1886-1891). Extret del COAC	86
Fig. 43: galeria IV ^a , exactament igual que l'original. Elaboració pròpia	86
Fig. 44: panòptic. Domènech i Estapà (1886-1891). Plànol de secció extret del COAC	86
Fig. 45: Pérez (1947). Missa al Panòptic durant la visita del ministre de Justícia a la presó Model. Extreta de l'AMB	86
Fig. 46: Ballell (1906). Classe de música a la presó Model. El mestre Lloberas explica una lliçó de música als presidaris, vestits de negre i asseguts en cadires. Extreta de l'AMB	87
Fig. 47: Ales de Mosca. Extret de Veclus (2017)	88
Fig. 48: «Galápagos» (s.d.). Extreta del COAC.	89
Fig. 49: Rozas, C. (1941). Festes de la Mercè. Arxiu Municipal de Barcelona	90
Figs. 50 i 51: Gómez, G. (1985). Frescos frontal i laterals de la IV ^a galeria dels anys 50s	90
Fig. 52: murs originals sense pintades, amb les torres de vigilància i les reixes. Fotografia extreta de la Plataforma Fem nostre l'espai de la Model https://presomodel.wordpress.com (2018)	91
Figs. 53-56: plànols d'intervenció arquitectònica de les galeries, seguint el projecte de l'Ajuntament de les "motxilles"	94
Fig. 57: segmentació de la mostra. N= 61. Elaboració pròpia	96
Fig. 58: perfil dels enquestats en relació a la visita del centre. Elaboració pròpia	97
Fig. 59: gràfic de columnes amb les edats. Elaboració pròpia	97

Fig. 60: diagrama de sectors del nivell d'estudis dels enquestats. Elaboració pròpia	98
Fig. 61: diagrama de sectors del grau d'interès. Elaboració pròpia	98
Fig. 62: diagrama de sectors del nivell de coneixement actual del projecte urbanístic. Elaboració pròpia	99
Fig. 63: Codis postals dels enquestats. Elaboració pròpia	99
Fig. 64: la majoria de la mostra pensen de forma positiva a l'haver-hi diferents usos alhora, i que a més ajudin a esborrar l'estigma que es té. Elaboració pròpia	100
Figures 65-67: diagrames de sectors dels comentaris segons si són positius o negatius en relació a l'última visita. Elaboració pròpia	107
Fig 68: gràfic circular d'Alberto Barbero (2021). La rueda de las emociones. Extret de: https://www.albarbero.com/	110
Figura 69: diagrama de sectors de la participació al procés de presa de decisions, 14 dels 60 participants s'hi han involucrat activament. N=60. Elaboració pròpia	111
Fig. 70: <i>Word cloud</i> . Elaboració pròpia a partir dels usos de les enquestes amb Atlas.ti	117
Fig. 71: gràfic circular dels resultats de les enquestes quant a la protecció. Elaboració pròpia	120
Fig. 72: criteris d'intervenció (n=53.). Elaboració pròpia	122
Fig. 73: memorial a Salvador Puig Antich a la Model. Elaboració pròpia	125

Índex de taules

Taula 1: elaboració pròpia amb Jamovi (R). N= 61. Elaboració pròpia	96
Taules 2 i 3: comentaris positius i negatius dividits entre: cognició, emoció i comportament. Elaboració pròpia	103
Taula 4: segmentació de la informació sobre la protecció i creuament amb la participació als processos decisius d'usos municipals. Elaboració pròpia	121
Taules 5-9: elaboració pròpia a partir d'informació privada de la Model	140

Resum

Aquest estudi és una exploració de la percepció de l'estigma d'un patrimoni incòmode en relació amb la participació democràtica i els processos patrimonials a Barcelona, i la seva incidència en els debats antropològics sobre el patrimoni cultural. A la llum dels arguments a favor dels drets col·lectius de participació cultural (Arnstein 1969; Connerton 1989; Nora and Prost 1997; Ashworth and Tunbridge 1996; Maybtz 2006; Herz 2015; Onciul 2015; Vinyes 2010, 2023; Roigé 2010, 2016, 2023) investiguem el perquè i el com els rols de les comunitats en processos participatius estan canviant la salvaguarda i rehabilitació tradicionals, a través del cas de la presó La Model de Barcelona. La focalització de la necessitat de memòria i d'espais porta a comunitats font i professionals a guiar les comunitats veïnals en el reconeixement del patrimoni cultural per crear processos *bottom-up* conjuntament i fer-se'ls propis. En aquest sentit, argumentem que els principals factors que poden influir en les decisions de salvaguarda són la visita (el coneixement efectiu del patrimoni), així com el canvi radical d'usos, on cal repensar la relació entre institució i drets col·lectius mantenint el focus en les necessitats de la ciutadania, i també en els drets commemoratius. Aquest enfocament multivocal està revolucionant els processos de patrimonialització i els nous usos públics del patrimoni (penitenciari), que permet la inclusió efectiva de diferents comunitats i actors en els processos de presa de decisions d'una manera professional, i alhora democràtica, mai vista abans al patrimoni penitenciari a Europa ni al món.

Paraules clau: museus memorials, procés participatiu, estigma, patrimoni dissonant, stakeholders

Abstract

This thesis is an exploration of the stigma perception of a dissonant heritage in relation to the democratic participation and heritage processes in Barcelona and its bearing on anthropological debates on cultural heritage. In light of arguments for collective rights to cultural participation (Arnstein 1969; Connerton 1989; Nora and Prost 1997; Ashworth and Tunbridge 1996; Maybtz 2006; Herz 2015; Onciul 2015; Vinyes 2010, 2023; Roigé 2010, 2016, 2023), it investigates why and how the role of communities in heritage processes are changing the traditional safeguard and rehabilitations, through La Model of Barcelona prison case. The centering of need for memory and spaces leads to source communities and

professionals to guide neighbor communities in the recognition of cultural heritage to launch bottom-up processes together. Here, I argue that the main factors that can influence on decisions about safeguard processes, are the effective visit (knowledge of the heritage), as well as the radical change of uses, where it is necessary to rethink the relation between institution and collective rights of decision-making by retaining a focus on citizenship needs but also memorial rights. This multivocal focus is changing both the patrimonialization processes and the new public uses for (penitentiary) heritage, that enables the productive inclusion of different communities and actors in the decision-making processes about heritage in a professional but democratic way never seen before in penitentiary heritage in Europe and the world.

Keywords: memorial museums, participative process, stigma, dissonant heritage, stakeholders

1. Introducció

1.1. Justificació del treball

Un patrimoni incòmode en un procés de participació *bottom-up* està condemnat a la seva destrucció, i més en un país on hi falta una reconciliació amb la memòria. La presó Model de Barcelona ha aconseguit la seva salvaguarda i museïtzació memorial, destí molt diferent al de les Models de Madrid i València, i de la seva predecessora, la presó Reina Amàlia de Barcelona. Ens preguntem com ha estat possible esborrar tant d'estigma que inclús cada tarda desenes de pares hi porten els fills a jugar, i com ha sigut el procés de presa de decisió entre tots els actors implicats, tant aliats de la memòria com detractors, perquè hagi acabat sent un patrimoni històric amb uns nous usos mai vistos fins enguany en un memorial. I és que el debat sobre els usos de l'espai que ocupava l'antiga Model (i que agrada tant a tothom que és capaç de trencar la seva incomoditat) ha estat dut a terme mitjançant un innovador procés participatiu ciutadà que no s'ha aplicat mai abans a les presons, i que a Barcelona ha estat possible gràcies a la pressió d'un ric teixit associatiu que ha contemplat la delicada complexitat que implica tant la salvaguarda artística i la necessitat de fer justícia a la memòria, com les necessitats modernes del barri.

Els pactes d'integritat recomanen als grans projectes tenir avaluadors externs per motius de transparència i per adaptar els projectes, mitjançant avaluacions formatives, més enllà de les opinions internes. Aquest treball d'investigació pretén ser una recopilació d'aquests debats des de la neutralitat, tot veient les diverses posicions, actuacions i com han evolucionat respecte un patrimoni incòmode i memorial. Es tracta doncs d'un TFM d'investigació fet en el marc dels estudis de patrimoni cultural, tant des de vessant de memòria com de patrimoni, que alhora vol ser una avaluació dels processos participatius i els debats sobre els usos patrimonials.

Aquesta avaluació sobre el procés de reconversió de la Model de Barcelona es farà a partir de fonts primàries, tant amb metodologies qualitatives com quantitatives, amb èmfasi sobre els actors impulsors més implicats. És a dir, es farà una revaluació del procés participatiu 6 anys després. També es revisarà la valoració patrimonial oficial duta a terme, i es contrastarà amb la ciutadania i les comunitats impulsores. Finalment, s'identificarà quins mecanismes són els que han aconseguit trencar l'estigma popular.

1.2. Objectius

1.2.1. Objectiu general

El propòsit d'aquest estudi consisteix en conèixer el procés de patrimonialització, participació i canvi d'usos amb la col·laboració de professionals del patrimoni, col·lectius de represaliats i els debats socials del veïnat.

Per tal d'analitzar el canvi d'ús d'un equipament d'alt valor històric cal analitzar raons, posicions i què genera els canvis de percepció que hi ha sobre aquest espai. S'ha de realitzar un mapeig d'actors i persones físiques rellevants per tal d'explorar la problemàtica el més completa possible a partir d'una mostra mínima i representativa de tots els actors (i no actors, com visitants), per saber com una visió general pot aconseguir trencar un estigma.

1.2.2. Objectius específics

El propòsit general es desenvoluparà a través de tres accions:

1. identificar la singularitat del bé patrimonial a través de la identificació dels valors històrics, simbòlics, estètics i arquitectònics. Identificar què s'ha decidit protegir i què no, quins usos s'estan realitzant i quines intervencions i usos allotjarà, així com les debilitats i fortaleces d'aquesta valoració patrimonial;
2. detectar la percepció global de l'estigma de la Model abans i després del tancament, en la seva qualitat de patrimoni incòmode, així com quins factors clau han jugat un paper a l'hora de transformar-lo d'incòmode a còmode;
3. explorar l'efectivitat i validesa dels processos participatius descrita en:
  - a. l'impacte sobre els Plans i usos
  - b. i la percepció dels participants sobre el mateix procés i sobre els nous usos finals previstos.

1.3. Hipòtesi

L'obertura a la ciutat, les intervencions, el procés participatiu i els canvis d'usos a equipaments públics en la Model han despertat una nova acceptació entre la ciutadania vers

aquest patrimoni singular que afavoreix l'acceptació social. Per tant, s'haurà d'anar amb cura per desestigmatitzar la història impregnada i alhora salvaguardar-la.

1.4. Metodologia

1.4.1. Mètodes mixtos: quantitatiu i qualitatiu

Aquest estudi ha recollit i deixat per escrites les principals opinions i debats al voltant del projecte de salvaguarda de la Model de Barcelona i el seu procés de participació pública des del 2017 fins al 2024. La realització del projecte d'investigació ha estat possible gràcies a una metodologia mixta, que combina diferents tècniques de recollida de dades i d'anàlisi. Aquest enfoc mixte ha estat necessari per veure la diversitat de plantejaments del tema i per poder recollir la diversitat d'elements que hi entren en joc (aspectes històrics, urbanístics, visions sobre la memòria...) i actors socials diversos: antics empresonats i familiars, associacions de memòria i de veïns, treballadors de la Model i del barri, veïns, visitants i col·lectius socials diversos.

Per tant, la recol·lecció de la informació ha contemplat la recollida d'informació qualitativa (recerca, entrevistes i grups focals, o més aviat de conversa) i informació quantitativa (enquestes), que a més, s'ha complementat amb l'observació directa informal, necessària per a una descripció i la reacció gent que està enregistrada amb fotografies i un diari d'observació.

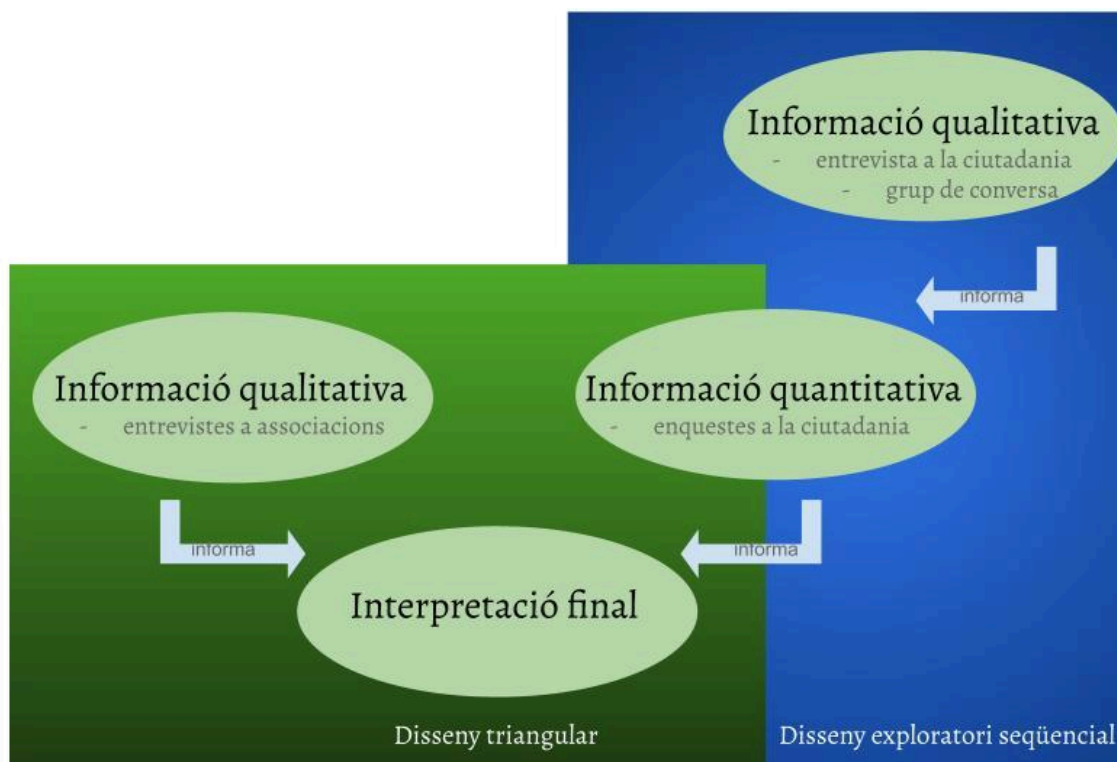

Fig. 1: esquema del disseny de la metodologia. Es basa en una triangulació que es recolza en un disseny exploratori seqüencial. Elaboració pròpia.

El procés ha estat el següent: en primer lloc s'ha buscat informació sobre els antecedents històrics de la presó, els debats i motius que van portar al seu tancament, tot revisant diferents plataformes a la web. En segon lloc, s'ha entrevistat a persones influents en el projecte a nivell memorial i patrimonial (representants de diferents associacions) per tal de verificar cada percepció del procés de patrimonialització, identificar motius i lògiques diverses de pensament. En tercer lloc i paral·lelament, s'ha complementat la percepció sobre l'obertura del nou espai amb una seixantena d'enquestes als veïns i la gent que li dona un segon ús, una breu conversació grupal de consens (doncs els pares de l'escola ja es coneixien entre ells) i entrevistes a tres veïns, en un disseny d'exploració de la informació quantitativa de les enquestes.

1.4.2. Recerca documental

Per a la recerca documental s'ha partit de les fonts d'informació secundàries bàsiques més citades, així com fonts primàries en llibres escrits en primera persona per un empresoner i una extreballadora, en la part de la seva història després del franquisme. Per a la recerca de les opinions i debats durant el procés de tancament s'han pres les plataformes ciutadanes ("Fem nostre l'espai de la Model") i associatives (SOS Monuments i Associació Cultural

Helios Gómez). Respecte el procés participatiu s'ha consultat 'Decidim.barcelona' i tota la documentació que hi ha a la pàgina web oficial, comptant l'avantprojecte, el primer Pla Director del 2009, els resultats del Pla Director, el Pla d'Ordenació, així com els resultats del procés participatiu i la premsa del moment. Pel que fa a l'anàlisi històrico-arquitectònic, s'ha pogut consultar l'estudi de l'empresa Veclus (2017), l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona i l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Per aquesta fase també contemplem una reunió expressa amb el grup de recerca sobre la memòria que coordina l'espai memorial involucrat EUROM.

1.4.3. Entrevistes qualitatives

La informació s'ha complementat amb la valoració d'un [grup focal](#) (o més aviat conversa) als pares de l'escola Xirinacs per obtenir informació més detallada de les seves opinions i preocupacions. A més, s'han realitzat un parell d'entrevistes a tres veïns «de tota la vida», ([dos amics](#) i [una resident](#)) aprofitant de que no volen donar el seu correu electrònic per realitzar l'enquesta. Al final ens hem adonat de que les entrevistes han donat una informació més complerta del previst.

Destaquem que una bona avaluació (formativa, en aquest cas perquè monitoreja un projecte que es troba a la meitat) ha de comptar amb la participació dels stakeholders. És per això que per entendre millor els processos per a la patrimonialització de la Model hem entrevistat a una part dels agents més rellevants i actius en aquest procés concret (tant impulsors com detractors), sempre des d'una mirada imparcial i sense favoritismes. No poden ser entrevistes anònimes perquè hi ha certes persones que per la seva trajectòria, les seves respostes i frases aïllades, s'han de contextualitzar. Els individus entrevistats són els *foundational folks* següents:

- Maria Rosa Viñolas García, vicepresidenta de l'Associació Catalana d'Expresos Polítics del Franquisme (ACPEPF). Gravació i transcripció [recuperables aquí](#).
- Dani el Rojo, presoner comú i actual influencer. Cofundador de l'associació Amigos y Familiares de los Presos de la cárcel Modelo. Gravació i transcripció [recuperables aquí](#).
- Alexis Mesón Doña, presoner polític activista comunista torturat per Billy el Niño i soci de l'anterior associació. Gravació i transcripció [recuperables aquí](#).

- Entrevista doble a les associacions de patrimoni històric SOS Monuments (al president Ricardo vergara) i Associació Cultural Helios Gómez (al president Gabriel Gómez). Gravació i transcripció [recuperables aquí](#).
- Xavier Riu, Vocal d'Urbanisme de l'Associació de Veïns i Veïnes de l'Eixample. Gravació i transcripció [recuperables aquí](#).

Posteriorment, s'han transcrit les entrevistes de forma «literal de fragment» (no completa, però tampoc resumida), s'ha analitzat la informació i s'han penjat els enregistraments a la [web amb la fitxa corresponent](#).

Per últim, és important destacar que una minúscula part de la informació que ha servit per a l'anàlisi ve de la interacció amb el públic en el context d'un seminari que es va celebrar entre museòlegs, humanistes i historiadors d'art internacionals (com a *external folks*) a la Col·lecció Peggy Guggenheim de Venècia sota el títol de "*Memorial museums as a function of honoring the victims of collective traumatic events*" (24.03.2024). Es pot recuperar [la presentació utilitzada](#), així com [la presentació oral i les interaccions](#).

1.4.4. Enquesta als veïns

L'exploració s'ha desenvolupat amb una metodologia quantitativa i qualitativa al segment beneficiari amb una cinquantena d'enquestes de diferent naturalesa de preguntes. S'ha buscat que en aquestes opinions més anònimes i generalistes fossin de persones amb perfils ben diferents (*relational i performative folks*), però sempre relacionats amb el tema d'estudi i en cap cas aleatoris: residents del barri antics, residents nouvinguts després del tancament de la presó, expresos o familiars, pares de l'escola, treballadors de la Model, així com visitants barcelonins.

Cal notar que hi ha enquestats que pertanyen a dos segments, per exemple els residents i els pares de les escoles, i d'altres han estat veïns del barri que hi ha vingut a treballar, visitar o a fer-hi activitats, com colles castelleres. Per tant, els límits entre un grup i un altre no poden estar tan ben definits. Tanmateix, s'han pogut establir grups més a favor de la salvaguarda i grups amb una major diversitat i polarització d'opinions. Hem clos les enquestes cap a la número 50 (amb l'afegit de les 11 entrevistes transcrits i resumides a les enquestes per tal de poder fer una avaluació de les dades més quantitativa) perquè les opinions qualitatives es començaven a repetir i hem cregut que ja disposàvem de tots els punts de vista necessaris.

L'enquesta autoadministrada s'ha realitzat mitjançant un formulari de *Google Forms*, ja que és una eina fàcil d'utilitzar per al públic majoritari, a més de disposar dels requeriments necessaris, que eren: reenviament per correu de l'enquesta per a possible edició posterior i passar les dades resultants a Excel. El públic hi ha accedit a través de dues vies possibles, el correu electrònic i un QR. Aquesta estandardització de la informació mitjançant aquesta plataforma no ha comportat cap problema i ha demostrat ser prou robusta per a la metodologia d'investigació. El model de formulari ha estat el següent, amb la naturalesa de les respostes:

Sección 1: Perfil

1. *¿Has visitado el interior de la Model?*

Clase categórica

2. *¿Qué vinculación tienes con la Model?*

Clase cuantitativa categórica

3. *¿Cómo era tu percepción de la Model antes de su cierre?*

Clase cualitativa: texto libre

4. *¿Cómo ha cambiado tu percepción de la Model entre 2017 y hoy?*

Clase cualitativa: texto libre, per veure efectivitat del proces participatiu.

5. *¿Has participado en algún proceso de participación sobre La Model?*

Clase categórica dicotómica lógica Y/N

6. *Actualmente tiene nivel de protección LOCAL del Ayuntamiento. ¿Crees que su protección actual es suficiente?*

Clase cuantitativa categórica

Sección 2: Proyecto "Model, batega!"

7. *¿Actualmente, qué uso o usos darías a esta edificación?*

Clase cualitativa: texto libre

8. *¿Estás al corriente del proyecto urbanístico y arquitectónico 'Model Batega!'?*

Clase categórica dicotómica lógica Y/N

9. *Mira esta fotografía sobre el plan urbanístico. ¿Qué opinas sobre el nuevo proyecto social y urbanístico que se desarrollará? ¿Crees que debería de haber escuelas, un*

geriátrico, parques, zonas verdes y viviendas?

Clase cualitativa: texto libre

10. ¿Si se convierte en un sitio visitable, cómo te gustaría ver el sitio?

Clase cuantitativa categórica

11. *¿A raíz de los nuevos usos, existe o puede existir alguna aportación positiva al barrio y a la historia, o su estigma es tan irreparable que puede estigmatizar los otros usos?*

Clase cuantitativa categórica dicotómica lógica Y/N

12. *¿Te interesaría formar parte de un grupo consultivo de los proyectos del barrio o para un futuro testeo museológico?*

Clase cuantitativa categórica dicotómica lógica Y/N

13. *Observaciones y comentarios extras. ¿Hay algún aspecto que eches en falta?*

Clase cualitativa: texto libre

Sección 3: Contexto.

14. *Edad*

Clase cuantitativa de ratio

15. *¿Me podrías indicar tu código postal?*

Clase cualitativa: texto libre

16. *¿Qué nivel de estudios tienes?*

Clase cuantitativa categórica ordinal

1.4.5. Observació

Per a la realització de la investigació cal mencionar que hem estat gairebé 3 setmanes a la Model i hem detectat patrons de moviment, perfils i usos típics de barri residencial. Per últim, hem dedicat una tarda únicament a la observació directa informal. La complexitat no ha demanat de gravació, però sí que s'han recopilat imatges i anotacions que hem emprat en aquesta investigació. Els resultats de l'observació transcrits es poden llegir [en aquest suport web](#).

1.4.6. Eines i instruments

Les eines utilitzades per l'avaluació de dades numèriques s'ha dut a terme mitjançant la visualització de dades amb el programari Jamovi, basat en el llenguatge de programació R. En canvi, per a l'anàlisi qualitativa s'han usat enquestes, entrevistes i converses transcrits, analitzades amb ATLAS.TI i Microsoft Excel. Les tres eines esmentades es contextualitzen a continuació.

1.4.6.1. Jamovi / R

Hem analitzat en R (a través de la plataforma Jamovi versió robusta 2.3.28) les dades quantitatives ens ha proporcionat directament la Model de Barcelona. Pel que fa a la informació recollida de les enquestes, hem optat per dissenyar taules manuals.

1.4.6.2. Atlas.TI

Respecte les entrevistes transcrites superiors a mitja hora, hem codificat les idees en àmbits temàtics: '1-estigma', '2-tancament', '3-procés', '4-resultats' i 'negatiu' per als aspectes criticats del procés de participació.

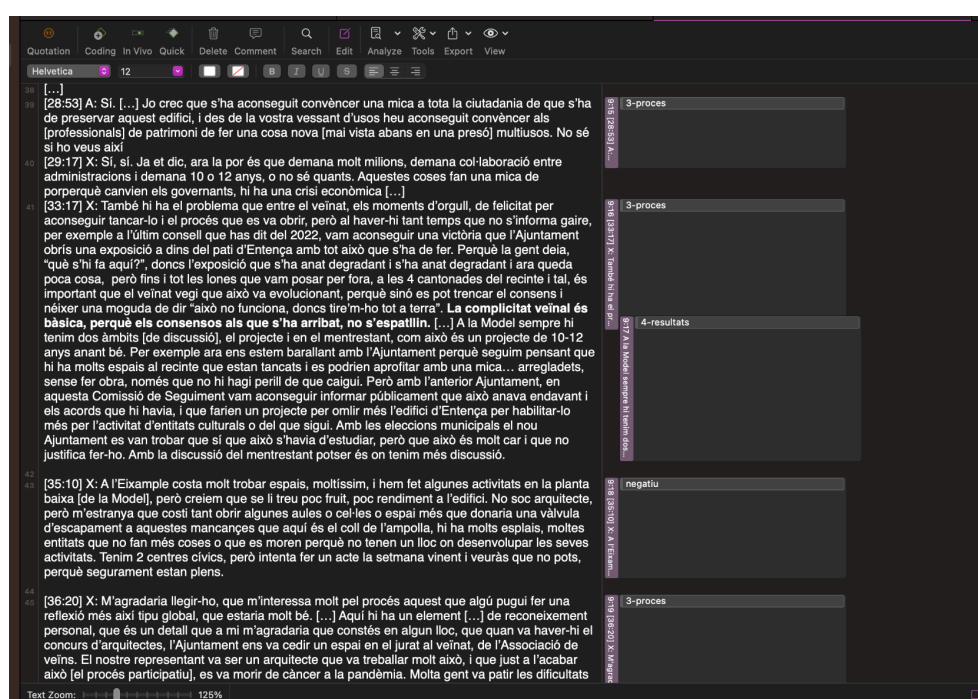

Fig. 2: detall de la captura de la codificació de les idees en una transcripció de fragment. Elab. pròpia.

Després hem analitzat les parts citades en un resum, fet que ens ha ajudat a destriar més fàcilment la informació de cada àmbit. No obstant el potencial d'aquesta plataforma d'anàlisi, creiem que és més útil en processos de llargs nombres d'entrevistes, grups focals i grups de discussió, on puguin ser més llargues en el temps i nombroses.

Search Codes	Search Code C	Document (3)	Totals
1-estigma 2	In vivo codes 0	2	2
2-tanca... 3		3	3
3-proc... 11		11	11
4-result... 3		3	3
negatiu 4		4	4
Totals		23	23

Quotations of Code 3-proces in Document Group Document...

Search Quotations

difficil i ara no portem avançant el que tocaria.

9:4 11...ocumet (3) 1 coding

En tot cas el que és això, 200 o 300 persones reunides periòdicament de vint-i-pico [sic] enti...

9:5 115...ocumet (3) 2 codings

[09:28] A: Jo he trobat que l'última reunió del Grup Impulsor i de Seguiment passa al...

3-proces

negatiu

Fig. 3: recopil·lació dels fragments marcats en cada etiqueta de codificació per a la seva anàlisi.

Elaboració pròpia.

Respecte a les enquestes, el programari no permet analitzar taules en format .xlsx, cosa que ens hauria ajudat molt a codificar i ordenar totes les idees, ja que en les 60 enquestes sí que hi havia un major grau d'informació a destriar i analitzar. Tot i així ens ha facilitat el resumir i connectar idees, així com també ens ha resultat útil a l'hora de mostrar paraules clau de forma més visual amb workclouds diferents.

1.4.6.3. Microsoft Excel Online

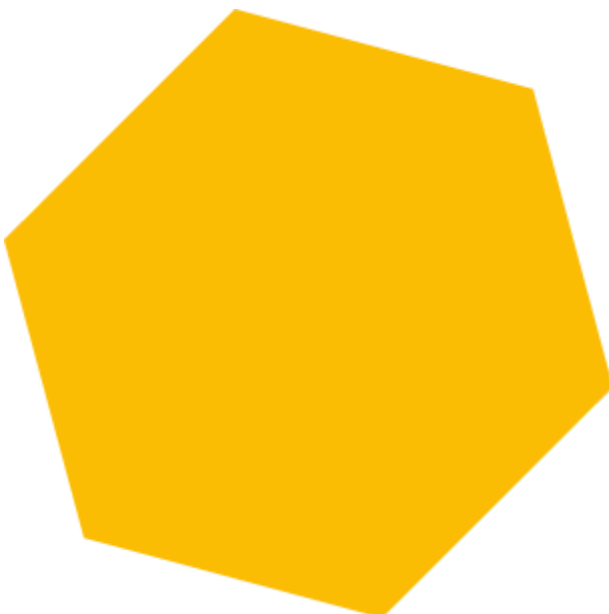
Per tal d'analitzar les respostes dels formularis i fer gràfics finalment hem optat per quedar-nos amb la plataforma de fulls de càlcul per totes les problemàtiques presentades amb ATLAS.TI a l'hora d'analitzar les respostes d'enquestes de manera qualitativa. Per als historiogrames i cartogrames també hem utilitzat POWER BI i QGIS. Els resultats es poden descarregar [en aquest suport web](#).

1.4.7. Criteris de nomenclatura

No s'ha trobat una unitat d'estil sobre el nom del centre. A la mateixa web oficial s'escriu tant en català com en castellà «la Model» i «La Model», així com «l'antiga Presó Model». S'ha optat per referir-la com a «la Model», ja que és la forma més emprada.

Respecte a la gent, hem decidit fer referència als focus group dels processos de participació i presa de decisions de 2018 com a 'participants', i a les persones que han participat en aquest estudi privat, 'enquestats'. Dins el grup d'enquestats hi contemplem també el grup 'entrevistats', distingits per la metodologia aplicada. Formen part del grup d'enquestats perquè més tard s'han carregat les seves respostes a les enquestes, també.

A més a més, hem diferenciat els residents del barri o veïns arribats durant el funcionament de la Model dels residents a partir del tancament que no han viscut l'ús original i els hem reanomenat en aquest treball com a veïns o residents del barri «nouvinguts», tot i que portin 7 anys. Els residents del barri o veïns de la Model que s'han criat *in situ*, però que ja no hi viuen, els hem batejat com a «exresidents» i els hem comptat amb el primer grup de veïns.

2. Marc teòric: memòria i patrimonialització

2.1. Necessitat de memòria i patrimonialització

«Al segle XXI les democràcies s'articulen a partir de la recuperació de memòries»

Marín-Dòmine (2023).

2.1.1. El pacte col·lectiu com a naixement del patrimoni de memòria

El procés de patrimonialització dels espais de memòria urbans com aquest es basen en fer d'un patrimoni molt incòmode a un patrimoni integrat a la societat. Quan el trauma, l'acte, el fet, la situació és nacional, hi ha una complexa negociació col·lectiva, un acord per parlar de certa manera d'uns certs col·lectius, normalment dividit entre víctimes i victimaris. Els discursos i emocions del patrimoni modern de la memòria són variats: mentre a França són objecte de glorificació per part de la ciutadania francesa, els d'exili de la ciutadania catalana desperten sentiments de frustració i horror. A Espanya hi ha poc ús de la memòria nacional, tot i estar els museus plens de patrimoni, mentre que els alemanys s'identifiquen amb patrimonis completament dissonants que tenen per funció reconèixer una alteritat nacional d'arrels forànies i resignificar la nacionalitat. Segons el context, un mateix fet o bé pot despertar usos, emocions i debats completament diferents, com l'orgull que senten els habitants del poble asturià de Comillas pel palau i estàtua del Marquès de Comillas Antonio López, mentre que a Barcelona s'ha preferit destituir l'estàtua i la glorificació pel que suposa la seva figura a la ciutat, i s'ha canviat el nom de la plaça, tot deixant-hi la peanya com a record.

Sorgeix la necessitat de la definició d'un "patrimoni incòmode" (segons Prats i Santana), "dissonant" (segons Ashworth i Tunbridge (1996)), "difícil" (segons Logan i Reeves), "dolorós" (segons Uzzel i Ballantyne), o "negatiu" (segons Meskell) per a una part de la comunitat resident. Aquests patrimonis de memòria col·lectiva afecten a tots els col·lectius, i de maneres radicalment diferents.

2.1.2. Naixement dels discursos de la memòria

«El olvido está lleno de memoria»

Mario Benedetti

Segons Françoise Choay la noció de monument ve del llatí *'monere'*, (recordatori, avís), on el component de memòria és molt important, en tant que *«el monumento intenta apaciguar la angustia de la muerte y de la aniquilación»*, ja que és un recordatori universal d'un origen o un avís d'alguna cosa invisible, que escapa a la destrucció permanent de la naturalesa vers les construccions artificials. Recorda la relació dels humans amb els déus i l'espiritualitat intangible. Els monuments de llavors eren llocs sagrats, sepulcres i temples. Cap al segle XVII, els francesos com Furetière i l'Académie Française s'obliden de la memòria i li atorguen un valor arqueològic (com les piràmides egípcies o els arcs de triomf), el de recordar les grandeses i glòries del passat esplendorós, amb un biaix estètic. Els monuments es van convertir en llibres d'història monogràfics, com una herència dels ancestres. A França, amb la Revolució Francesa es mostra el poder, la bellesa, els designis públics i els estils artístics. Al segle XIX la UNESCO contemplava com a monuments principalment els vestigis arqueològics mencionats, a més dels temples (catedrals i edificacions medievals) i els castells. Hi veiem com l'important era la memòria:

«Esta manera de relacionarse con el tiempo vivido y con la memoria -o, en otros términos, su función antropológica- constituye precisamente la esencia del monumento. Todo lo demás, es contingente y, consecuentemente, diverso y variable. Lo vimos en lo que toca a los destinatarios, y lo mismo sucede con sus expresiones y formas: tumba, templo, columna, arco del triunfo, estela, obelisco, tótem.» Choay (2007): 199.

La definició es va anar ampliant durant el modernisme amb edificis privats i altres de públics amb valors estètics, així com barris, aldees i conjunts arqueològic-artístics. Després de la II Guerra Mundial, aquesta funció de la memòria queda relegada a l'estètica, però hi ha un nou patrimoni que Choay no contempla, una noció cultural anti-estètica universal de retorn a la memòria, la dels homes i no la dels déus, que es desenvoluparà a la segona meitat del segle passat amb Jaques Le Goff i Pierre Nora. Posteriorment s'inclouen el patrimoni natural, que no és dels homes, així com l'immaterial, aquelles pràctiques intangibles que s'han de seguir practicant i difonent.

Dins de la noció de patrimoni, Pierre Nora, un dels historiadors de la *Nouvelle Histoire* (70s), hi va identificar la memòria dolorosa, normalment vinculada a un ampli col·lectiu que ha patit una resignificació de la seva identitat molt forta, en un lloc i/o dates delimitables. Pierre Nora va identificar aquests ecos de memòria amb especial significació, que es refugien en «llocs de memòria», una metàfora que es podria traduir en llenguatge acadèmic per «manifestacions» –béns patrimonials mobles i immobles, persones historiadores, dates i esdeveniments, així com en el gènere de la història en sí mateix (Nora (1997):40)– on la memòria va més enllà i es diferencia del patrimoni amb unes conseqüents resignificacions

constants, polítiques i nacionals, que obliga a cada col·lectiu («grups») a redefinir la seva identitat per a la revitalització de la seva pròpia història, i amb la mateixa celeritat que es resignifiquen els llocs de memòria, mai simbòlicament estàtics.

Nora i els historiadors que segueixen la seva línia retornen a la noció espiritual de «monument» després de la noció de sagrat, en que hi ha un bé o persona visible que relata un esdeveniment invisible (social, i més traumàtic que no pas natural, sobrenatural o gloriós-fundacional).

La memòria individual és una opció, però la col·lectiva, un deure (ja estatal i no només local) que apareixerà imposat pels aliats a partir de 1945. Un d'aquests intents de memòria i de reconeixement als que van perèixer en plena consecució del seu deure civil com a ciutadans, el veiem en la noció de víctima, i més tard, als intents de lleis de memòria històrica. A partir dels anys 60s apareixen ja els primers museus comunitaris, que alimenten la *Nouvelle Histoire* amb nous relats, potser alternatius al Discurs Patrimonial Autoritzat.

La noció de memòria de Nora es tracta d'una imatge del passat en constant remodelació social i que està d'eco reptant al present, posant notes a peu de marge al futur i citant-se les seves pròpies guies, requisits i acotacions, del qual potser només en podem escapar si es despolititza aquest passat.

Com afirma Marta Marín-Dòmine en aquesta línia, «la funció d'un lloc de memòria és el de revestir un acte violent (en tant que societats fundades sobre actes violents i conflictes): un cisma, un aconteixement» (2023). Per tant, els béns (patrimonialitzats) són un espai on permetem que resorgeixi el trauma, l'«*événement monstre*» de Nora, que a França es tradueix en la religió civil de la Nació i el reconeixement unitari al ciutadà mort del passat que intenten sanar.

Marín-Dòmine al tancar el centre del Born va dir que «el que falla és no entendre la importància de la memòria i falten testimonis que circulin les seves memòries subjectives». A Catalunya, el resultat del memorial en el visitant, segons Marín-Dòmine, és despertar un punt de vista crític amb una correcta representació de les memòries del passat, entendre als altres. Sense aquest esdeveniment violent fundacional és difícil donar-li un únic discurs i simbolització, i poder-se resignificar-se un mateix individual o col·lectivament d'acord als símbols nacionals. «Quan no està marcat per esdeveniments, és difícil treure un significat simbòlic», afirma l'exdirectora.

Actualment la *Nouvelle Histoire* i els discursos de la memòria es veuen representats en els col·lectius diversos. Cada vegada més hi ha la tendència cap a una història a partir de la multitud d'històries, del reconeixement d'altres identitats que surten de la religió civil nacional i del culte a la mateixa identitat única. Aquesta diversitat la podem exemplificar en l'exposició "Berlin Global" (2022) de Paul Spies al Humboldt Forum, museu d'antropologia fortament marcat pel colonialisme, així com al final de l'exposició permanent del Museu d'Història de Catalunya. Llavors, el/s discurs/os que envolten als monuments i museus memorials neixen com a testimoni del passat, com a justícia personal i alhora col·lectiva, tal com també afirma Ricard Vinyes.

«Destruyendo objetos destruimos en realidad documentos. (...) Primo Levi nos contó con razones exactas y poderosas por qué no debían ser destruidos los hornos crematorios de los campos nazis. Distintos colectivos de Barcelona han argumentado sólidamente las razones por las que debe mantenerse en pie la cárcel Modelo, el edificio que alberga mayor dolor histórico de mi pasado urbano, tan sólo en sórdida competencia con el Castillo de Montjuïc» Ricard Vinyes (2010):157.

Aquesta finalitat ens porta a la memòria traumàtica social culturitzada, a la memòria com a ús de redenció amb identitat social.

2.1.3. Ús social de la memòria: testimoniar

«Quien pide "memoria" –con todo lo que conlleva esa expresión– pide derecho a recordar para vivir mejor»

Vinyes 2023: 73.

Maurice Halbwachs troba que la memòria intergeneracional (sobretot en uns determinats espais "prohibits" pels altres) vehicula el record d'experiències no viscudes en primera persona, ja que les relacions establertes entre les persones no són tan mòbils com les «pedres de la ciutat» (Halbwachs, 1950). Paul Connerton al 1989 construeix una noció de memòria social i col·lectiva sorgida del dol col·lectiu, i que esdevé cultural. Descobreix que les memòries de la primera generació de supervivents de l'Holocaust té un efecte en la següent generació de supervivents. Marianne Hirsch desenvolupa les nocions de postmemòria ("era de postmemòria" (Hirsch, 2008)). Tots aquests autors tracten la memòria com a esdeveniments que no veiem, però que han passat i per tant, són presents.

Els discursos de culte (nacional) als morts són construïts, com teoritza Antoine Prost en un temps díptic, en dues parts. La primera: ahir, la guerra i els morts; i la segona: la pau i nosaltres, els vius. La primera part, sobre els errors de la guerra i la victòria del cop, on els combatents vius i no vius presideixen la cerimònia, una cerimònia que recorden les lliçons

apreses: que la guerra mata i que és massacre, que acaba amb la vida d'aquells que aconsegueixen el seu deure cívic (Prost (1997):217).

Seguint aquesta teoria, al haver-hi diferents moments díptics dependent del discurs, hi ha també diferents discursos. Vinyes opina que la destrucció del testimoniatge d'un altre discurs és erroni:

«Retirar de los espacios públicos nombres, símbolos, objetos y monumentos significa precisamente impedir la exaltación pública del fascismo, pero su destrucción o su olvido en almacenes, sin catalogación ni mantenimiento, tiene el efecto contrario. Conlleva aniquilar algo muy serio: las pruebas empíricas de los actos de crueldad de un régimen político, las pruebas materiales de sus acciones. Testimoniar y documentar, ésa [sic] es la función de los objetos de nuestra arqueología política y social para comprender el presente, para construir proyectos.» Vinyes (2010):20.

En conseqüència del dolor i del terror de les generacions precedents de les quals hem heretat les memòries gairebé per òsmosi, mirem enrere la memòria col·lectiva amb compassió, sentiment inconscientment polititzat, una noció que segueix desenvolupant Ricard Vinyes com a discurs que pot estar polititzat.

2.1.4. Usos polítics del patrimoni

«El sufrimiento ajeno es un a priori del que emana autoridad»

Vinyes 2023:31.

No es pot negar el procés de patrimonialització lligat a uns usos polítics i ètics. Els usos patrimonials no són el mateix que el retorn dels mites i la permanència de les lleis espirituals-religioses amb tota la seva simbologia sagrada. De fet, aquest retorn impedeix el pensament crític. Els usos i simbolismes del patrimoni social ens porten a l'ús polític. Com diu Vinyes, la patrimonialització i monumentalització s'ha justificat, normalment, a partir d'un moment fundacional (amb un conseqüent Discurs Patrimonial Autoritzat imposat per l'Estat del moment com demostra Laurajane Smith) o bé per petició ètica civil:

«La opción por un espacio institucional destinado a la gestión del pasado más bien procede de decisiones políticas que consideran conveniente su agregación al sistema democrático, bien sea por necesidades de un Estado que ambiciona, por ejemplo, relatar el momento fundacional de algo. (...) O también sin duda para dar respuesta a peticiones civiles de naturaleza ética, puesto que apelan a los valores o conductas que han tenido sectores de la ciudadanía frente a determinadas situaciones traumáticas» (Vinyes, 2023: 69-70).

El segon ús, menys polític i més ètico-social, la necessitat d'una memòria col·lectiva traumàtica sorgeix, segons Vinyes, el 1945. La història, els esdeveniments traumàtics

col·lectius del passat, són com un eco que infusiona la societat existent, ecos materialitzats en certs béns, noms, llocs i dates rellevants que deixen petjada en la ment de col·lectius i civilitzacions.

Com afirma Connerton, la legitimació dels estats ve quan es fa història de la memòria.¹ A França, per exemple, Prost afirma una sentència sobre la noció de memòria que només pot tenir lloc en una República que «sense déu, sacerdot ni creient, cada ciutadà pot ser les tres coses alhora.» Llavors, el culte a la memòria del ciutadà vençut en la seva tasca del deure civil esdevé un culte per a una religió civil nacional:

«Les monuments aux morts sont ainsi devenus le lieu privilégié non d'une mémoire de la République, à l'instar des statues de celle-ci, mais d'une culte républicain, d'une religion civile, dont les particularités méritent d'être ramassées pour conclure» Prost (1997):219.

Tot i ser un discurs amb un centre i uns pols, o uns llocs jerarquitzats (a través de la patrimonialització); en esdevenir una memòria col·lectiva nacional, s'integra unitàriament a tot aquell ciutadà que posseeix el coneixement dels fets:

«[...] et ce que le monument affirme à longueur d'année par sa seule présence: parce qu'il est profondément bien de faire son devoir civique, ceux qui l'ont accompli jusqu'à la mort ne doivent jamais être oubliés, et réciproquement, honorer les citoyens morts pour la Cité est affirmer la grandeur du devoir civique.» Prost (1997):219.

A Catalunya la pedagogia del culte republicà es tradueix en el culte anual dels polítics i el President de la Generalitat de Catalunya amb la visita i la posada de flors al lloc on va ser afusellat Lluís Companys i al seu sepulcre com a ritual de memòria, ja que

«Une République qui ne s'enseigne ni ne se célèbre est une République morte, c'est-à-dire une République pour laquelle on ne meurt plus: on le vit bien (...)». Nora (1997):27.

Amb tot, aquesta funció social del fet col·lectiu violent, la víctima esdevé un consens moral social universal, un discurs nuclear on no hi ha fronteres ètiques, nacionals, ni existeixen particularitats de context i on tots els que han patit l'esdeveniment s'igualen de manera moral i jurídica. Com afirma Vinyes,

«Más que una persona (una biografía, un proyecto), el sujeto víctima constituye un lugar de encuentro en el que el Estado genera el espacio de consenso moral sustentado en el sufrimiento impuesto; por ese camino el sujeto-víctima deviene una institución moral y jurídica que actúa como tótem nacional» Vinyes (2010):27.

---

¹ «(...) the great archivalisation (...) was an essential ingredient in the formation of the modern state. We routinely assume now that no state power can possibly exist without its administrative machinery of documents, files and memoranda». Connerton (2011):39.

Tal com segueix Xavier Roigé la línia establerta per Connerton, *«hablar del uso político del patrimonio es hablar obviamente del papel del patrimonio en la creación de identidades»* (Roigé (2016):16-17). La creació del paper i simbolisme de la memòria reprimides en el futur pot comportar problemes en la reconciliació entre nacions i països, separar persones per motius de traumes del passat vigents a l'actualitat, per molt de multiculturalisme i diversitat cultural que intenti dissoldre a aquests ecos.

És potser per aquesta necessitat de resoldre el trauma intern, que els Museus de la *Résistance* vagament inclouen aquesta temàtica multicultural i es fan un homenatge als francesos mateixos, a la nació Estatal i la identitat de què significa ser francès. D'igual manera hi trobem els museus de la repressió estalinista, els de la resistència italiana, el record de l'Holocaust alemany i la repressió feixista, la batalla de l'Ebre i del terrorisme d'Estat. Tracten i treballen memòries concretes, però tan diverses que són complexes, i on sovint, s'hi troba la reconciliació, acceptació mútua i unió traumàtica entre diferents multiculturalismes, i on poden quedar les identitats (nacionals) sanades.

Lluny de les identitats nacionals, segons Vinyes el discurs polític també pot esdevenir un discurs ideològic. La diferència, és que una ideologia (com per exemple la de la memòria), no vol crear una realitat, sinó evitar-la (Vinyes (2010):28). L'única «bona memòria» o memòria administrativa (és a dir, el DPA) és una memòria única i substitutiva. En canvi, un projecte polític sorgeix del conflicte històric i de la necessitat de resoldre-ho de la forma més convenient per a totes les parts amb un acord final. La reconciliació queda representada en la Constitució i el Parlament, però les institucions no poden substituir mai la societat ni les memòries que la mateixa conté.

Vinyes hi troba en els museus (de memòria i història) un eix de difusió d'aquesta ideologia nacional o Discurs Patrimonial Autoritzat (en llenguatge de Laurajane Smith). La dramatització figurativa porta a la museificació, amb la creació de simbologies (i resignificacions), arquitectures, escenaris i textos. La col·lecció no són objectes, sinó idees (és a dir, la seva interpretació, discurs explicació), el que anomena «museos ecuménicos». La seva crítica ve quan la multiplicitat de totes les confessions, ètiques i idees queden diluïdes en un relat d'èxit col·lectiu on la reconciliació deixa de ser un projecte polític per esdevenir un discurs ideològic, la «bona memòria», o com diuen els historiadors francesos, la «religió cívica». Clarament, pensa en el cas espanyol i el seu projecte fracassat de memòria històrica.

En deduïm que l'ús polític i públic del patrimoni és un dret civil i que ha de ser exigit per la ciutadania de la manera que més li convingui i li sigui favorable per seguir avançant comunitàriament, més enllà de la conservació física i química. Segons Vinyes, una política pública hauria de tenir un objectiu, un programa i un instrument. La coerció (espanyola, en aquest cas) ve quan la memòria és un deure moral, però l'oblit es torna un deure polític i civil, fent que la reconciliació real sigui una decisió personal i privada. D'aquí que Vinyes defensi que el deure de la memòria mai pot fonamentar-se sobre una política pública (Vinyes (2010):68).

2.1.5. Les víctimes

«Fuimos víctimas en tanto que militantes y resistentes»

Carles Vallejo (president de l'associació d'Expresos Polítics del Franquisme), 2024.

El president de l'associació d'Expresos Polítics del Franquisme ho té molt clar, no es considera pas una víctima: «Nosaltres vam patir la repressió perquè ens vam enfrontar amb la dictadura. Si haguéssim estat tranquils a casa obeïnt, no ens hagués passat res. Per tant, no em considero una víctima, sinó un represaliat».² Afirmar que implicar-se en la lluita contra una situació injusta en comptes de callar és una opció ètica.

Vinyes (2023) dona un èmfasi especial en la construcció i deconstrucció de la figura de la víctima, la necessitat d'un «deure de memòria» a partir de 1945 i els seus usos polítics, com el terror i el patiment aliè desencadenen una emoció de compassió simplista vers el passat, herència de la moral cristiana. La noció de víctima, en tant que de passat, afecta als poders administratiu, col·lectiu, comunitari i individual.

«[...] aquellas mujeres no actuaban como víctimas, sino que se presentaban a sí mismas como testimonios de un pasado político deliberadamente marginado en el espacio público [...]» (Vinyes (2023): 70).

Desterrades del sentiment de justícia i equitat, els seus esforços queden tapats pel seu rol passiu de víctimes. Aquest deure de reconeixement de víctima es torna un imperatiu categòric moral en la societat, on la moral tapa tot intent de revisió crítica i context, i per part dels descendents del col·lectiu víctima, impossibilita l'acceptació del dur trauma. Anant un pas més enllà de Vinyes, la memòria col·lectiva es converteix en la legitimitat del patiment i la compassió per part d'un únic subjecte o grup que posseeix tots els privilegis de les

---

² Carles Vallejo (president de l'Associació d'Expresos polítics del Franquisme), comunicació personal i conferència [06.05.2024].

polítiques de memòria, el monopoli de la memòria col·lectiva i construeixen un subjecte de víctima que determinarà als descendents amb la imposició del trauma llunyà. Per tant, veiem que per molt immoral que sembli parlar d'històries i de vides com a «víctimes», la gent i les nacions necessiten de víctimes per fonamentar-se, i els memorials que no aconsegueixen aquesta premissa justiciera, queden com a llocs confusos.

D'aquí ve la reivindicació civil de la víctima, del reconeixement i el fer-li justícia, ve l'anomenat «gir memorial» que soluciona una mica l'estigma de víctima i compassió. Es tracta de donar-li la volta a aquest estatus intemporal i abiogràfic inscrit dins d'una categoria d'un relat (Vinyes (2023):58). El gir memorial de certs sectors que es resumeix en:

1. la memòria no com un deure, sinó com un dret
2. la memòria no com a ensenyament per prevenir desastres, sinó com a adquisició de criteris per a posicionaments ètics crítics respecte al passat
3. la memòria com a construcció contemporània permanent

Aquest gir del concepte de víctima i de memòria col·lectiva de moment té relació amb l'estratègia que coneixem de passar d'un saber únic obligatori a una multiplicitat de veus narratives, reinterpretacions i ètiques, en forma de dret (Vinyes (2023):60).

2.2. Musealitzar l'horror: el memorial ideal

«El dolor lo pone a uno exageradamente receptivo»

Mario Benedetti

L'objectiu del memorial és el d'assumir com a patrimoni de la nació els esforços, conflictes i lluites memorials que han possibilitat el manteniment [o creació] dels valors i l'estructura política. Una institució com un memorial serveix d'instrument, amb objectius i programa propis. A part d'aquesta voluntat de redimir el trauma, el museu memorial té una museografia i unes característiques molt peculiars i identificables, que el diferencia de la resta d'exposicions i museus.

En primer lloc, com afirma Nora, per convertir-se en un lloc de memòria cal que hi hagi un reconeixement col·lectiu, una intenció de «patrimonialització», és a dir, un reconeixement que hi ha memòria treballant, no només com afirmen Prats i Santana (2005) amb la noció d'«actiu» com a atractiu turístic o de comprensió del món, sinó treballant a nivell de memòries individuals i col·lectives, resignificacions i esdeveniments traumàtics que

necessiten el seu temps i el seu espai físic de sanació del trauma, com un cementiri de fets i no de persones. El conflicte politicosocial ve perquè «la patrimonialització té a veure amb la negociació de la memòria, la identitat i el sentit del lloc» (Roigé (2016):12), lloc que no pot oferir una interpretació única, però tampoc negar els fets. La dificultat el converteix en un lloc sacralitzat de revisió científica constant amb finalitats educatives del visitant, de reflexió crítica que es tabuitza quan l'Estat és l'originari d'aquests cementiris de traumes.

En segon lloc, l'antropòleg Xavier Roigé hi detecta uns elements i recursos comuns als memorials que permeten transmetre l'acte violent col·lectiu i que aquí parafrasegem:

1. patrimoni original com a escenografia, fins a arribar a la reconstrucció escogràfica en alguns casos
2. record i narració de vides particulars ben documentades (o sovint fictícies amb motius pedagògics): noms, fotografies, objectes personals i testimoniats
3. generació d'emocions i experiències que sacsegen la psicologia i els valors ètics a través d'experiències, sons, imatges i audiovisuals
4. col·laboració amb el sector turístic, que impulsa la necessitat de discursos textuais complexos i diversos, resumits per explicar la història a nivell macro, i alhora una reactualització a conflictes i fets actuals (nacionals o foranis) per fer una reflexió a l'actualitat i portar el debat del passat al present
5. sacralitat com a respecte al dolor: plaques, flors, flames, textos sagrats i capelles (com en la museologia de l'Holocaust). Recursos normalment escenogràfics i interactius quan van més enllà del patrimoni.

A Catalunya, des de 2007 Ricard Vinyes ha creat un neo-memorial, un projecte administratiu memorialístic que es diferencia conscientment d'un museu i de la museografia esmentada. Es tracta d'una plataforma de gestió cultural de la memòria que dona suport a exposicions, publicacions de llibres, conferències i actes sobre la memòria democràtica de Catalunya, i no és un museu en sí mateix, sinó un espai de memòria descentralitzat.

2.3. Processos participatius

«¿Qué es más molesto? Lo más molesto en una democracia es la falta de reflexión común sobre los símbolos con los que una comunidad se quiere sentir representada. (...) Es decir, lo más molesto es la ausencia de soberanía.»

Des dels anys 1960s els processos de participació i *workshops* han modificat els discursos i les maneres de conceptualitzar i implementar polítiques de territori, que fins llavors havien sigut *top-down* (Arnstein, 1969). El model d'escolta i participació ciutadana implica l'acte de redistribuir els poders (i responsabilitats) des de les institucions i d'incloure a les comunitats com a col·lectius per al futurs projectes polítics de la població.

Volem remarcar que cobra especial rellevància a Barcelona el grup/lab tecnopolítica.net, que crea al 2015 la plataforma *free open-source* 'Decidim'. Es tracta d'una plataforma digital i infraestructura oberta que utilitzen municipis per auto-organitzar-se democràticament. (<https://tecnopolitica.net/es/projects/decidim>) A Madrid tenen 'Decide Madrid', mentre que a Barcelona, 'Decidim.barcelona' és la plataforma digital de participació pública i transparent de l'Ajuntament. És una «*engagement zone*» a nivell comunicatiu cada vegada més necessària, ja que les metodologies de creació de polítiques cada vegada més inclouen models de govern amb més cooperació interdependent:

«The core of the political science concept of "governance" is a cooperative mode of social and political regulation. [...] Networks in which public and private actors cooperate in the formulation and implementation of public policy are probably the best studied governance forms». (Mayntz (2006): 2-7)

El gir participatiu o imperatiu vers la participació de les comunitats es fonamenta en la premissa que el patrimoni i la memòria interessa a les comunitats, i que moltes vegades són elles mateixes les que exigeixen ser escoltades i opinar mitjançant processos participatius vinculants, és a dir, processos *bottom-up*.

Malgrat l'efectivitat dels processos participatius *bottom-up*, sovint autores com Herz (2015, 28) han trobat que promoure els processos participatius *per se* no és el mateix que promoure la democràcia cultural (i amb això la cultura de la democràcia) a través de paradigmes equitatius de ciutadania, que es tractaria d'*inclusive-washing*. La responsabilitat de la conceptualització del projecte passa a mans dels ciutadans i no dels polítics (que poden afirmar que han tingut en compte totes les perspectives, però que ells han pres la decisió), per tant poden donar resultats amb una esbiaixada implementació real i descontentament dels ciutadans.

A més, tot i que ningú estigui manifestament en contra d'aquests processos, es basen en la premissa de que els ciutadans i veïns col·lectivament sempre tenen una raó, una intel·ligència col·lectiva, però el cert és que moltes vegades no tenen la sensibilitat patrimonial que tenen

els experts i fins i tot es poden deixar portar per la manipulació o influència de discursos, per tant és important incloure-hi professionals del patrimoni.

Per solucionar aquesta confusió, Arnstein defineix 8 graus diferents de participació ciutadana en una escala. Ens interessen els nivells (5) *Placation*, (6) *Partnership*, (7) *Delegated power* i (8) *Citizen Control*. La investigadora defineix (5) *Placation* com a l'aconsellament o parla per part dels individus carents de poder, però encara tenen l'última paraula els «*powerholders*». A (6) *Partnership*, la investigadora hi troba una negociació i comprensió entre el poder i els individus. Al (7) *Delegated power* les comunitats ciutadanes obtenen la majoria de les preses de decisió, i al (8) *Citizen Control* són totalment apoderats i autosuficients en les decisions, no havent de negociar ni donar explicacions a ningú més que la pròpia comunitat. Tanmateix, destaquem que aquests dos últims nivells són més escassos de trobar degut a la implicació humana que requereix i la confiança que ha de tenir la població en la transparència d'elecció dels membres de la comunitat que els representaran, per tant trobem que poden ser més estressants per als ciutadans. Remarquem que els projectes de participació i negociació amb les comunitats poden vincular-se només a la comunitat font, com ser multivocals, és a dir, que a més hi intervinguin els sectors acadèmics i professionals.

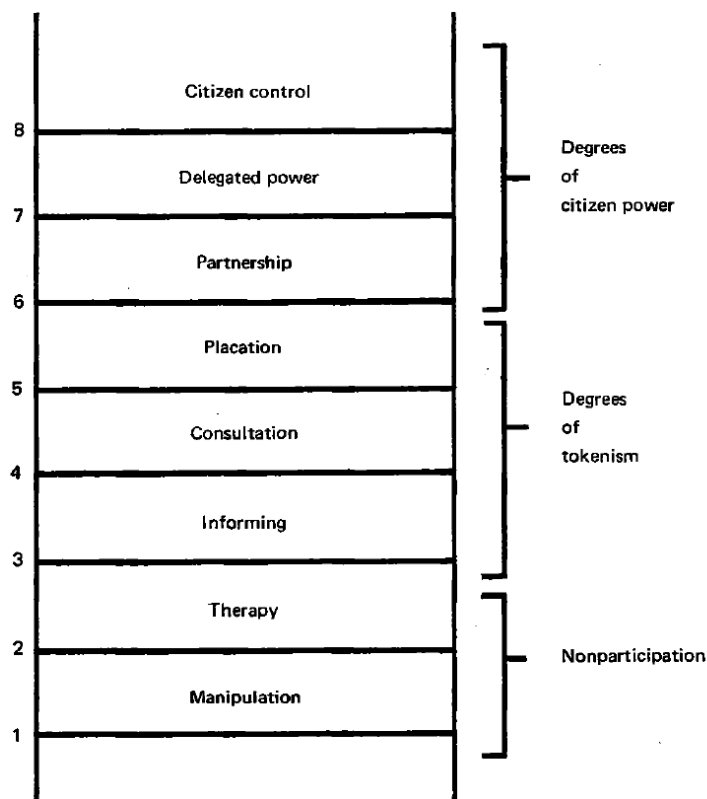

Fig. 4: esquema de participació ciutadana. Arnstein (1969):217.

És evident que la ciutadania no és pas homogènia, sinó que és dinàmica i desigual en graus d'interès i coneixement, i això ja queda recollit en la convenció de 2003 de la UNESCO. Aquesta heterogeneïtat comporta una natural desigualtat en el grau o el mode de participació. És més, investigadores com Herz (2015, 28) hi ha distingits tres grups bàsics:

1. *foundational conception* o *folk*: passat originari al qual la modernitat es sobreposa, els individus són «incontaminats», concepte un tant ambigu i romàntic;
2. *relational conception* o *folk*: individus que s'identifiquen amb la comunitat diferenciada;
3. *performative conception* o *folk*: pretenen formar part de la comunitat diferenciada, però no acaben de presentar els trets que els fa pertànyer a aquell segment i per tant, només fan veure-ho «innocentment».

Tanmateix, una vegada diferenciats els individus de la comunitat segons la polèmica noció d'autenticitat, podem definir els grups (de la comunitat o no) que es relacionen amb els projectes segons la seva intencionalitat, que són:

1. *stakeholders*: els grups que tenen interessos en el projecte
2. veïns, habitants: comparteixen el territori i són el grup d'afectats directament
3. comunitats font o de referència: els que directament es relacionen amb el bé i els seus descendents.

Els museus, en la seva qualitat de mediadors de coneixement, i per tant d'individus i memòries, faciliten els processos participatius en les *Engagement Zones*, terme ideat per Onciul (2015). Es tracta de marcs de negociació empoderadores i decolonitzadores on s'ajuda a desenvolupar la cultura d'un col·lectiu que es contraposa a un Discurs (Patrimonial) Autoritzat (DPA).

«As spaces of power flux, engagement zones are an unmapped, unpredictable and inconsistent terrain, which has the capacity to produce unexpected outcomes. [...] Nevertheless, the engagement zone also has a wider impact and influence beyond the participating individuals.» (Onciul (2015):85)

Es diferencia de les '*Contact Zones*', les trobades, ja que les *Engagement Zones* inclouen també totes les conseqüències que en pugui tenir. Hi destaquem dues característiques: són un espai de recolliment on els límits entre *insider* i *outsider* s'esvaeixen, així com també són

en sí un procés de pràctiques col·laboratives, però que va més enllà i recull la cessió de poder de gestió real.

3. Antecedents

«Per esdevenir un lloc de memòria no només és necessari que aquest no escapi a l'oblit, sinó que sigui reconegut com a tal per una col·lectivitat i que, a més, hom el museïtzi.» Roigé (2004):15.

Per tal d'enquadrar bé la complexitat i singularitat d'un memorial que ha estat presó Model a Catalunya, hem cregut necessari analitzar dos tipus d'antecedents de més general a més concret: els nous usos d'edificis penitenciaris al món, i el cas concret de les Models.

3.1. La reconversió i adequació d'espais penitenciaris

Hem fet una breu anàlisi de *benchmarking* de naturalesa quantitativa per tal d'identificar els usos més comuns que adopta un edifici originalment penitenciar que ja no alberga el mateix ús. Hem analitzat 78 centres de detenció, prevenció i penitenciaris salvaguardats de diferents segles, tot i que la majoria tenen en comú que han tancat a finals del segle XX i principis segle XXI. Els centres analitzats han estat escollits tan sols segons l'accessibilitat de la seva web. Les dades es poden [recuperar aquí](#).

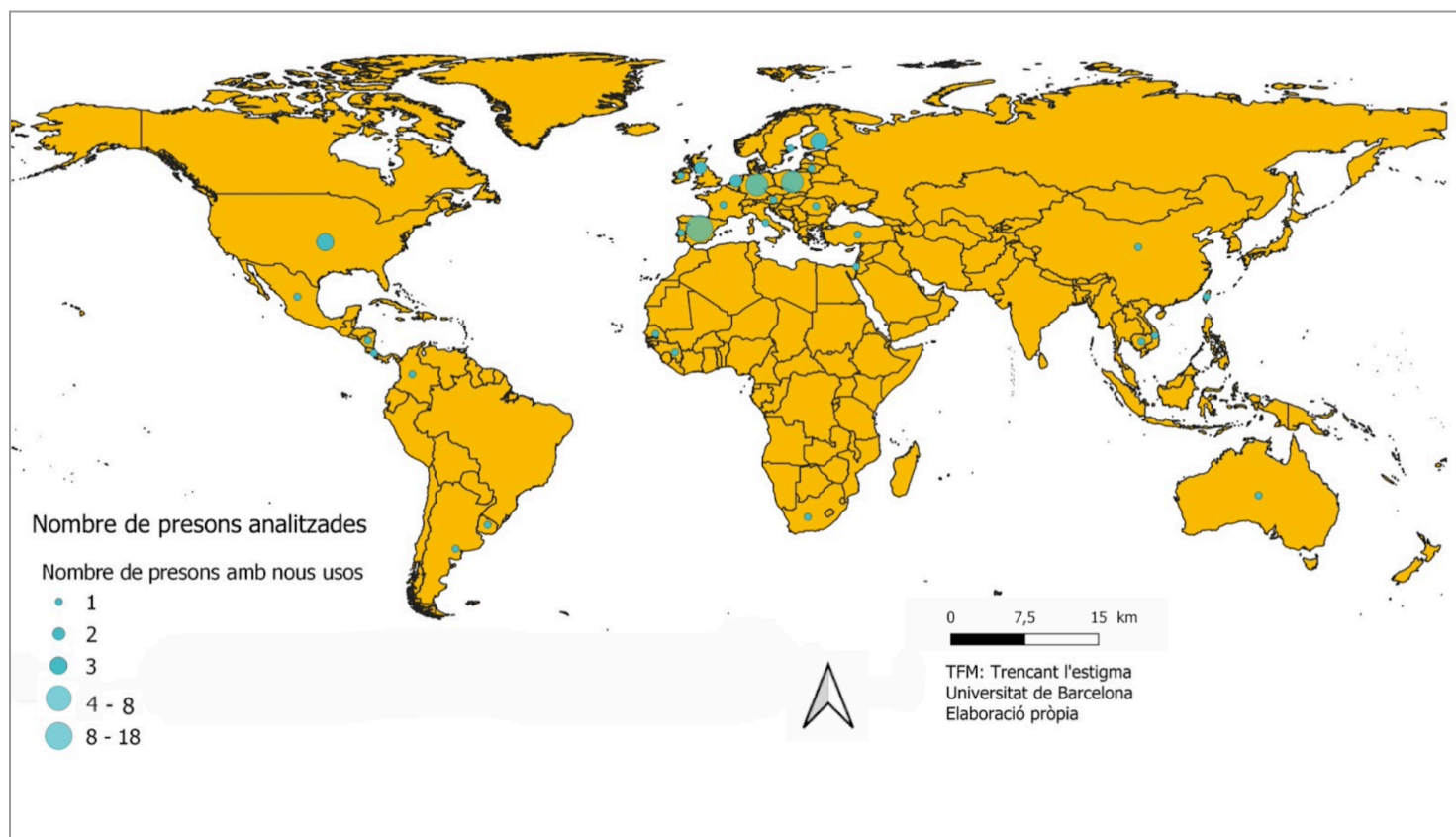

Fig. 5: Cartograma a boles del nombre de presons analitzades. En total, 33 països. Elaboració pròpia.

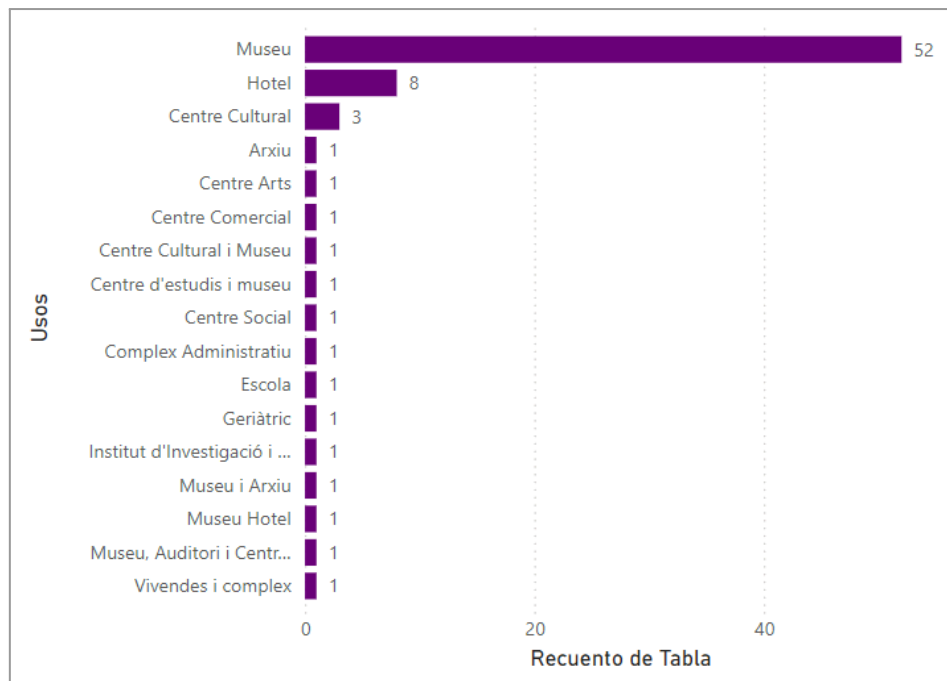

Fig. 6: Histograma de barres dels usos, elaboració pròpia. D'un total de 78 centres penitenciaris salvaguardats i reconvertits de 33 països diferents, hem trobat 17 usos, dels quals 52 són únicament memorial i 6 són memorial amb altres usos, normalment socials i culturals. En total, el 70% fan funció de memorial i un 30% restant són usos comercials, turístics i culturals.

Com veiem d'entre 78 presons analitzades els usos majoritaris són museu memorial, centres socioculturals i d'investigació, així com hotels. Destaquem que hi ha una presó que té un ús bastant únic, l'expressó de menors *Afrin Childen's Prison* (2018) a Afrin, a la província de Shehba (Turquia), que ha passat a ser una escola (*Edhas School*). A Madrid hi destaquem un geriàtric des de l'any 1950 (*Geriàtrico de la Fundación Dña Fausta Elorz*) a l'antiga Cárcel de Torrijos, en funcionament només la primera meitat del règim de Franco. Per últim, un ús a destacar i bastant únic, serà el del *Centro Penitenciario de Alcalá de Guadaíra* (Sevilla), que al futur serà l'*Hospital Psiquiátrico Penitenciario*.

3.1.1. Sistema de Models

Cárcel Modelo de Madrid

Al 1884 el rei Alfons XIII va inaugurar la presó cel·lular de la província de Madrid després de 7 anys de construcció. La documentació de la construcció per a la Model es basa en part en la *Cárcel Modelo de Madrid* (Veclus, 2017). Seguint el model del jurista Jeremy Bentham, es va construir un model de panòptic amb 5 naus de 4 pisos. Al final de la Guerra, el seu estat ruïnós va fer que els presos fossin absorbits a la presó de Carabanchel i es destruís, després de 55 anys de servei. Actualment hi ha el Cuartel General del Ejército del Aire (Portal de Archivos Españoles, s.d.).

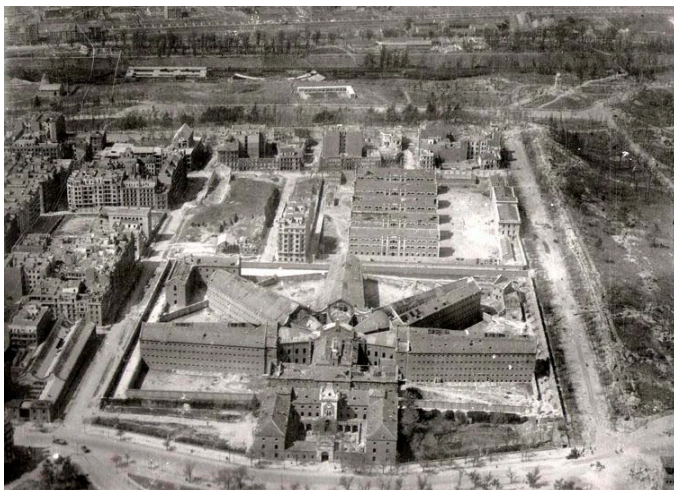

Fig. 7: fotografia aèria. Extreta de:
<https://urbancidades.wordpress.com/2008/07/21/anti-gua-carcel-modelo-de-madrid/>

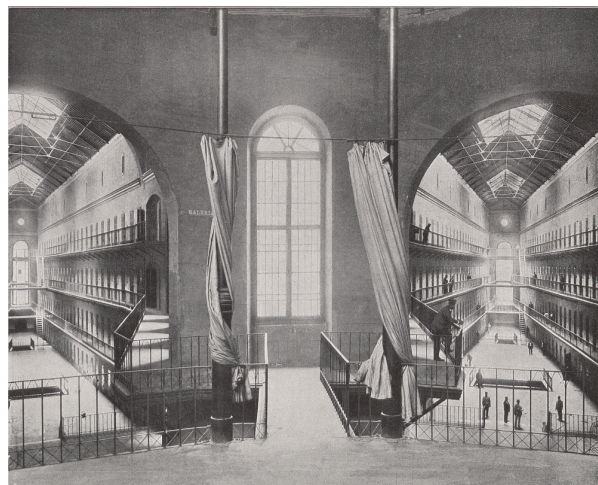

Fig. 8: interior de la Model. Extreta de:
<https://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=472523>

Prison de Saint-Gilles

Els arquitectes de la Model de Barcelona (Salvador Vinyals i Josep Domènech) van visitar el 1882 la presó cel·lular en forma de panòptic de Saint-Gilles, que li faltarien 2 anys per acabar-se de construir, i actualment la presó més antiga de Brussel·les (després de 140 anys d'activitat). El cos d'accés és a l'edifici de l'administració, d'estil neogòtic i jardins, i dona pas a través de dependències judicials i locutoris, a un panòptic des del qual s'articulen 5 braços i al final de cada braç hi resten els patis circulars dividits en triangles que a la Model es van acabar enderrocant. Segons el servei públic federal de justícia, consta de 502 cel·les en tres pisos, però les constants sobrepoblacions han amenaçat en tancar la presó a finals d'aquest 2024 (Le Soir, 2024), on es farà un districte residencial nou. S'ha escollit protegir l'edifici d'entrada i els jardins, les torres de vigilància, el panòptic i capella, així com una galeria i l'inici de la resta de galeries. Segons el Parlament de la Regió de Brussel·les-capital (2022/23), es transferirà la propietat de l'Estat Federal a la Regió Brussel·lesa quan aquesta acabi de determinar el projecte públic-privat, que constarà d'habitatges, equipaments col·lectius, zones verdes i escola.

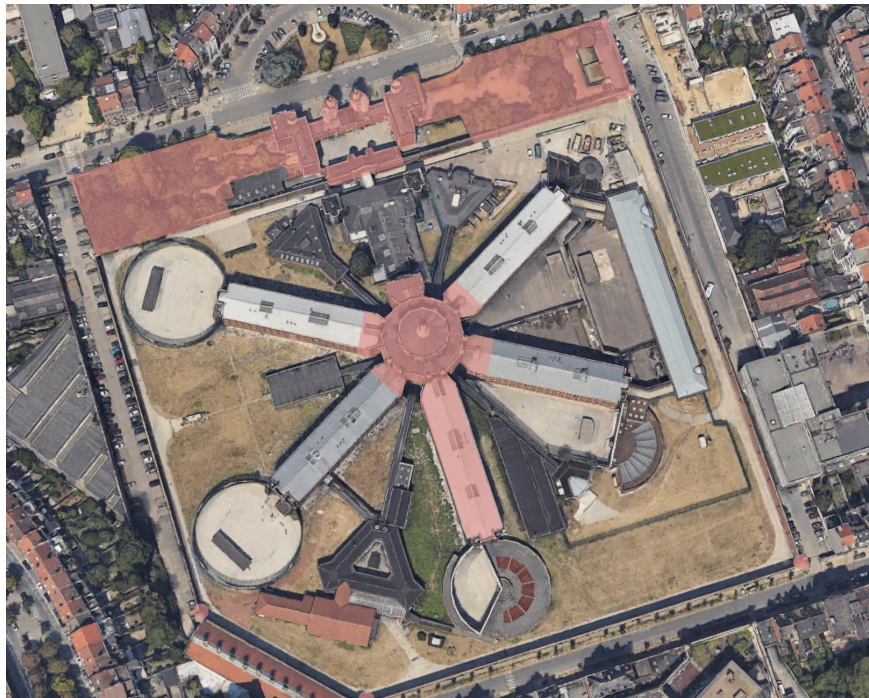

Fig 9. Fotografia aèria de la presó de Saint-Gilles, Brussel·les. Les parts pintades en vermell són les que es protegiran. Extreta de:

<https://pascalsmet.brussels/en/brussels-prepares-future-of-saint-gilles-prison-large-part-protected/>

Carcere San Vittore di Milano

Segons Verclus (2017), l'arquitecte Vinyals anà a Itàlia el 1888, any en què es col·locà la primera pedra a la Model de Barcelona amb motiu de l'Exposició Internacional per donar una projecció mundial de modernització. San Vittore, acabada el 1879, ja estava en funcionament i va permetre realitzar les modificacions tècniques necessàries al projecte barceloní. Els espaiosos sis braços de quatre plantes allotgen 600 cel·les (Regione Lombardia, s.d.) rere una façana de merlets. Porta 145 anys en funcionament a mans de l'Estat allotjant homes i no tancarà.

Figs. 10 i 11: imatges de la presó de San Vittore, inspiració de la Model. Extretes de:
<https://www.lombardiabeniculturali.it/architetture/schede/LMD80-00361/>

Tuin van Noord

No tenim cap prova de que Vinyals visités Rotterdam, però des que el sistema de Models es va escampar arreu del món als 50s, no va trigar en construir-se Tuin van Noord. Del 1866 al 1872 es va construir el panòptic amb 4 ales, i alguns edificis més s'hi van afegir el 1898, inclosa una gran entrada d'estil eclèctic i neogòtic, amb una façana de dues torres de defensa i merlets, similar a la Model de Brussel·les. El 2011 es va elaborar un pla per a la reurbanització de l'antic complex penitenciari mixt, que va tancar el 2013, després de 141 anys fent la funció de centre de detencions. No hi consta cap procés de participació, i de fet l'única vegada que s'ha pogut visitar va ser al 2018, durant el Dia de la Construcció, dos anys després l'inici de les obres de la mà de WDJ Architecten i els arquitectes paisatgistes Quadrat. El projecte va finalitzar el 2020 amb nous equipaments: apartaments, cases, oficines, un espai de càtering, alguns edificis posteriors han estat demolits per fer els jardins comunitaris, i la capella ara és un espai polivalent de trobada social i actes culturals. Notem que no s'han tirat els murs exteriors ni ens consta cap espai memorial o museïtzat, així com cap procés participatiu. Tal com diu el lema, «El nou hàbitat és per viure, treballar, relaxar-se i connectar» (Hortus in focus, 2018) (Pieters, 2021).

Figs 12-14: Procés d'intervenció (Gundlach, 2018). Complex del Jardí del Nord ('Noordsingel') ja acabat i habitat, i panòptic (2021). Imatges extretes de:
<https://www.debeeldunie.nl/stock-photo-noordsingelcomplex-gevangenis-fase-1-transformatie-tuin-van-noord-reportage-image00374254.html>, <https://www.pietersbouwtechniek.nl/projecten/tuin-van-noord> i <https://doen.do/portfolio-item/woning-tuin-van-noord/>

4. La presó de la Model de Barcelona (1904-2017)

La Model és un autèntic símbol de la ciutat, a voltes positiu i a voltes negatiu, que s'erigeix especialment com un dels elements més destacats de la repressió franquista i pel qual han estat empresonats i executats rellevants dirigents, intel·lectuals i activistes de l'imaginari comunitari. En aquest actual Centre Cultural La Model al carrer Entença 155 hi ha mort gent, hi ha hagut molta violència, assassinats, suïcidis, tortures, execucions legals, incendis i amotinaments. I el pitjor és que la història del darrer segle no entra al currículum escolar, per tant està desapareixent parcialment en noves generacions.

La Model de Barcelona és el primer edifici construït per a la funció de presó, de presó preventiva en aquest cas.³ Emplaçada als afores de la dreta de l'Eixample (barri Nova Esquerra de l'Eixample) on només hi havia camps, substituïa l'antiga presó Reina Amàlia, a l'actual plaça Folch i Torres del Raval, que havia sigut un antic convent i s'hi amuntegaven persones de totes les edats i gèneres, nens inclosos, en condicions de màxima insalubritat i corrupció, que va poder corregir la Model amb un mínim d'orgull, però no la seva insalubritat. El modern edifici cel·lular va ser conceptualitzat per Pere Armengol i Cornet el 1887, magistrat de l'Audiència de Barcelona que va impulsar un canvi en l'internament i la reinserció dels presoners. També hi havia una demanda social de reconvertir les presons amb valors reeducadors i de garantir la seguretat a la ciutat.

Els seus arquitectes Salvador Vinyals i Josep Domènech i Estapà van viatjar per tota Europa per conèixer el funcionament de les presons i van descobrir que la Model es repetia a Milà, Brussel·les, Gant, Lyon i la nova i caríssima Modelo de Madrid (1884) (Curto (2004):28-29), per tant, era un model que van seguir. L'arquitectura de les Models es basa en la idea de panòptic, que infon la dictadura de la vigilància que va criticar Foucault i permet optimitzar els recursos de personal amb un espai central. Va ser ideada pel britànic Jeremy Bentham a finals del segle XVIII i ràpidament es va estendre per tota Europa. La Model de Barcelona va anar agafant forma al llarg de 17 anys (del 1887 al 1904).

Va ser inaugurada el 1904, sense acabar de construir del tot, com a l'únic establiment penitenciari amb funcions de presó d'Audiència, preventiva, correccional i de partit

---

³ El jutge té menys de 72 hores perquè un detingut que entra al departament d'ingressos sigui considerat un pres preventiu o bé sigui alliberat. Un pres és pres preventiu fins que no es celebra el judici o el jutge el deixa en llibertat provisional. Només la meitat dels presos passaven a la Model un temps considerable i l'altra meitat estava en constant moviment. Azogue (2009): 29-30.

(únicament per a homes), «capdavantera en la civilització espanyola».⁴ Era un edifici modern, fet per a la regeneració disciplinar, moral cristiana i intel·lectual del pres, tenint en compte tots els seus drets i possibilitats educacionals i de millora, amb una rutina autoritària d'estades silencioses individuals on els presos no es contagiaven de vicis entre ells, i amb activitats comunes, com gimnàs, tallers de professions i classes durant el dia. Els mateixos sectors conservadors i catòlics de les societats que van crear els drets humans, també van aplicar els drets dels presos als nous centres penitenciaris, humanitzadors i reeducadors, implementadors de doctrines de proteccionisme i correccionalisme teòric. Si bé hi havia certa influència a l'hora de provocar un canvi moral en les classes socials més «febles» al darrer terç del segle XIX, al segle XX, quan s'inaugura la presó Model, la religió ja no era considerada un camí de salvació moral per a la majoria de la societat (Curto(2004):35). La idea dels promotors de regenerar un home delinqüent mitjançant una solució ètico-religiosa, sembla que es va quedar ràpidament obsoleta.

La capacitat màxima inicial era de fins 820 reclusos⁵ en cel·les individuals de 9,60 m2 i amb les necessitats bàsiques modernes: finestra, llit, lavabo, llum elèctrica i aigua corrent, el que es deia «instal·lació sanitària completa» en la nova higiència cel·la. Aviat la ciutadania la va batejar com a «Hotel Entença», però aquesta bona voluntat aviat es veié eclipsada amb un problema que sempre arrossegà: la compartimentació de la cel·la entre 3, 4 o fins a 10 reclusos, la consegüent falta de privacitat i el foment de la violència contra la integritat dels altres reclusos (Azogue (2009):38-43).

Amb el temps, la trama urbana va guanyar terreny i les dues illes que ocupava el centre penitenciari van suposar una font d'inseguretat, molèstia i d'alteració al barri, tensió que es pretén subsanar reinserint l'edifici al servei públic amb usos diferents.

4.1. Primers anys en funcionament (1904-1936)

El primer amotinament va trigar només dos anys en produir-se, i al quart any, al 1908, va tenir lloc la primera pena de mort amb garrot vil, la primera de moltes més. El condemnat va ser el terrorista d'ideologia anarquista Joan Rull, confident de la policia i antic col·laborador de grups d'anarquistes que havia col·locat bombes per tota la ciutat per explotar si els ciutadans no pagaven el que ell requeria (Curto(2004):36). Amb la primera execució, que tot i

---

⁴ Discurs d'inauguració de Ramon Albó i Martí, secretari de la Junta de construcció de la presó cel·lular.

⁵ 600 cel·les destinades a presos preventius, 20 cel·les destinades per a polítics i 200 del correccional per a penats. Ibíd.

ser la primera execució privada, va ser seguida per una multitud des de fora la presó, la Model va deixar enrere un ideal pedagògic.

La tensió en plena època del pistolisme va dur a la Setmana Tràgica de 1909. Es va condemnar a pena de mort el pedagog i fundador de l'Escola Moderna Francesc Ferrer i Guàrdia, per un consell de guerra dins la mateixa presó i afusellat a Montjuïc, com era habitual (i posteriorment, al Camp de la Bota) (Capilla, 2019).

Amb la superinflació derivada de la Primera Guerra Mundial (1914-1918), la presó s'omplirà de presos comuns i de presos de sindicats obrers o partits polítics que intentaran construir una societat més equitativa. La Model batallarà per allotjar més presos en plena crisi de recursos econòmics, i alhora, per sortir de la dialèctica opressora.

Entre el 1918 i 1923 tingué lloc una autèntica violència civil anomenada "pistolisme", en què s'enfrontaran la patronal, empresaris burgesos i autoritats, amb reivindicacions d'obriers i líders sindicals, ambdós bàndols amb grups organitzats armats o «pistolers». El president espanyol Eduardo Dato va nomenar al general Severiano Martínez Anido Governador Civil de Barcelona (1920-22) i les seves polítiques repressives amb presoners sense processos del poder judicial van transformar la Model en un centre de dura repressió, on va empresonar militants obrers i catalanistes, com l'advocat laboralista Lluís Companys, el líder del sindicat de la CNT Salvador Seguí (el Noi del Sucre) i Àngel Pestaña, líder de la CNT (Cañellas et al. (2017):123), que s'alliberarien el 1922. Cal fer èmfasi en que també hi havia presos estrangers acusats de ser comunistes, fruit d'un clima de desconfiança total, i que després del motí de la vigília de Nadal de 1919, foren embarcats cap a la URSS, però van deixar-los morir ofegats a alta mar.

El 1921 Anido va començar a aplicar la seva impopular "lleï de fugues", en què es permetia l'assassinat de presos socials durant trasllats ficticis amb l'excusa de que intentaven fugir (Curto (2004):40).

A partir de 1922 es va substituir al director de la presó, fortament autoritari, i després de la caiguda del govern (bipartidista) Maura-Cambó, el nou cap de govern Sánchez Guerra va restaurar les garanties constitucionals, es van destinar més recursos econòmics i van alliberar-se molts presos, els presos polítics sense disposició judicial, com els mencionats anteriorment. Les condicions van millorar, però van arribar noves execucions aquell any des de l'execució de Joan Rull el 1908, començant per una triple execució (Fontova (2010):59). Una nova etapa de tortures i penes de mort dins del mateix edifici.

La Model havia passat de ser «la universitat del delict» o «del crim» que havia estat sempre per transformar-se en «una universitat d'acció social revolucionària», segons Joan García Oliver, dirigent anarquista que serà ministre de Justícia durant la Segona República. Certament, el 1923 la Model, a mans de l'Estat, ja albergava l'ordre del dia i era un actiu centre cultural i intel·lectual clau en la Barcelona pistolista pels presos anarquistes i sindicalistes, ja que ocupaven 2 grans tallers professionals reconvertits en centres de conferències, debats, actes culturals i polítics.

Els presos socials (traslladats de la 5a a la 2a galeria) van gaudir d'un ambient de solidaritat entre tots, així com de molts més privilegis que els presos comuns a través de xarxes de solidaritat: menjar diari portat des de fora, donaven mantes (noves) als nouvinguts, pagaven amb un fons comú la neteja de les seves cel·les, es feien ells mateixos el cafè i el bevien en petits grups, llegien la premsa obrerista, (Cañellas et al. (2017):130) rebien suport d'un comitè pro-presos, servei de seguretat propi, organitzaven debats, actes polítics i culturals, així com alguns percebien un salari abonat directament des de la CNT durant la seva estada (Curto (2004):42). Els líders més destacats de l'època van aprofitar el mateix centre per organitzar una revolució social i política contra el sistema que els havia empresonat, i els resultats es veuran posteriorment quan els que van sobreviure als assassinats del règim autoritari, van arribar als més alts càrrecs polítics.

A nivell arquitectònic, el 1923 els patis individuals de les "galápagos" es van derruir. Es tractaven de patis fragmentats, fruit de l'autoritària filosofia religiosa d'intimitat amb un mateix amb la que havia nascut la Model al segle passat. Els patis es van ampliar, ja no havien d'estar els presos de tres en tres i podien jugar a escacs, dames o futbol i conversar lliurement.

Durant la dictadura de Primo de Primo de Rivera (1923-1930) van haver-hi nous ingressos temporals d'antics presos socials i polítics on la Model actuava com a centre de separació de la ciutat, i alguns patiren una veritable conversió al catolicisme militant, al règim primoriverista, la Falange i el Franquisme. Entre els pocs terroristes condemnats a mort pels consells de guerra s'hi barrejaven catalanistes que posaven en perill l'estabilitat monàrquica, atracadors homicides. Totes les execucions eren precedides per protestes obreristes amb més o menys èxit de salvació dels presos (la CNT ordenava fer atracaments). Alguns que efectivament havien intentat assassinar Primo de Rivera van ser alliberats durant la República. Els últims anys de la dictadura van estar marcats per, segons una denúncia del Patronat de la Mercè, aglomeracions en pèssimes condicions higièniques i alimentàries, condicions de les quals eren conscients que s'havien d'humanitzar, empresonament d'un

centenar d'adolescents barrejats amb «delinqüents de la pitjor condició social», i un informe anònim planteja empresonar indefinidament els «sodomites», homes menors de vint anys que viuen de la seva pròpia prostitució (Cañellas et al. (2017):141-146).

Fig. 15: Lluís Companys acompanyat d'Helios Gómez al pati de la presó amb altres activistes polítics (1930). Extret de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

A la Segona República, s'inicien els tràmits per passar les competències de la presó a la Generalitat de Catalunya, que es farà efectiu durant la guerra. Les autoritats republicanes i catalanistes van tornar a un model d'humanització en el qual la Model havia de ser un centre perquè el reu rebés ajut per viure sota una nova societat, sense el temps necessari per executar seriosament aquesta política. Algunes mesures que es van dur a terme van ser permetre les visites conjugals, millorar el tracte amb els interns i penjar un rètol que hi resava «Odia el delictes i compadeix al delinqüent» (Curto (2004):41). La revolució de 1934 no va incidir a la presó ja que es va portar als empresonats en presons flotants en vaixells i reconduïts al port de Cadis.

Del primer terç del segle XX hi podem veure que durant els períodes més durs de repressió, la presó preventiva no deixava de ser un centre de confinament de tot el mal que suposava un perill per a l'estabilitat repressiva i de tot allò que considerava que havia de ser exclòs i apartat de la ciutat per seguir uns ideals contraris amb manques de judicis legals, i fins i tot eliminat amb penes de mort. Alhora, durant els períodes d'aplicació estricta de la llei constitucional, a trets generals hi trobem un centre preventiu amb un ambient mínimament

favorable i solidari amb el pres, amb unes millores de la seva sociabilitat, reeducació i reinserció a la societat.

4.2. Guerra Civil (1936-1939): evitar la conflictivitat

El buit de poder del cop d'Estat del 1936 va portar a una primera alliberació o excarceració general de tots els presos (851 interns), tot i que no queda clar si els civils i militars que els van alliberar estaven en contra o a favor del confús aixecament (Curto (2004):42).

Els nous presoners no van ser gaire diferents, presos majoritàriament polítics de dretes, militars, industrials, propietaris i sacerdots, entre ells el futur alcalde José María Porcioles, l'escriptor falangista Luis Guitiérrez i el polític falangista Santiago Udina Martorell (Capilla, 2019). Tot i així, molts preferien no sortir de la presó perquè s'hi sentien més protegits (Pauné, 2018). La Model va canviar el seu rol de centre de detenció a lloc de càstig. Tanmateix, alguna gent el veia com a refugi, inclosos «nombrosos grups de sacerdots i religiosos», que hi anaven voluntàriament per internar-s'hi, o demanaven un trasllat del convent de Sant Elies, convertit a presó cel·lular, a la Model, ja que en aquells moments el gran centre penitenciari era la millor assegurança de vida (Cañellas (2017):165-17) de les execucions indiscriminades a l'exterior, tot i que en aquells moments les sentències a mort arribessin a uns màxims històrics.

En temps de guerra van coexistir 3 tipus de jurisdiccions (Curto (2004):44):

- 1) l'ordinària, delictes comuns en jutjats de primera instància i instrucció;
- 2) la popular, amb tribunals populars (n'hi havien quatre a Barcelona) amb condemnes segons el Codi de justícia militar en caràcter d'excepcionalitat en processos de sumaríssims i d'urgència;
- 3) l'especial amb tribunals populars especials, jurats d'urgència i tribunals especials de guàrdia. El govern de la República va crear al 1937 el Tribunal Especial de d'Espionatge i d'Alta Traïció, per revisar i sentenciar delictes polítics d'espionatge, alta traïció i derrotisme.

L'any 1937 el Servicio de Investigación Militar (SIM) portarà presos de tota Catalunya a Barcelona i crearà noves presons. La Model va passar de ser la «Presó cel·lular» per ser el «(Primer) Preventori Judicial (de Catalunya)» (Ibid.:43). Va convertir-se en el principal i major centre d'empresonament català, amb l'ajut de petites presons que la descongessionen: el

Castell de Montjuïc, el convent de Sant Elies, el vaixell Uruguai... Degut a la conflictivitat social, l'interior de la Model reflecteix la lluita política, social i militar del moment, i on els delictes polítics eren els més destacats. Segons explica l'historiador i rector de la UAB Bosch i Gimpera en un informe oficial sobre la Model al president de la Generalitat el 8 de gener de 1938, «Fins al maig de 1937 els reclosos són únicament feixistes. Els únics problemes són salvar-los de les expedicions irregulars de la justícia, que s'enduen els presos i els executen».

Les galeries es distribuïen de la següent manera:

- 1a i 2a: dels «antifeixistes», sobretot sindicalistes arran dels fets de maig, plenes dels comitès més actius de Catalunya. En la primera hi havien els que pertanyien a la CNT, la FAI i Juventudes Libertarias. La segona, la del POUM, amb molta representació. Els de la UGT preferien una altra galeria. Estaven en situació de força privilegi i tot i el tracte prou humà i generós de la Generalitat vers els presoners, la situació social feia que explotessin amb episodis molt violents com ara incendis i arrencament del mobiliari.
- 3a: els «caballeros» o cavallistes, destinada als feixistes, ja condemnats pels tribunals i molts eren militars. Es trobaven més segurs que a les matances del carrer, tot i que alguns eren executats, però amb més justícia i raons. Fins al 1937, va ser el grup més nombrós.
- 4a: la «Xarcuteria», dels «xoriços», derivat del verb gitano *xorar*, robar. Gent variada que no disponien de recursos externs fora la presó com als feixistes i antifeixistes, que els donés menjar, tabac ni el consol de visites.
- 5a: presos preventius pendents de judici, acusats de tota mena de crims variats.
- 6a: el «Monestir», ocupat per capellans i frares. Al 1937 eren uns 700 clergues detinguts. Els capellans absolts, uns 124, eren retinguts per efectuar intercanvis de presoners, segons el delegat d'Ordre Públic. Els van anar alliberant perquè «podien generar un conflicte» amb els anarquistes de la primera galeria, segons Azaña (Cañellas (2017):178).

Sota l'amenaça d'afusellament contra delinqüents de «delitos contra la humanidad» de la CNT-FAI, sembla que les xifres de reclosos es va mantenir en valors bastant normals degut a l'existència d'altres presons a la ciutat. Aviat es va intentar canviar l'enfocament de càstig

per oficials-reformadors i auxiliars-reformadors, amb nou personal encarregat de reinserir els presos a la societat, militants de la CNT.

Tot i així, la mateixa conflictivitat del carrer convivia dintre, i van haver-hi nombrosos intents de fuga. Al desembre de 1938 es va descobrir una trama que havia excavat una mina de 5 metres de profunditat des de la segona galeria i que portava a un túnel subterrani de 35 metres de llarg, cap al clavegueram.

El 26 de gener de 1939 va produir-se la segona excarceració i alliberament general, ordenat per Juan Negrin, ministre de defensa de la República, i executat pel SIM (*Servicio de Información Militar*). Es van afusellar i expulsar del país a 784 presos simpatitzants del bàndol nacional quan les tropes franquistes es trobaven a Vallvidrera a punt d'entrar a Barcelona (Curto (2004):48). Tot i que no hi havia un excessiu nombre de presoners, hi havia una generalitzada manca de recursos, escassetat de menjar i de subministrament elèctric, de metges i medicaments, i moltes malalties proliferaren amb una infermeria inoperant.

4.3. Dictadura franquista i postguerra (1936-1978): doblegar i transformar

Quan les tropes franquistes, els «blancs» o «nacionals» van aplicar una *tabula rasa* i van buidar la Model als mínims funcionaris indispensables, aquesta tenia uns 2.000 presoners, entre 2 i 4 a cada cel·la. A partir del 26 de gener de 1939, Barcelona fou una ciutat ocupada i la Model, el seu principal centre de detenció, on canviarien radicalment els perfils de funcionaris i de presoners, que van passar a ser soldats republicans, exiliats que retornaven i detinguts per la policia per denúncies polítiques, perfils de presoners que es mantindran fins al 1948 (Cañellas (2017):217). Amb una presó amb el personal funcionari insuficient per abastar tanta feina, no trigarien en sorgir les figures auxiliars del règim de "cabo de vara", presos temuts i odiats pels seus companys per tenir poder sobre real sobre seu, com va ser habitual també als anys 70s i 80s.

La postguerra va dur a un període de dret de conquesta i imposició militar, on el bàndol guanyador va aplicar una dura repressió i revenja sobre els «rojos», «separatistes» i maçons. La Model es va omplir fins a 13.000 presoners degut a una àmplia tessitura de motius, com la disidència política, l'orientació sexual i els delinqüents comuns per narcotràfic, frau financer i pertinença a xarxes mafioses. Es va crear la nova noció de «no afecte» al *Glorioso Alzamiento Nacional*, i suposava una gran part de la població, la que havia viscut la guerra en

zona Republicana i no havia format part de la «cinquena columna» d'espies a favor del bàndol nacional. Es convivia amb fam, misèria, superpoblació, tortures, enfermetat i mort, on qui quedava més representat era el bàndol perdedor de la Guerra Civil. Les lleis de memòria van anar dirigides a donar drets i prestigi a uns, i a castigar als altres.

Hi havia detencions arbitràries, tortures en mode interrogatori i empresonaments sense judici, amb afusellaments posteriors al Camp de la Bota de Sant Adrià de Besòs a mode de purga política. Es reclus als detinguts dins el centre penitenciari a l'espera de l'arribada del preceptiu d'enterat de Franco per acomplir la sentència de mort, o una pena inferior, de 30 anys de presó. Tanmateix, la represàlia i els maltractaments tenien un grau de severitat tan alt que alguns presos morien abans d'arribar a un centre penitenciari. Els nous jutges militars lleials al Règim, els policies i funcionaris de la presó exercien un sistema coerciu (Curto (2004):50).

Paradoxalment, tot i la voluntat de repressió i justícia militar la presó espanyola del nou Estat va adoptar una voluntat transformadora de les vides «inferiors» dels dissidents polítics per imposar «la serietat d'un banc, la caritat d'un convent i la disciplina d'un quarter», amb la voluntat d'una reeducació que reflectís els valors de les institucions que conformaven el bàndol guanyador: l'econòmic, el religiós i el militar.

Els processos eren «sumaríssims», és a dir, tan ràpids que el termini d'al·legació era de dues hores. El primer any hi havia 103.000 reclusos amb sumaris oberts a Catalunya, i el director general de Presons Máximo Cuervo escriu un informe a Franco que sense noves denúncies trigarien 3 anys a dictar sentència a tots els detinguts (Cañellas (2017):197), procés d'inculpació que serà derogat nou anys després al 1948 i que no passarà inversament quan caigui la dictadura. Els primers tres anys la presó Model registra 77.705 expedients de reclusos de sentències curtes (les llargues eren portades a terme a altres centres penitenciaris), alimentats amb un únic forn de pa. Els anys posteriors les estadístiques no són fiables, tot i que algunes fonts asseguren que van arribar a habitar-la entre 12.000 i 15.000 reclusos alhora, incloent el correccional i altres llocs rehabilitats, amb greus problemes d'habitabilitat i de plagues (Cañellas (2017):207). Altres fonts parlen de 851 reclusos el 19 de juliol de 1939, i un any després d'acabar la guerra, de 250.000 presos, un 8% de la població activa, i amb centenars de condemnes a mort que segurament van passar el mil·ler (Cañellas (2017):218). El capellà de la presó cel·lular arriba a registrar una població constant d'entre vuit i deu mil presos fins al 1942, el que ell considerarà com el centre penitenciari «amb la població més important d'Espanya i segurament la més nombrosa del món» (Curto (2004):52).

Tot el període franquista es caracteritza per un fort amuntegament, fam, misèria, malalties, mort, llargues condemnes i execucions a l'alba, on els càstigs i la disciplina s'endurien o aflebien segons els vaivens de la II Guerra Mundial.

Tot i que les lleis dels anys 40 i 50 conceptualitzaven la Model com a presó de detenció i per condemnes inferiors a l'any, a la pràctica i seguint les forces repressores, es van desbordar les previsions i la població va arribar a ser entre 12.000 i 15.000 reclusos anualment, que suposarien entre 10 i 18 homes per cel·la (Cañellas (2017):219). Les dificultats en la gestió gairebé anul·larà les diferències de classificació i procediment entre un pres comú i un polític, entre un pres preventiu i un de penat. Intuïm que la classificació i l'ordre per galeries fou completament desarticulat. Tal com diuen Cèlia Cañellas et al. (2017:192),

«La Model, durant aquest període, passarà de ser la presó principal d'una "ciutat ocupada i fortament reprimida" (1939-1948) a la presó d'una "ciutat en desenvolupament" (1950-1962), sense deixar de ser, en tot moment, un espai de càstig de la dictadura imposada pel vencedor d'una guerra»

Als anys 40s la situació econòmica era una mica millor, per tant es van poder arreglar els desperfectes dels amotinaments i d'una bomba d'aviació que havia impactat a la 6a galeria, buidar els soterranis de runa, rehabilitar l'edifici principal i sales annexes.

Tot i que l'Estat repartia un grapat de pessetes per a cada pres i la seva família arrel de la mà d'obra reclusa i l'explotació directa, els presos eren una forma de garantir el treball barat i l'autogestió de la presó a baix cost. Als anys 50 es porten grups de presos vigilats a treballar a destacaments i colònies penals organitzades. El 1955 es crea la sala per a reclusos sexagenaris, així com el departament de polítics és reconvertit a una sala annexa a la infermeria. El reformatori es remodela per convertir-lo en el "reformatori de menors" i es construeix una infermeria al departament de dones l'any següent. Dins la presó menys saturada, els tallers productius (sastreria, joguines, forn de pa, rebosteria, fideus de sopa, colònia agrícola penitenciària, cistelleria, fusteria, impremta i oficis), suposaven un rendiment de l'Estat de beneficis a costa de l'explotació institucional del reclus. Internament, també era un centre molt actiu: els reclusos participaven com a controladors dels seus companys en nom dels funcionaris, així com a auxiliars administratius i a les oficines, l'economat, la cuina, l'equip sanitari, la farmàcia, així com també organitzaven activitats culturals, l'agrupació coral, l'orquestra, l'agrupació escènica, la ràdio, edició del setmanari *Redención* i altres revistes i butlletins clandestins, com la revista "Model" de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya de la presó Model de Barcelona. També cal destacar

l'obra d'art de la cel·la de la 4a galeria (primera cel·la del primer pis), la «Capella gitana» de l'anarquista i intel·lectual gitano Helios Gómez.

A partir dels anys 50, el centre penitenciar va albergar a dones recluses de manera temporal, provinents de la derruïda presó de dones a les Corts, una antiga masia on es va edificar un centre comercial, entre el 1955 quan es va construir un departament a part que les va allotjar fins al 1963, quan s'inaugura la Presó Provincial de Dones de Barcelona. El 31 d'octubre de 1955 van venir-hi 263 recluses i 19 infants. Les dones es van allotjar al costat de la infermeria, al departament de polítics (Fontova (2010):176) afegeixen la nova sala de sexagenaris i realitzen la primera «plantada carcerària que es dona a Espanya la fem nosaltres a Barcelona davant un menjar escassíssim» segons Consuelo García. També al llarg dels 40 i 50 van disminuir considerablement les execucions oficials (no les reals), des de nul·les fins a una desena a l'any. L'església, col·laboradora del règim, transforma la duresa política per un sistema penal franquista més exemplar: paternalista i religiós. De fet, a partir de 1946, el pres va ser considerat un "delinqüent comú" on es podia convertir en un "ciutadà productor" mitjançant el treball (dels tallers) com a mitjà de "conversió/redempció" (Cañellas (2017):250).

Per tal de reduir el col·lapse de reclusos a la presó, es va implementar una mesura que entrava en contradicció amb les sentències judicials i que més tard es va prohibir durant el període democràtic per òbvies raons ètiques i legals. Es va fomentar el treballar gairebé gratuïtament a través d'un sistema de «redempcions» de penes pel treball, on un dia de treball equivalia a dos dies de condemna, mesura aplicada inicialment només als presos polítics, que eren la majoria. Aquest sistema de reducció dels presos polítics la va inventar el jesuïta Pérez del Pulgar per poder descongestionar la situació i deixar la presó amb una majoria de presos comuns.

Als anys 60 s'emprenen les obres per reconstruir el correccional, que si bé, pensat l'any 1908 com a allotjament de reclusos penats, els seus hostes havien anat variant, així com els seus usos, fins acabar destrossat i incendiat pels motins i les protestes. També es va restaurar el mur que encerclava la presó el 1961, de 74 anys d'antiguitat i amenaces d'ensorrament. Altres reformes importants són la instal·lació d'aigua corrent, nous locals per a la funció d'economat, oficines dels caps de serveis, s'adequa una residència per a funcionaris solters (01.06.1965), s'instal·len interfons, es reparen les teulades de la infermeria i el cinema, i s'emblanquinen les cel·les.

A partir d'aquesta dècada el perfil de reclusos canvia radicalment. El desenvolupament econòmic i industrial dugué una gran multitud de migrants que generà el fenomen del barraquisme, on la pobresa va dur a delinquir en una terra que no era la seva. A més, la burgesia catalanista es posicionà en contra del Règim i acabarà a la presó. És especialment rellevant el maig de 1960, un viatge de Franco al Palau de la Música Catalana va acabar amb el Cant de la Senyera, prohibit llavors, per una part dels assistents davant les tropes franquistes. Es va empresonar a Jordi Pujol i Soley a una pena de 7 anys, i uns anys més tard, seria president de la Generalitat restaurada després de Josep Tarradellas. Per últim, les demandes sindicals de la CNT i UGT es fusionaran en la creació de les Comissions Obreres (CCOO) l'any 1962, que suposaran una reivindicació horitzontal, front al sindicat vertical oficial del règim, on molts treballadors ingressaran a presó.

L'any 1971 abandona la Model el grup de monges mercedàries que treballaven a la presó en feines de suport al magatzem, infermeria i cuina general (i posteriorment retornaran per enviar roba als anys 80s, segons el testimoni de Dani el Rojo)⁶. Al seu torn, s'incorporen especialistes en ciències de conducta, com el psicòleg, el jurista, el criminòleg i l'assistent social, i l'últim capellà de la Model, Pablo Sancho Rodríguez, qui es jubilà el 1999.

Aquell mateix any es va proclamar l'estat d'excepció, i anava acompanyada d'una llei del 1968 *Ley de Bandidaje y Terrorismo*, que restaurava els consells de guerra i reafirmava la pena de mort per delictes polítics. El 7 de novembre de 1971, uns 150 representants polítics opositors a la dictadura es van reunir al pis superior de l'església de Santa Maria Mitjancera, carrer Entença núm. 196. Preparaven la segona sessió plenària de l'Assamblea de Catalunya, sota el lema de «Llibertat, amnistia [de tots els presos i exiliats polítics] i Estatut d'autonomia!». La policia va interrompre la reunió clandestina i va detenir a 94 homes que van acabar uns metres a prop, a la Model, i 17 dones que van ingressar a la nova presó de dones de la Trinitat Vella. Els homes van aconseguir que se'ls internés al 2n pis de la 4ta galeria, destinat llavors als presos polítics.

---

⁶ Rojo (expresoner), entrevista [44:36]

Fig. 16: Cartell de propaganda anti tortures (ca. 1970-80). Extret de l'ANC.

L'última execució va ser un parell de mesos després de l'assassinat d'ETA de l'almirall Luis Carrero Blanco. El franquisme va donar un últim cop de garrot vil el 2 de març de 1974 amb Salvador Puig Antich, membre del *Movimiento Ibérico de Liberación (MIL)* que va ser condemnat a mort per l'homicidi d'un subinspector de policia al moment de la seva detenció, i acusat de sedició i terrorisme, amb la sentència dels consells de guerra i ratificades per Franco, junt amb l'alemany Heinz Chez a Tarragona el mateix dia. Per a Puig Antich el mateix Papa Pau VI a instàncies de l'abat de Montserrat, junt amb altres personalitats del moment, van adreçar al dictador peticions de clemència que no van ser escoltades. Immediatament es convertí en un referent mític del lluitador antifranquista. Dos mesos abans de morir Franco el 20.11.1975, la Model va albergar en «Txiki», membre del FRAP i d'ETA, que fou afusellat a Cerdanyola del Vallès. Els motins dels anys compresos entre el 1977 i 1979 seran tan desestabilitzadors que arribaran a albergar fins a vuit presos per cel·la a un total de 608 cel·les (Cañellas (2017):276). Tot i les cures dels funcionaris per evitar l'amuntegament, el normal eren tres presos per cel·la.

A partir de llavors es categoritzà els presos segons la seva nocivitat i per lletres de l'abecedari, així com es definí un nou sistema de classificació per galeries (Curto (2004):70):

- Galeria 1: penats i interns responsables de les destinacions. És a dir, els que treballaven gestionant la Model en tasques auxiliars.
- Galeria 2: presos de nou ingrés, els menors d'edat (menors de 21 anys) de poca nocivitat i posseïdors de l'estatus de militar.⁷
- Galeria 3: destinada als reincidents, i els més nocius a baix per controlar-los millor.
- Galeria 4: presos de nocivitat baixa (A, B o C) tant primaris com reincidents, espanyols i estrangers.
- Galeria 5: interns amb alta perillositat i nocivitat que requerien de major control institucional. S'incloïen els empresonats sancionats, els condemnats a mort i els «fuguistes».
- Galeria 6: menors de 21 anys segons primarietat o reincidència delictiva, junt amb alguns estrangers.

Els homosexuals, travestis, malalts i militars de la *Unión Militar Democrática* quedaven en altres departaments del centre, probablement el que més tard seria la «setena galeria».

L'any 1972 es realitza la primera petició de desmantellament pel procurador de Les Corts Juan Antonio Samaranch, que demana que el presidi sigui dut a fora la ciutat. L'any 1976 el president del govern central Adolfo Suárez autoritza una construcció d'una nova presó que acabarà amb el tancament de la Model (Pauné, 2018).

4.4. La Model dels 80s

«Durante el arranque de la década de los años 80, justo después de la época franquista [fue] cuando este centro penitenciario se ganó el despreciable título de ser el más peligroso de Europa»

Dani el Rojo. Bailon (2018):18.

La recuperació democràtica va deixar la presó amb els presos comuns, tot i haver-hi una fuga massiva l'any 1978. Es va fundar la Coordinadora de Presos Espanyols en Lluita, que permetia als presos reivindicar drets en assemblees i premsa. No obstant els avenços, havia quedat un centre inadaptat a la nova mentalitat democràtica i amb una escassetat de finançament. El 1980 el mateix director va exposar en una carta que l'arquitectura del lloc

---

⁷ La majoria d'edat penal era a partir dels setze anys. Cañellas (2017): 276.

responia a la mentalitat d'una altra època que ja no corresponia amb la concepció contemporània d'un centre penitenciari.

Les variables socials fan que als 80s hi hagi el perfil de pres drogoaddicte, amb una gran majoria de delinqüent juvenil i traficant de droga, tant hetero com homosexual. Uns 2.000 presos l'habitaven, que suposen 5 o 6 persones per cel·la. Tot i així, estava allunyada dels ideals de reinserció i semblava un lloc salvatge on recluir i barrejar el pitjor de la societat, per després llençar-los al carrer amb un rebot que faria que hi tornessin. Després de la República i del Franquisme, la Model seguia tenint una missió repressiva. *«aquella cárcel solo se convirtió en el modelo perfecto de cómo no se tenía que tratar a ningún ser humano»* (Bailon (2018):20).

Si no hi comptem les causes naturals, com la hepatitis i després la SIDA (VIH+), hi morien diàriament tres presos al dia per causes no naturals (assassinat, sobredosi il·legal o suïcidi) (Bailon (2018):69). La veu dels presos la van fer sentir violentament en repetides protestes, on destruïen el mobiliari, que es reparava excepcionalment, així com també van cremar moltes cel·les, protagonitzar vagues de fam i autolesions davant dels mitjans informatius. El deteriorament donarà un aspecte lamentable a l'edifici i mig inutilitzat on es podrà reparar puntualment. Posteriorment a les repressions per part de la direcció, es constituirà un comitè de cogestió entre la direcció i els representants dels interns. Es reorganitzarà de la següent manera:

- Galeria 1: menors d'edat, és a dir, menors de 21 anys.
- Galeria 2: cel·les per als nouvinguts que encara no tenien assignada una galeria. També hi havien els reus que treballaven als tallers de costura, carpinteria i demés, i els etarres, que n'hi havia molts a l'època.
- Galeria 3: els presos que estaven reclusos per primera vegada, espanyols com estrangers.
- Galeria 4: els presos reincidents, tant espanyols com estrangers.
- Galeria 5: cel·les de càstig, on dormien directament sobre un gran «matalàs» de formigó. Qualsevol acció o acumulació de parts disciplinàries era motiu per anar a aquella cel·la. També era la cel·la dels violadors i pederastes, ja que si no els aïllaven i protegien de la resta de presos eren assassinats molt ràpidament. Tot i així, la manca de privacitat sobre els delictes feia que fossin descoberts a les poques hores del seu ingrés.

- Galeria 6: el pavelló dels *cavallistes*, presos amb diners, atracadors, que rebien molts diners de fora, o feien negocis mil·lionaris dintre amb la droga, estafadors de certa traïció i els que treballaven de forma no remunerada en les funcions de la presó. La única remuneració era mitja caixa de cerveses al mes.
- Galeria 7: Departament Militar o "DM", reservat als homosexuals i travestis, que també havien de ser protegits de la resta de reus per evitar-los violacions. La societat espanyola dels anys 70 i 80 repudiava als homes que sortien de l'estàndar acceptat, per tant, sense família i sols, havien de buscar-se la vida amb la prostitució i el contraband de drogues, pel que acabaven empresonats fàcilment.

Al 1985 un estudi l'institut Pasteur va analitzar la sang de 800 reclusos i va determinar que només 3 dels 800 reus analitzats no estaven contagiats de VIH. Tot i que ja era tard per prendre mesures preventives (i tampoc haguéssin resultat útils) i no hi havia cap medicament fins a la dècada següent, els presos van començar a morir ràpidament, tot i que la majoria van prendre consciència per no escampar-la fora, alguns en van ser els vectors transmissors. En aquell llavors l'heroïna era la substància de moda perquè moltes figures públiques d'èxit en prenen, i també ajudava als presos a lidiar (il·legalment) millor la situació dins la presó.

A la ciutat s'extenia tot el que passava a la presó, com explica aquesta senyora de l'enquesta 57 (pregunta 3):

«Era un lloc brut, massificat, ple de patiment però **estava perfectament integrat a la vida del barri**. Abans que hi posessin les tanques, la xarxa i els plafons, **les famílies parlaven amb els presos** de les cel·les des del carrer i hi havia intercanvis a través del llançament d'objectes des dels patis (sovint eren drogues). Alguna vegada ens havien tirat pedres als vianants i sovint ens feien comentaris (alguns cops agradables, d'altres vexatoris). Al carrer Entença hi havia les cues de familiars que anaven de visita, i als bars dels voltants també n'hi havia. A mi (que era una nena) **m'intimidava** una mica passar per davant seu. Era una zona amb molt de moviment, plena de bars i botigues de barri i amb una barreja de gent molt curiosa. També hi havia els reclusos que sortien en llibertat i de vegades anaven a punxar-se heroïna als lavabos dels bars del voltant. Una vegada a l'any més o menys, en tornar a casa hi havia la Guàrdia Civil tallant els carrers Provença o Entença amb metralleres perquè hi havia hagut una **fuga, un intent de fuga o un motí**. Recordo en concret un motí que vam veure des del balcó de casa en què s'havien enfilat al teulat d'una de les galeries i un intern s'havia vestit de dona. Una vegada van assassinar un mafiós dins de la seva cel·la des de la finestra de l'edifici del costat, però jo encara no havia nascut. La banda sonora de cada dissabte al matí de la meva infància era la **megafonia** de la Model cridant els noms dels presos que eren al pati perquè anessin a la visita dels familiars. **M'impressionava** veure arribar els autobusos de la Guàrdia Civil amb finestres molt petites amb els reclusos a dins. Sovint passejava el gos al voltant de la Model i em sentia **observada** pels policies de les torres de vigilància i les càmeres. Amb tot, els entorns de l'edifici eren **bastant segurs** i en 28 anys que vaig viure allà només em van intentar atracar una vegada davant de la presó. Quan vaig ser més gran, cada 31 de desembre em **manifestava** al voltant de la Model per la fi del sistema de presons: "Abajo

los muros de las prisiones!". En resum: aquest edifici em transmet una barreja nostàlgia per la meua infància, horror pel que passava a dins i culpabilitat per haver normalitzat durant anys un patiment tan gran.»

La Model dels 80 ha deixat una petjada profunda d'injustícia sobre la gent, com la presó dels 70s. L'any 1984 el conseller de Justícia anuncia el tancament per al 1987, i des de llavors el tancament es va posposant amb acords fallits (Pauné, 2018). De mentres, l'any 1989, d'acord amb l'entrevista amb l'Associació Cultural Helios Gómez i SOS Monuments, com que la presó estava prevista de tancar-se i enderrocar-se cap el 2000, van començar a fer fotos de l'oratori, a posar en valor el patrimoni i a iniciar-ne la seva defensa, defensa que ben aviat va convèncer al barri per tenir un conjunt de beneficis per a ells.

«Vam decidir amb SOS Monuments crear una plataforma ciutadana, reclamar que aquest espai de 22.000 m2 que havien destinat a fer hotels i oficines. Aquest era el projecte inicial de Convergència i Unió. I per aquest projecte, la presó ha d'anar a terra. [...] Vam estar un any fent manifestacions al voltant de la Model. El primer dia érem 13, al final hi havien 300 o 400 persones. [...] La cosa va venir perquè quan hi havia aquest tema, jo havia entrat a la Model, havia fotografiat l'oratori, els havia donat fotos, llavors hi havia de Conseller de Serveis Penitenciaris Delfí Guàrdia. Quan ja es parlava d'això ja hi havia la Núria Gispert, que va decidir pintar-ho de blanc i dos àngels que estaven al costat de la Verge, han desaparegut [sic]»⁸.

Després en democràcia és una cosa rara que està enmig de la ciutat, que no és normal tenir un centre penitenciari, era com una cosa estranya, un bolet allà. En una de les primeres coses que vam fer l'Associació de Veïns ja incloïa [...] i una d'elles era tancar la Model i recuperar-la per la ciutat i pel barri, però no ens en hem sortit en aquests 50 anys fins al 2017 com ja saps, que a la tercera vegada d'un acord Generalitat-Ajuntament per tancar-la (n'hi havia hagut abans, però al final no es complien). [...] Volem deixar clar que nosaltres enenem que Barcelona ha de tenir una presó, i per tant no estem contents de que enviessin els presos a [...] o on sigui, sinó de que l'Ajuntament va cedir un solar, de fet dos solars a la Zona Franca perquè la Generalitat construís una presó més petita, però que Barcelona seguís tenint presó. Però la Generalitat no ho ha fet, això no s'ha d'oblidar.

[...] El 1r va ser amb el Roca Junyent, regidor a l'Ajuntament i el Pujol a la Generalitat, van arribar a un acord, ara no recordo la data, però és això dels anys 80 i van arribar a un acord que per finançar la nova presó, la Generalitat requalificava tota la part del carrer Nicaragua, que es requalifiqués de sector terciari. És a dir, **s'hi podien fer hotels, habitatges de luxe, centes comercials**, de tot. Deixant aquesta part a negoci, això els donava marge per cedir l'altra part i fer una altra presó.⁹

Els propers anys començarà a gestar-se un moviment ciutadà per tancar la Model en contra d'aquest projecte polític.

4.5. La Model democràtica

«Entró en funcionamiento lo que se denominó el "Tratamiento" y que supuso un cambio en la estructura de gestión de la prisión: ya no eran los funcionarios los que tenían las riendas, sino los psicólogos y terapeutas,

⁸ G. Gómez (associació), entrevista [00:02:10]

⁹ X. Riu (associació), entrevista, [01:19], [10:38]

cuya misión era reinsertar en la sociedad al mayor número posible de reclusos» (Bailon (2018):204-205)

L'any 1989 el director general de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació de la Generalitat Xavier Hernández era plenament conscient de la situació que vivien els presos, pel que va anunciar 471 noves places de funcionaris penitenciaris especialistes en educació, psicologia, sanitat, manteniment i vigilància (Curto (2004):85). Manifestà que des de que la Generalitat de Catalunya havia assumit les competències, s'havien passat de 600 a 1.751 contractats, malgrat seguien sent insuficients.

En algun moment els funcionaris es van adonar que l'heroïna era el principal motiu que portava a les persones a delinquir dintre i fora la presó, per tant van actuar de forma més estricta. Es va substituir la droga amb pal·latius de metadona i polítiques de reinserció. Els presos van gaudir de tractaments per al SIDA, així com tractaments psicològics i l'estudi gratuït de carreres universitàries a distància, pels presos que volguessin canviar el seu rumb. La Model oferia una porta a la reinserció, objectiu per a la qual havia estat creada un segle enrere i que la moral cristiana no havia aconseguit.

Al segle XXI, els presos gaudien dels millors serveis mèdics, els millors menjars, privacitat total en les converses telefòniques i fins i tot canals privats de televisió, –i aquests privilegis multiplicats doblement per als presos que infundien més por al personal (Azogue (2009):43)– fet que no facilitava gens la reinserció dels homes més violents, tractats com a reis. La població reclusa a Catalunya augmentava ràpidament junt amb la seva mitja d'esperança de vida, i el tancament de la Model s'anava postposant campanya electoral rere campanya electoral.

Al 2004 el tractament de la delinqüència és radicalment diferent i la classificació dels presos es basa en el seu comportament vers la institució, així com la seva reincidència delictiva (Curto (2004):102):

- Galeria 1a: primaris o reincidents de fa més de 4 anys des del darrer ingrés o per poca quantia, així com els transvestits.
- Galeria 2a: interns amb permisos ordinaris de segon i tercer grau, segons l'article 82 del Règim Penitenciari, els procedents del Centre obert o de la Secció oberta sense proposta de regressió.
- Galeria 3a: reincidents amb conducta adaptada, regressats a segon grau i que han mostrat una evolució favorable en la conducta.

- Galeria 4a: multireincidentes que ingressen per nou delictes, els no reingressos de permís o els que han comès nous delictes durant el gaudiment del permís o de la llibertat condicional.
- Galeria 5a: Departament d'Ingressos, així com els que treballen en destinacions laborals al centre.
- Galeria 6a: galeria especial de règim tancat.
- Geriàtric: majors de 65 anys.
- Infermeria: els qui ho requereixen per prescripció mèdica. Antigament a la infermeria, per la major cura, vigilància i recursos que s'hi destina, alguns dels que hi anaven a parar eren personalitats importants amb contactes, fruit de la corrupció.

A les fonts escrites s'explica que la insostenibilitat del centre va portar al seu tancament definitiu al 2017, que ha quedat com a símbol de repressió i càstig, però en realitat el major factor a l'hora de decidir-ne el seu tancament va ser la pressió veïnal per adquirir nous equipaments que mancaven a un barri fortament residencial, ja que als 90s ja era un centre on tothom hi volia anar a parar per les seves comoditats, tal com fa constar el llibre d'Azogue (2009).

De mentres, el fundador de l'Associació Cultural Helios Gómez es va presentar amb un advocat el 1996 per tal de restaurar l'oratori del seu emblanquinament.

«Jo els hi pregunto: escolteu, bueno pues què passa amb la capella gitana, què farem? Perquè jo m'havia presentat amb el Javier Nard, advocat, exigint que complint la Llei de Propietat Intel·lectual, que es restaurés. El Javier Nard va dir, "que se cumpla la ley". Però, això estava ple de presos. [...] Vam decidir que esperaríem. 2008, 2012, 2016... Això continuava igual fins que un grup polític que va fer unes assemblees de barri explicant a la gent les seves idees (algú que està entre PP i PSOE).»¹⁰

4.6. De la reivindicació a la patrimonialització de la Model

«Quan vaig ser més gran, cada 31 de desembre em manifestava al voltant de la Model per la fi del sistema de presons: "Abajo los muros de las prisiones!". Aquest edifici em transmet una barreja nostàlgica per la meua infància, horror pel que passava a dins i culpabilitat per haver normalitzat durant anys un patiment tan gran.» (Enquesta núm. 57, pregunta 3)

---

¹⁰ G. Gómez (Helios Gómez), entrevista [00:03:36]

A l'inici, el seu tancament va ser sinònim de derrumbament, i ho trobem així als testimonis de l'època «*en mi opinión la Modelo no fue modelo absolutamente de nada. Es más, lo único que se me viene a la mente es que la van a derribar en breve*» (Bailon (2018):218).

Però, el cert és que el procés de tancament i de patrimonització ja s'havia posat en marxa des de 2009 on van crear el primer Pla Director del que seria la nova Model després d'un futur tancament, després d'uns trenta anys amenaçant en tancar-la. El nou Pla Director del projecte concretava la volumetria i la distribució d'usos en el conjunt de l'illa i preveia tot un seguit d'equipaments fruit de la demanda veïnal (d'associacions).

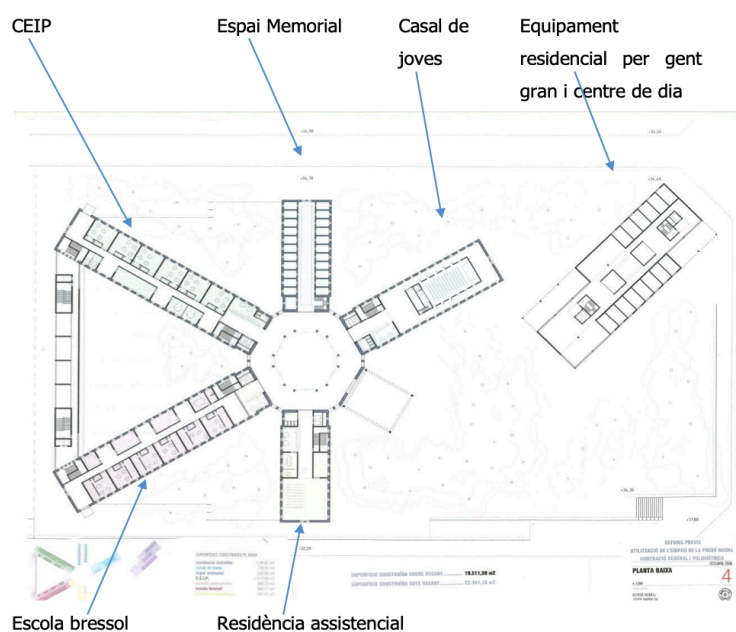
Fig. 17: Cartell de reivindicació veïnal extret de la plataforma ciutadana 'Fem nostra la Model'.

No hem trobat aquest primer Pla Director de 2009, però hem trobat un document de l'abril de 2009 com el més antic anomenat [«Criteris i continguts per a la redacció del pla director de transformació de la presó Model de Barcelona»](#), que inclou un estudi de viabilitat, comissionats per l'Ajuntament de Barcelona, on s'explica que:

«Els eixos bàsics de l'estudi de viabilitat per a la reconversió de la presó model són els següents:

1. El recinte de l'actual presó Model serà un espai obert per als ciutadans i ciutadanes. Això oferirà una nova perspectiva a l'entorn millorant molt la sensació d'eixamplament i esponjament de l'espai.
2. Aquest espai obert quedarà integrat en la trama de l'Eixample de Cerdà.
3. Es guanyaran equipaments de proximitat, per l'Esquerra de l'Eixample, així com equipaments de ciutat»

Hi veiem com no fa menció a cap hotel ni derrumbament total, però sí que contempla una mutilació parcial del conjunt arquitectònic, i afirmen que «Estem parlant, per tant, d'una remodelació conservadora de l'edifici que obrirà la porta a la creació de nous espais dotacionals i públics.» (Ajuntament de Barcelona, 2009)

Figs. 18 i 19: Pla oficial del 2009 que finalment no es va dur a terme. Extret de:
https://ajbcn-decidim-barcelona.s3.amazonaws.com/decidim-barcelona/uploads/decidim/attachment/file/2636/Pla_director_2009_La_Model.pdf

Tot i que en aquest pla ja hi trobem la idea de deixar algunes naus com a testimoni i fer-hi equipaments com memorial, escoles, centre de dia, casal de joves, poliesportiu, aparcament i residències (usos que ja quedaran cristal·litzats i confirmats al procés de participació), arrel d'aquest avantprojecte algunes associacions patrimonials com SOS Monuments i Helios Gómez van entrar en acció com a reacció de la manca de preservació del patrimoni.

«Ese [Pla Director del 2009] es el último antes de llegar nosotros» (R. Vergara (SOS Monuments), entrevista, 00:03:30))

«El tema els va interessar, jo els vaig documentar, van venir en aquí i finalment la senyora Colau amb el pati gran d'aquí (amb tota la seva claca) va venir: "la prisión está vacía, restauraremos el oratorio de Helios Gómez y aquí haremos un proyecto". A partir d'aquí, nosaltres havíem fet una plataforma ciutadana, 'La Model per la cultura', vam fer una altra plataforma, [...] una plataforma de Podemos. Durant un any vam estar amb reunions mensuals, [...] Aquí hi havien 35 associacions.» (G. Gómez (Helios Gómez), entrevista, 00:03:36))

Els moviments cívics d'associacions recollien les seves reivindicacions i els seus actes en la plataforma ciutadana "Fem nostre l'espai de la Model" (2016-2018), que comptava amb el suport (i lideratge) d'EUROM (<https://europeanmemories.net>). Van generar actes i un manifest, que van evidenciar el debat i les necessitats de la ciutat. Aquesta plataforma estava constituïda d'una vintena d'associacions i entitats, algunes properes a la UB.¹¹

«El Manifest

FEM NOSTRE L'ESPAI DE LA MODEL!

La presó Model de Barcelona es va inaugurar l'any 1904 i les seves instal·lacions estan totalment obsoletes i degradades. Ningú no posa en dubte la necessitat de traslladar els interns que actualment l'ocupen.

La Generalitat de Catalunya des de fa 32 anys és la responsable dels Centres Penitenciaris a Catalunya. En els darrers anys s'han construït cinc nous centres, però el centre previst per substituir La Model de Barcelona no s'ha construït encara.

Les necessitats d'espai lliure i equipaments per a la ciutadania de Barcelona, especialment a l'Esquerra de l'Eixample com a zona molt densament poblada, tampoc ningú no les posa en dubte.

El darrer compromís era que durant el primer semestre de 2017 l'espai de la presó Model fos alliberat, però s'han incomplert reiteradament els terminis i els compromisos signats per les administracions per tal que la recuperació d'aquest espai per a la ciutat esdevingui una realitat.

Barcelona no pot esperar més temps a gaudir de les dues illes de l'Eixample que ocupa actualment la presó, per això:

- **VOLEM QUE LES ADMINISTRACIONS COMPLEIXIN ELS TERMINIS COMPROMESOS PER PODER BUIDAR LA PRESÓ MODEL**
- **VOLEM QUE AQUEST ESPAI ES DESTINI EXCLUSIVAMENT A ZONA VERDA, EQUIPAMENTS PÚBLICS I ESPAI DE MEMÒRIA**
- **REPRENENT LA LLARGA TRAJECTÒRIA DE REIVINDICACIONS CIUTADANES, VOLEM IMPULSAR LA PLATAFORMA PER A LA TRANSFORMACIÓ CIUTADANA DE L'ESPAI DE LA MODEL I CONTINUAR AMB EL PROCÉS DE PARTICIPACIÓ CIUTADANA QUE HI HA HAGUT PER DECIDIR EL SEU FUTUR**

Barcelona, maig 2016»

---

¹¹ Associació de Veïnes i Veïns de l'Esquerra de l'Eixample (AVVEE), Associació Cultural Helios Gómez, Associació de Pares de fills amb Autisme, Associació Intercultural Nakeramos, Associació Jardins d'Emma, Associació Memòria dels Dibuixants, Association Mémoire Graphique, Associació Catalana d'Expressos i Represaliats polítics, Assemblea 15M del Barri Esquerra de l'Eixample, Bidó de Nou Barris (Ateneu Popular 9 Barris), Casal de Joves Queix, Centre d'Esplai Boix, Centre Social Sants, CNT Catalunya, Consell d'Entitats de Barcelona, Cooperativa la Ciutat invisible, Comissió Obrera Nacional de Catalunya, Consell de la Joventut de Barcelona, Esquerra de l'Eixample (ANC), Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona (FAVB), Fem Sant Antoni, Fundació Cipriano García-CCOO de Catalunya, Fundació d'Estudis Llibertaris i Anarcosindicalistes, Fundació Ramda x Xirinacs, Observatori Europeu de Memòries UB, Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans de la Universitat de Barcelona, Raons Públiques, Recreant Cruïlles/Espai Germanetes, Secretariat d'Entitats de Sants, Hostafrancs i la Bordeta, SOS Monuments, Unió General de Treballadors (UGT), Unión Romani,...

Contràriament a la creença popular, els presos, expresos i familiars defensaven l'antiga Model i s'hi van oposar fortament amb manifestacions, i fins i tot van crear una associació (*Amigos y familiares de los presos de la cárcel Modelo*), ja que «era cuando mejor había funcionado», segons l'expresoner Dani el Rojo.¹²

Al 2017, la Generalitat, en les seves competències amb presons, va arribar per fi a un exitós acord amb l'Ajuntament de Barcelona, llargament reclamat per tancar la Model de Barcelona i convertir-la a un espai patrimonial. Des del maig de 2016 la Plataforma Fem nostre l'espai de la Model portava reivindicant un procés participatiu de decisió de nous usos amb les entitats i associacions de la plataforma ciutadana, tal com anuncia al seu web. Estava gestionada, junt amb altres projectes, pel Comissionat de programes de memòria. Poc després va desaparèixer el Comissionat per constituir-se la Regidoria de Memòria a l'ICUB al Govern de l'alcaldeessa Colau l'any 2021 i així consolidar la importància de la memòria a la ciutat. Un dels programes impulsats va ser "Memòria de les lluites per l'habitatge a Barcelona".

EUROM, aquest grup d'historiadors a mig camí entre l'academicisme universitari (Departament de la Fundació Solidaritat UB) i el món professional, que havien liderat les reivindicacions de la mà de Jordi Guixé i Núria Ricart (UB), va començar l'activitat cultural tan aviat van obrir portes. La petició de dinamització va portar a encarregar-se del projecte museològic (actualment en procés de finalització) i museogràfic (actualment a l'inici de la seva redacció), així com també l'actual programació educativa memorial que es porta a terme a la Model amb conferències i taules rodones. La plataforma ciutadana va quedar obsoleta i es va obrir la nova pàgina web oficial de la Model.

---

¹² Rojo, (expresoner), entrevista [00:58]

Fig. 19 i 20: Cartelleria extreta de <https://presomodel.wordpress.com> (2017 i 2018)

Ja des del traspàs de la presó de la Generalitat a l'Ajuntament s'ha plantejat la patrimonialització del recinte de la Model i els seus nous usos desde la vessant d'un projecte a partir d'un procés participatiu.

Fig. 22: Ajuntament de Barcelona (21.01.2018) «Ada Colau presideix l'acte d'obertura de la Model a la ciutadania». Extreta de [Flickr](https://www.flickr.com/photos/ajuntamentdebarcelona/).

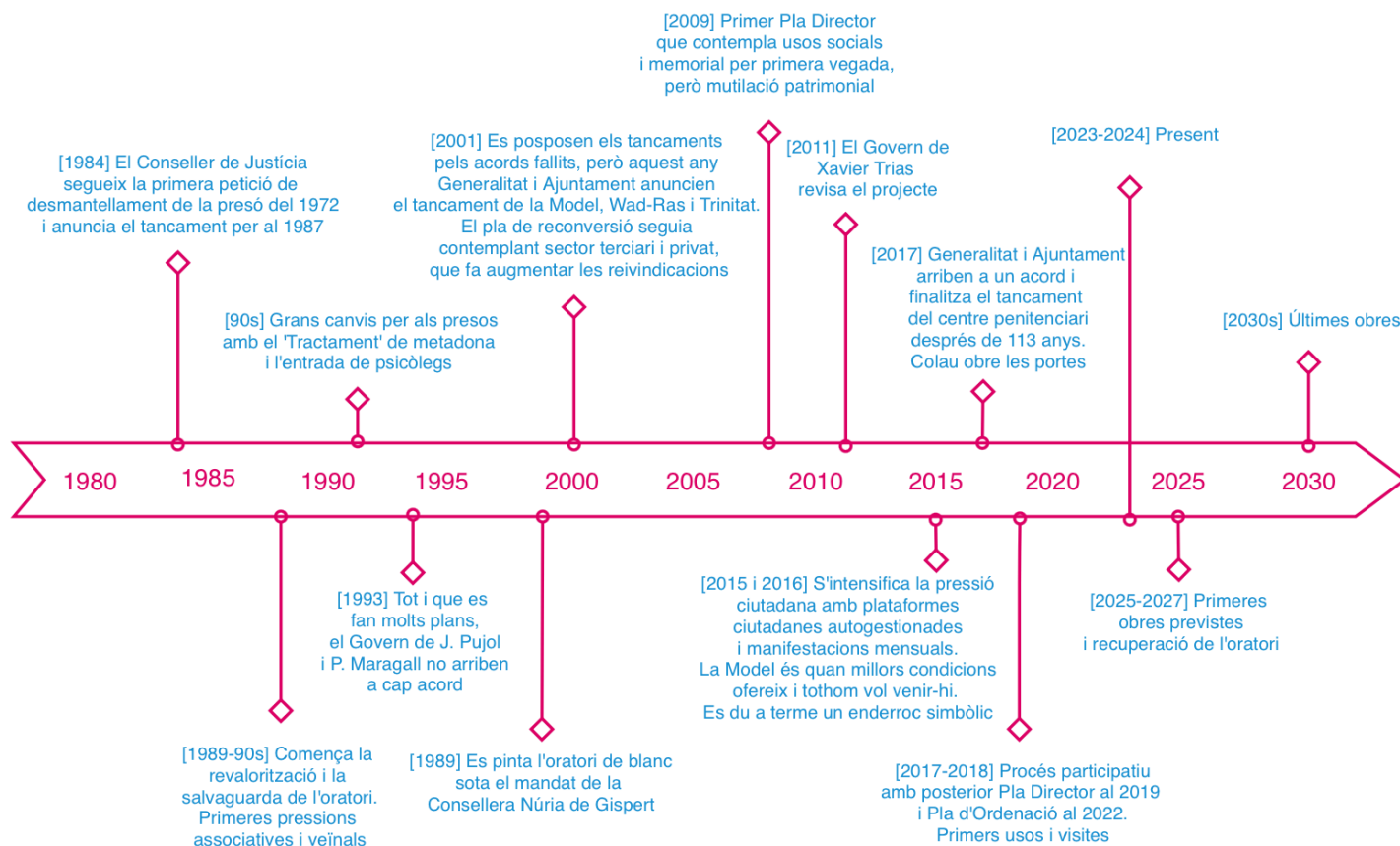

Fig. 23: eix cronològic de la vida i recorregut del projecte en l'etapa democràtica. Elaboració pròpia.

4.7. Procés participatiu en la decisió sobre els nous usos de la Model

Al 2018 es va dur a terme un procés participatiu dinamitzat per Equal Saree amb l'objectiu de «debatre i fixar conjuntament el futur» de la Model (Lacol.coop, s.d.). Certament, va reunir diferents agents, que incloïa *stakeholders*, comunitats font i beneficiaris directes. Cal remarcar que aquesta metodologia i *engagement zone* ha estat guardonada amb els Premis AJAC XII,¹³ en l'àmbit de processos participatius.

Entre els participants hi trobem tres bàndols diferents:

- comunitat font: expresoners, sobretot polítics que eren els que volien tancar-la per fer-ne un memorial, i les seves famílies. Hi incloem les associacions entrevistades d'Expresos Polítics del Franquisme i l'Associació Cultural Helios Gómez, on el fundador n'és el seu fill;

¹³ <https://www.lacol.coop/actualitat/premi-ajac-la-model/>

- *stakeholders*: professionals que reivindiquen la salvaguarda del lloc agrupats en associacions patrimonials i memorialistes com: SOS Monuments, EUROM i el Col·legi d'Arquitectes;
- beneficiaris directes: associacions veïnals, agrupacions de joves, culturals i escolars en diferents graus: comunitat originària, relacional i performativa.

Naturalment, com a beneficiaris indirectes estan la resta de veïns que no formen part de cap associació i que més tard es van lamentar no haver-se'n assabentat del procés. El cert és que hem d'incloure com a beneficiaris directes la comunitat font i els *stakeholders*, ja que inicialment volien oficines i magatzems per a la seva activitat, però finalment no ha estat possible, i per tant, s'han hagut de retirar de la categoria de beneficiaris directes de l'espai.

Fig. 24: Procés de participació sobre l'espai de la Model (2018). Extreta de LACOL
<https://www.lacol.coop/projectes/proces-participacio-model/>

4.7.1. Metodologia

El procés de participació ha consistit en diferents activitats: tallers temàtics i «accions amb col·lectius», anunciades a través d'una persona física a la Model i els canals habituals de l'Ajuntament. S'han organitzat 4 tallers oberts a la ciutadania (amb èmfasi vers dones, gent gran i persones amb diversitat funcional), amb un total de 279 participants:

1. patrimoni i memòria

2. equipaments i habitatge
3. verd i carrer
4. posada en comú i debat final

Les accions amb col·lectius han consistit en activitats adequades a cada edat i interessos (infantesa, adolescència i joventut), pensades per a que participin col·lectius que sovint no participen:

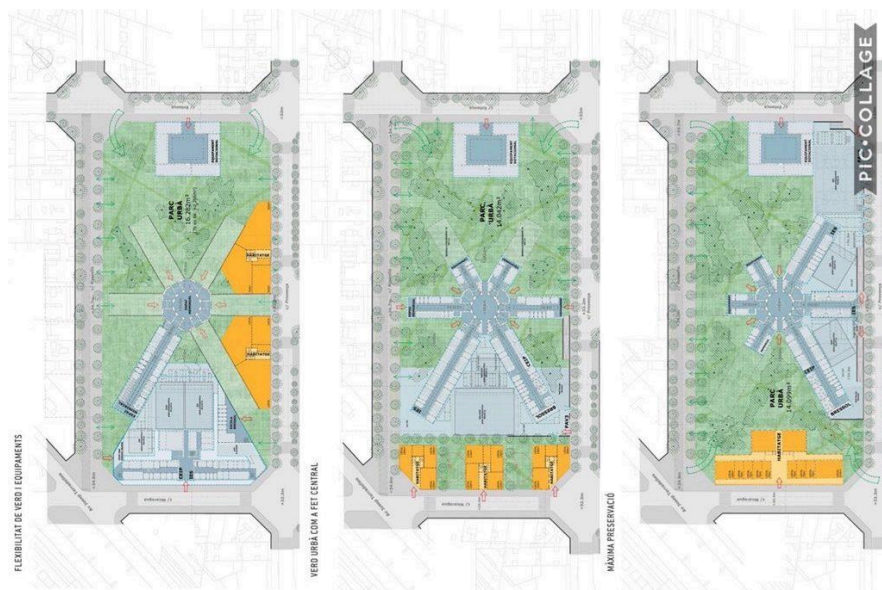
- Jornada Jove: sobre l'espai jove. 27 participants.
- Jornada Camí Amic: destinada a alumnes de 2n d'ESO, incloïa visita i discussió d'activitats a realitzar i característiques del parc, repartits en grups de 8 alumnes. 190 participants.

S'inclou un espai de difusió permanent amb una pissarra perquè la gent escrivís la seva opinió, a més d'una informadora durant els dies de portes obertes (lacol.coop, 2018).

Troblem que posteriorment als tallers, les associacions reivindiquen la salvaguarda total, alterant els resultats dels tallers que veiem a la figura anterior. SOS Monuments ha estat una associació molt activa darrera la vetlla de la preservació patrimonial. L'han defensat ja 20 anys abans del tancament, segons expliquen al seu noticiari (05.06.2017, annex 2) i posteriorment, han seguit publicant manifestos per maximitzar-ne la seva conservació:

«Manifest per la conservació de la Presó Model de Barcelona

06.06.2018

El mes passat l'Ajuntament de Barcelona va facilitar 3 possibles projectes per la Presó Model. Tots 3 suposen la mutilació total o parcial dels braços del panòptic. Des de SOS-Monuments volem fer palesa la nostra oposició a qualsevol modificació de la simetria del conjunt i per aquesta raó fem públic aquest manifest:

Una vegada l'edifici de la Presó Model va passar a l'Ajuntament de Barcelona i l'últim pres va sortir, va iniciar-se un procés de reflexió promoguda pel consistori, sobre la transformació física i d'usos de la presó oberta a la ciutat.

Després de mesos de feina ens trobem amb 3 propostes diferents cap de les quals responen als criteris a partir dels quals s'ha debatut durant aquest temps. Tot tres projectes, l'autor dels quals no coneixem, mutilen total o parcialment més d'un braç. Per tant podem dir que cap de les propostes respecta el conjunt patrimonial del panòptic sense que existeixin raons tècniques per fer-ho doncs els mateixos tècnics de l'Ajuntament consideren que l'estructura de l'edifici es troba en bon estat.

No es pot entendre el panòptic ni la presó sense conservar la simetria dels braços. La mutilació que representen els tres models, buiden de significat el conjunt i dibuixen un complex proper a un caprici.

Les persones i associacions que signem aquest manifest, reclamem que la simetria dels braços sigui mantinguda i que la informació sigui transparent a totes les etapes que manquen per la rehabilitació del conjunt.

Tothom que es vulgui adherir al mateix pot enviar nom i DNI a sosmonuments@gmail.com»

L'Ajuntament, des de l'organització d'Ecologia Urbana i el Districte de l'Eixample, va obrir una plataforma de participació online a la ciutadania en general a partir de les propostes resultants. Es van tancar dues setmanes abans de l'últim taller. Es van recollir 23 criteris a la web [Decidim.barcelona](https://decidim.barcelona), de les quals la majoria estan acceptades, una de rebutjada (que posava en dubte la necessitat del poliesportiu) i hi ha algunes en fase d'avaluació:

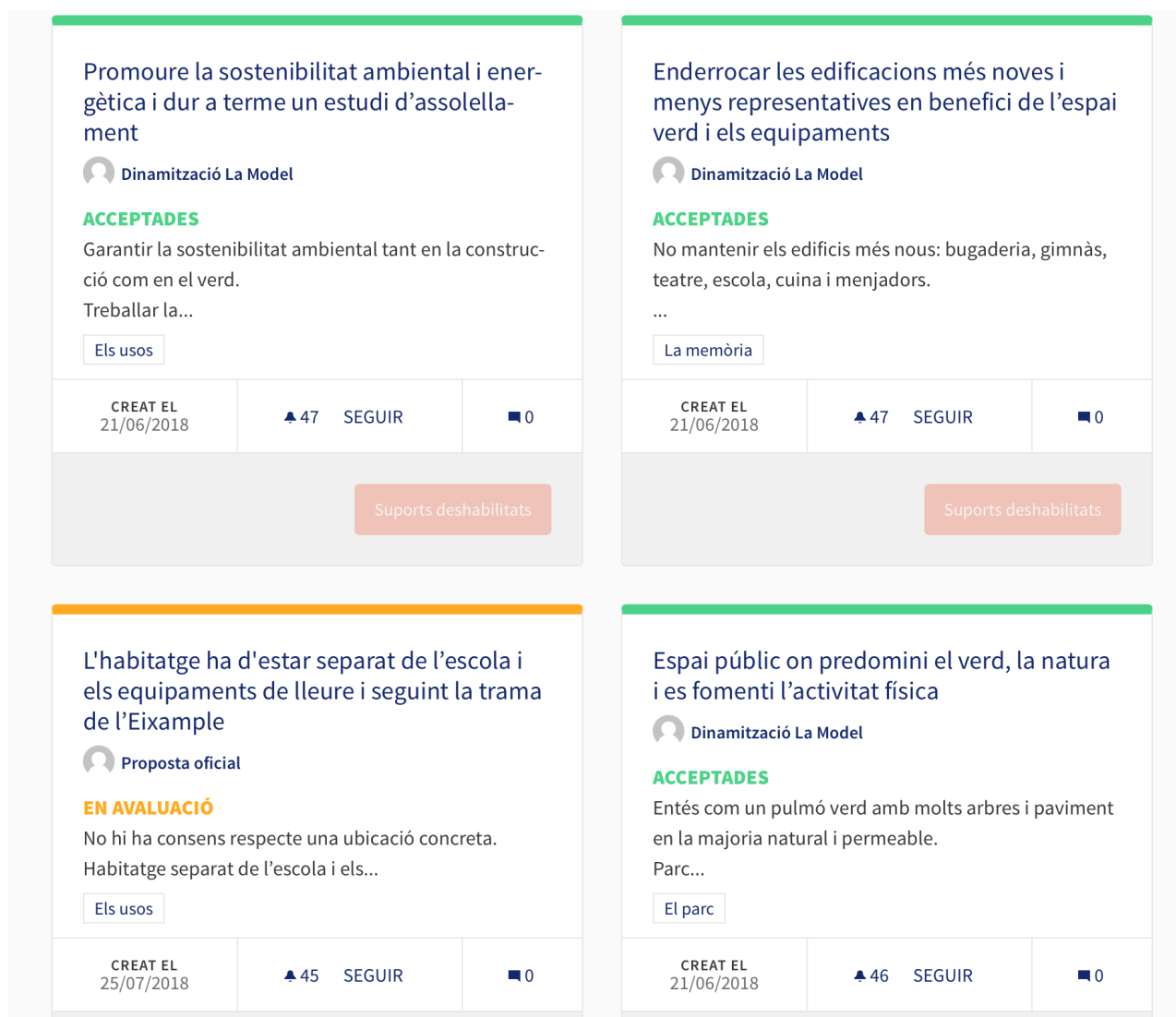
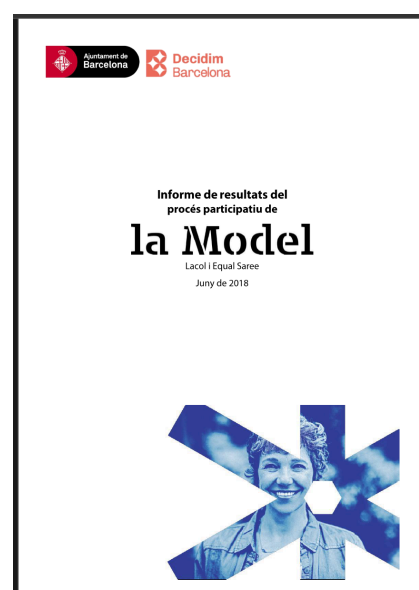

Fig. 25: Captura detall d'algunes propostes. Decidim.barcelona. Elaboració pròpia.

Es va redactar un projecte final amb els criteris, públics al web Decidim.barcelona. Després de cada procés participatiu de l'Ajuntament es crea una Comissió de Seguiment. Aquest projecte s'ha anomenat Grup Impulsor i de Seguiment, amb 28 membres de les entitats de l'Esquerra de l'Eixample i del projecte, entre les quals hi consten de patrimoni i memòria històrica.

Figs. 26-27: propaganda del procés participatiu. Extreptes de l'informe de resultats.

Fig 28: informe de resultats (juny 2018). Extret de l'Ajuntament.

Finalment, els resultats del procés participatiu han cristallitzat en les bases estratègiques del projecte holístic «Batega Model», portat per la regidoria d'Urbanisme. A partir d'aquesta visió estratègica, Urbanisme ha començat a licitar els projectes executius dels espais a realitzar un a un, a través de licitacions a concurs públic amb empreses d'arquitectura. Cal destacar que el procés ha sigut transparent i les associacions hi han estat involucrades en tot moment, com afirmen:

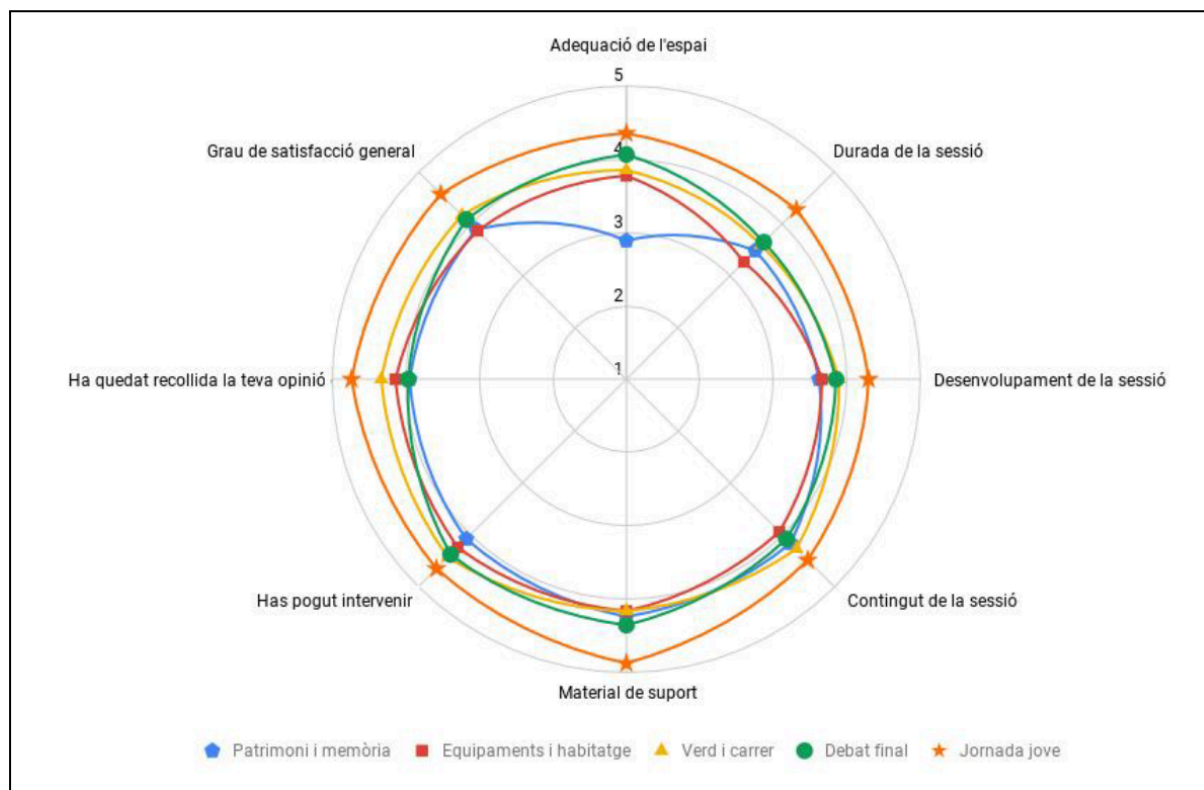
«[...] quan va haver-hi el concurs d'arquitectes, l'Ajuntament ens va cedir un espai en el jurat al veïnat, de l'Associació de veïns. El nostre representant va ser un arquitecte que va treballar molt això, i que just a l'acabar això [el procés participatiu], es va morir de càncer. [...] Es deia Toni Teignier. El trobaràs perquè estava jubilat ja, però portava tota la vida treballant a l'administració [...]. Era un arquitecte molt qualificat, veí del barri i que va jugar un paper clau, o sigui tenia prou autoritat i coneixement com per ajudar a fer d'àrbitre de vegades en algunes discussions.»¹⁴

No només el projecte final s'ha construït amb l'ajuda d'associacions veïnals i d'EUROM, sinó que les sessions posteriors també s'hi han involucrat. L'última reunió del Grup va ser fa 1 any, al 23 de març de 2023, amb una reunió amb AMPES i veïns, que van demanar fer una exposició amb el consens final que es manté, i utilitzar els espais, petició que no ha estat possible.

¹⁴ X. Riu (associació), entrevista [36:20]

4.7.2. Conclusions

Hi van participar dos perfils als tallers: els que formaven part d'alguna entitat, i els que provenien del barri de la Nova Esquerra de l'Eixample. Els gèneres i les edats van ser molt equilibrades, amb una presència major entre 46 i 65 anys (generació *baby boom*). Van puntuar molt satisfactòriament les sessions:

	Índex	Índex percebut pel Grup Impulsor i de Seguiment	Índex percebut pels participants
PLURALITAT I DIVERSITAT			
Pluralitat	8 sobre 10	7,5 sobre 10	8,55 sobre 10
TRAÇABILITAT I TRANSPARÈNCIA			
Traçabilitat	7,5 sobre 8	5,95 sobre 10	-
ACCESSIBILITAT	6,75 sobre 9	5,8 sobre 8	-

Figs. 29 i 30: valoració general de les persones participants del procés de participació. *Extrètes de l'Informe de resultats del procés participatiu de la Model (2018).*

Deixant de banda l'anàlisi del procés participatiu, les conclusions del projecte són les següents (segons textos de la Model i de l'informe final):

1. «convertir un recinte tancat i opac en un espai obert i amb uns usos a la ciutat
2. mantenir l'essència de La Model pel que fa al patrimoni i a la memòria
3. encabir-hi els equipaments compromesos i l'habitatge públic necessari
4. crear un gran pulmó verd per a l'Eixample i per a tota la ciutat».

2019: Pla Director (II), que recull els criteris del procés participatiu i serveix com a base per tirar endavant el concurs per redactar el projecte d'ordenació. D'acord amb el pla director de 2019, els objectius són (sessió amb Grup Impulsor i de Seguiment, 23 de març de 2023):

- a. dotar la Model amb equipaments i habitatge social de qualitat
- b. generar un nou espai verd que redefineixi la relació amb la ciutat
- c. preservar el patrimoni i la memòria
- d. promoure una major sostenibilitat ambiental (generar estratègies d'adaptació al canvi climàtic).

A priori semblen objectius potser massa ambiciosos, per no dir que **és l'única presó del món reconvertida a tants usos socials**. Destaquem que les residències inicials es van substituir per habitatge social.

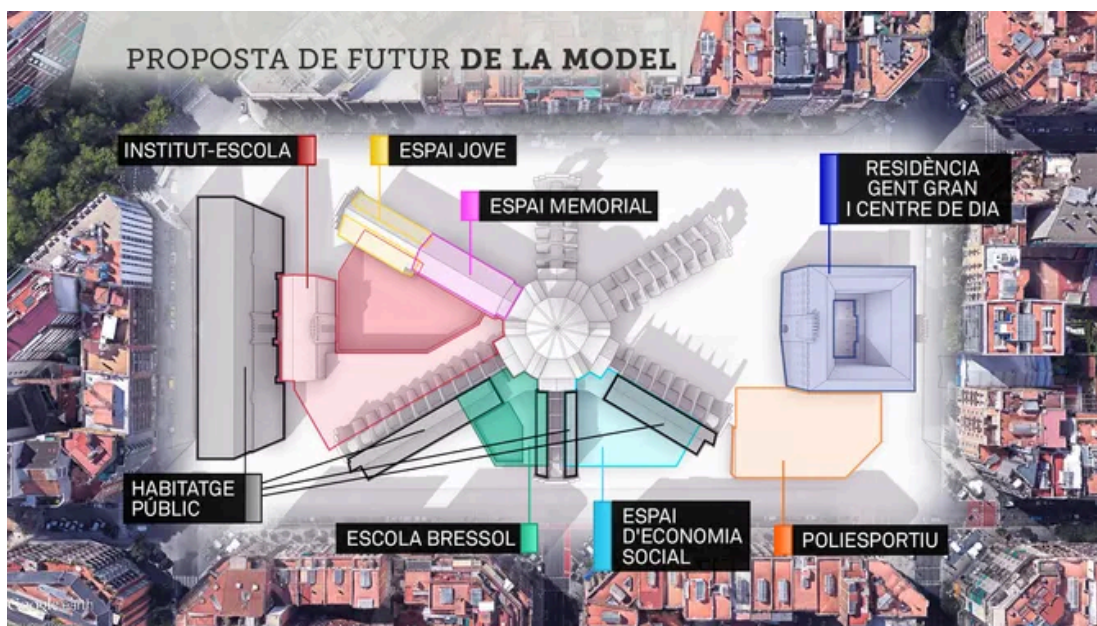

Fig. 31: avantprojecte provisional del 2018 com a resultat de la consulta ciutadana i els grups focals amb associacions. Després del projecte urbanístic canvia.

El fet de rebre un premi i agafar un stakeholder com EUROM, que s'encarrega de portar la part memorial que tant han reivindicat, podríem dir que *a priori* sembla un nivell de participació número '(8) *Citizenship Control*' segons l'escala de cessió de poder d'Arnstein (1969), i més tenint en compte que les comunitats són qui ha demanat aquest procés, i l'Ajuntament ha fet de mediador entre elles. Cal remarcar que podria haver encara més control ciutadà si es deixés a les associacions gestionar mentrestant els espais en desús.

4.8. "Model, Batega!": nous usos

Els nous usos actuals són tres: el de museu memorial, el de neo-memorial (concebut com a espai de trobada per associacions amb dret a oficina allí) i el d'espai cultural polivalent, amb trobades i accions culturals.

El projecte urbanístic i arquitectònic s'ha decidit mitjançant concurs públic, on el 2019-2020 guanya el projecte "Model, Batega!" de l'equip Forgas Arquitectes i Espai Lur, que van seguir el Pla Director que es va redactar després del procés participatiu del 2018. Segons s'explica als textos divulgatius de la Model, «El jurat en destaca la voluntat de conservar la imatge de La Model sense aixecar nous edificis ni alterar el patrimoni».

Durant les modificacions del projecte «Model, Batega!», va existir coordinació amb el grup de memòria EUROM, que va estar-hi a sobre vetllant per aconseguir una galeria sencera per al memorial a partir de la mitja galeria que s'havia concedit a aquest ús després del procés participatiu. Afortunadament hi ha coordinació per part d'EUROM en cada nova coordinació arquitectònica, amb els primers guanyadors del projecte, sobre la construcció d'un institut i la museïtzació a la 4a galeria.

Finalment, entre el 2021 i 2022 es crea el Pla d'Ordenació, que descriu el projecte final. S'encaixa la proposta i defineix els criteris d'intervenció patrimonial. Parteix de 3 idees bàsiques:

- mantenir i rehabilitar els tres edificis principals del conjunt (és a dir, l'edifici Administratiu, el Panòptic amb les galeries i l'edifici Tallers) i integrar els nous usos que es detallaran a continuació
- crear un nou parc tot mantenint la traça del doble mur perimetrat, fent-lo més permeable i amb més accessos
- implementar un sistema centralitzat de producció i distribució energètica. És a dir, que sigui un model per al futur de bones pràctiques de sostenibilitat.

Fig. 32: elaboració pròpia composta a partir d'imatges reals i de l'estudi Forgas Arquitectes i de la web oficial de la Model. S'hi pot apreciar el paral·lelisme entre el tancament i *renders* del projecte urbanístic final (2023).

A partir de les tres idees centrals (patrimoni, parc i sostenibilitat), passem a detallar amb més profunditat els futurs usos, extrets de la propaganda de la mateixa Model:

1. «Espai memorial: aquest espai es planteja com un passeig per les dependències de La Model explicant el perquè de la seva arquitectura, el context en què es va crear i com va anar evolucionant al llarg de la història. Així, l'Espai Memorial es desplega per l'edifici Panòptic, que esdevé el cor de l'operació de la transformació:
  - a. cos central: passa a ser una plaça coberta a triple altura
  - b. atri soterrat: sota la plaça coberta, inclou un espai expositiu i un auditori d'ús compartit

- c. galeria 4: es dedica exclusivament al centre memorial

A més, l'Espai Memorial estén la seva interacció amb el recinte més enllà de l'edifici Panòptic amb la conservació de la traça del mur perimetrat o amb la memorialització de l'antic eix d'accés, des de l'edifici Administratiu cap al Panòptic [és a dir, es conserva part dels murs exteriors i el corredor d'entrada des del carrer Entença cap al Panòptic].

- 2. Espai públic verd: l'espai públic es planteja com un filtre verd que redefineix la relació entre la ciutat i La Model i que aporta qualitat ambiental i una nova percepció del lloc. Tipologies d'espai públic:
  - a. plaça: on el parc s'acosta al Panòptic i l'arbrat és menys dens (...)
  - b. illes de natura: al perímetre, on domina la frondositat, la natura s'estructura amb una xarxa d'illes ombrívols que constituïran els pulmons verds del parc
  - c. espais de transició: espais d'estada, de jocs, de jardí terapèutic... queden prop de les circulacions, vagin oferint combinacions de verd amb superfícies trepitjables. Futures sessions amb el veïnat ajudaran a definir els usos finals d'aquests espais.
- 3. Espai públic i sostenibilitat:
  - a. Producció energètica: es preveu que el conjunt de La Model sigui autosuficient, amb edificis dotats de mesures bioclimàtiques específiques per al clima mediterrani i de consum energètic quasi nul. Per tot això es proposa un sistema centralitzat de producció i distribució de fred i calor d'alta eficiència i alimentat amb energies renovables, geotèrmia i aerotèrmia, per a la calefacció, aigua calenta sanitària i refrigeració dels edificis. També es té en compte la producció fotovoltaica de les cobertes dels diferents edificis.
  - b. Cicle de l'aigua: Es projecta un sistema integral de l'aigua que permeti a totes les parts del que anomenem cicle urbà (des de la seva captació d'aigua fins a la seva devolució al medi), funcionen de manera complementària i amb l'únic objectiu d'un consum més eficaç. Amb aquesta finalitat, es planteja un model que procura minimitzar el consum d'aigua amb mesures d'estalvi i reutilització tot cobrint les mateixes necessitats, però evitant la sobreexplotació. Concretament, es proposa:
    - i. incorporar sistemes de drenatge urbà sostenible (SUDS) per a la captació i gestió de l'aigua d'escorrentia.
    - ii. regar i netejar tota l'àrea amb aigua subterrània mitjançant la construcció d'un dipòsit de 300 m³ i de dos nous pous de captació d'aigua del freàtic, amb el consegüent estalvi del recurs de l'aigua potable.»

Altres usos inclouen tenir espais per a les associacions memorialistes, un auditori de conferències per realitzar actes culturals i activitats de tot tipus, així com 120 habitatges socials, geriàtric, l'escola bressol Xirinacs, l'institut-escola Xirinacs (l'escola Entença anirà al parc Joan Miró), un espai per a joves, un espai d'economia social i solidària, un poliesportiu soterrat i un pàrquing també soterrat.

És interessant notar que la 4a galeria, gràcies a la pressió d'EUROM (*partners*), va passar de ser mig memorial a estar tota sencera destinada a usos memorials, i més tenint en compte que és la galeria més gran. El discurs oficial escull la tria d'aquesta galeria per ser la galeria dels presos polítics. Històricament, aquesta galeria ha estat, com s'ha vist en la recerca històrica, per a diferents col·lectius: durant la Guerra Civil per a la gent sense recursos que no eren ni feixistes ni antifeixistes; als 70 per als presos de baixa nocivitat, no reincidents, i ja en la Transició i durant la Democràcia, per als reincidents. Tanmateix, sí que és cert que la segona planta d'aquesta galeria ha servit històricament com a lloc principal per als presos polítics, abans de la Guerra Civil, la segona meitat de la dictadura i fins a la Transició. Per últim i no menys important, en aquesta galeria també hi ha la famosa "capella gitana", que servia per d'orador i estava revestida de frescos amb connotacions polítiques. Així doncs, situar el memorial a la quarta galeria és escollit per motius de justícia i de valorització patrimonial i artística.

4.9. Actualitat: a meitat del projecte

L'última reunió del Grup Impulsor i Comissió de Seguiment va ser al 23.03.2023 (la propera serà al juny de 2024). Actualment està sortint a licitació arquitectònica els edificis de l'escola-institut i el memorial.

«En el marc de transformació de la Model, el Consorci d'Educació de Barcelona prepara la licitació del concurs per a la redacció del projecte dels equipaments inclosos en la Fase A.1 de les intervencions previstes en aquest àmbit: (Sessió amb Grup Impulsor. 23 de març de 2023)

- L'institut escola Xirinacs de 2 línies
- El nou pavelló esportiu municipal CEM PAV3
- La instal·lació centralitzada de generació i distribució d'energia»

«S'estima **l'inici de les obres el 2025** i disposar dels primers **equipaments en funcionament el 2027** si no hi ha cap element sobrevingut, segons el Consorci.», amb una provisió inicial d'1,3 milions d'euros. Actualment no s'ha adjudicat amb data 19.01.2024 la adequació de l'espai memorial (4ta galeria) i part del Panòptic amb 10 cel·les temàtiques i la restauració de la capella gitana. Ha estat adjudicada la licitació a l'empresa 2BMFG Arquitectes per un valor de 129.729,21 euros amb IVA inclòs» (CIDO, 2024)

Paral·lelament al projecte inicial hi ha el projecte de "mentrestant", on les associacions veïnals i memorialístiques intenten que s'obrin més espais i hi hagi més difusió. Actualment el projecte de la Model ha realitzat un enderroc "simbòlic" al 2015 dels edificis que componien el voltant de l'edifici Administratiu, lloc on actualment hi ha emplaçades dues

escoles: la Xirinacs, que s'hi quedarà i hi traslladarà l'institut, i l'Entença, que ningú sap de ben segur on haurà de retraslladar-se.

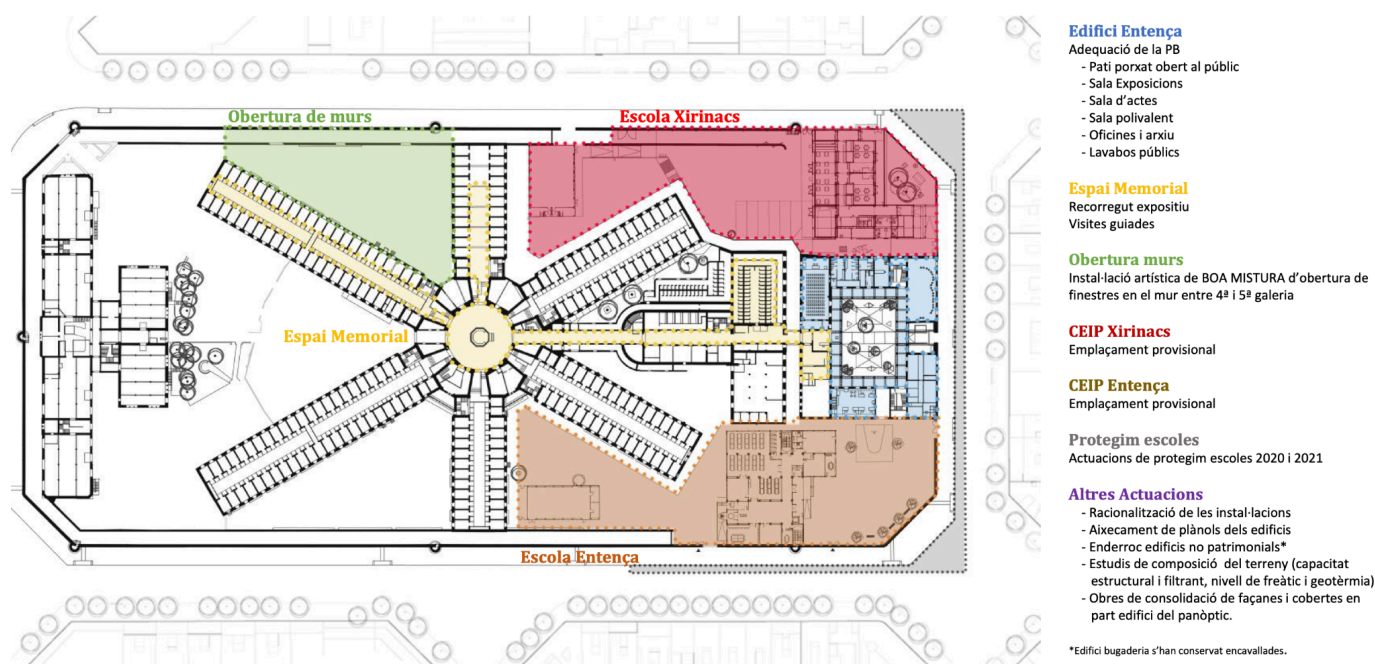

Fig. 33: Plànol de la Model actual. Extreta de:

<https://www.lamodel.barcelona/ca/agenda/exposicio-22e-concurs-de-pintura-assumpcio-moncunill-als-centres-penitenciaris-99400710127>

Actualment, al carrer Entença s'hi contemplen dues ampliacions d'espai verd dins la carrer on els infants hi juguen. Les famílies es queden allà després de l'escola tota la tarda, on poden seure en uns bancs improvisats amb troncs de fusta. Aquest espai d'esbarjo, tot i segur, és molt sorollós perquè hi passen tres carrils de cotxes sense parar. Fora, el "parc" s'estén al carrer i pot molestar als vianants.

Dins la Model s'hi troba un espai segur i semi tancat (i vigilat), on no hi ha cotxes, estranys, gossos, sorra, gespa, res que pugui intranquil·litzar als pares. A més, presenta lavabo i pàrquing de bicicletes. Els seients ja no són trossos de fusta, sinó espaioses plataformes que permeten tenir còmodes converses entre gent asseguda, deixar-hi motxilles i bosses, bancs que en els bancs del parc més proper no són factibles i la majoria de persones han d'estar dempeus.

Figs. 34 i 35: sala d'exposicions temporals i aparcament bicibús. Elaboració pròpia.

Alguns dies i especialment els divendres per la tarda es barregen les famílies que venen d'esbarjo amb els grups de visitants i amb actes d'associacions de memòria. Aquesta activitat intensa i sobreús de l'espai provoca xivarri. Tot i així, es troben espais per a cada col·lectiu, així com també es troba temps per a cada visita. Quan marxen tots, les aules d'exposicions i de conferències (i sovint a l'interior) serveixen per a les associacions del barri: gegants, cant coral, capgrossos, timbalers... Totes les activitats estan anunciades al taulell de l'entrada i la informació sobre el comportament a la Model i els projectes de futur són llegibles pels visitants al pati de l'edifici Administratiu.

Actualment està més plena de vida que mai (i d'usos): nombrosos vianants, cotxets, bicis, treballadors que tornen a casa, estudiants, retirats passejant i comprant, pacients que van a fer-se proves, bars plens, pares i avis amb gossos i nens molt petits, visites guiades, associacions que presenten llibres de memòria, taules rodones i conferències que porten testimonis amb memòries del passat, cant coral...

Fig. 36: activitats dins la Model. Elaboració pròpia.

La Model acull exposicions sense ànim de lucre relacionades amb les temàtiques de memòria històrica. Podem veure que des de l'inici ha estat ben plena de gent i d'activitat cultural, truncada per la pandèmia de la COVID-19.

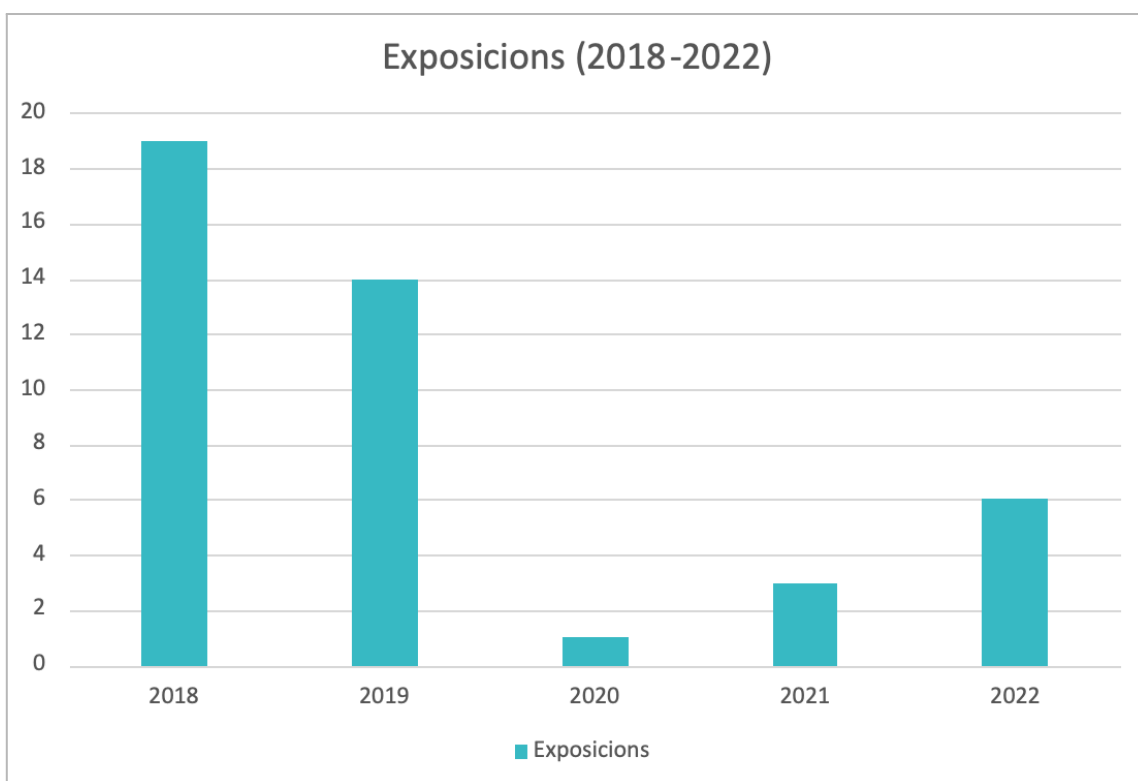

Fig. 37: histograma del nombre d'exposicions. Elaboració pròpia a partir de dades internes.

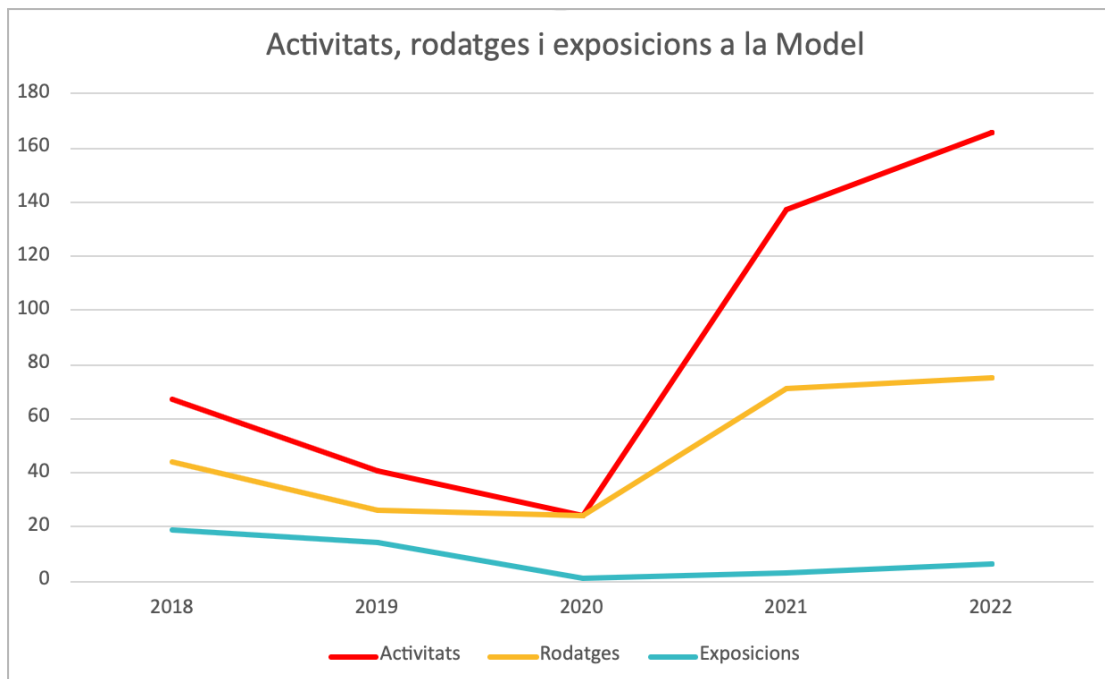

Fig. 38: gràfic de línies comparant el nombre d'activitats. Elaboració pròpia a partir de dades internes.

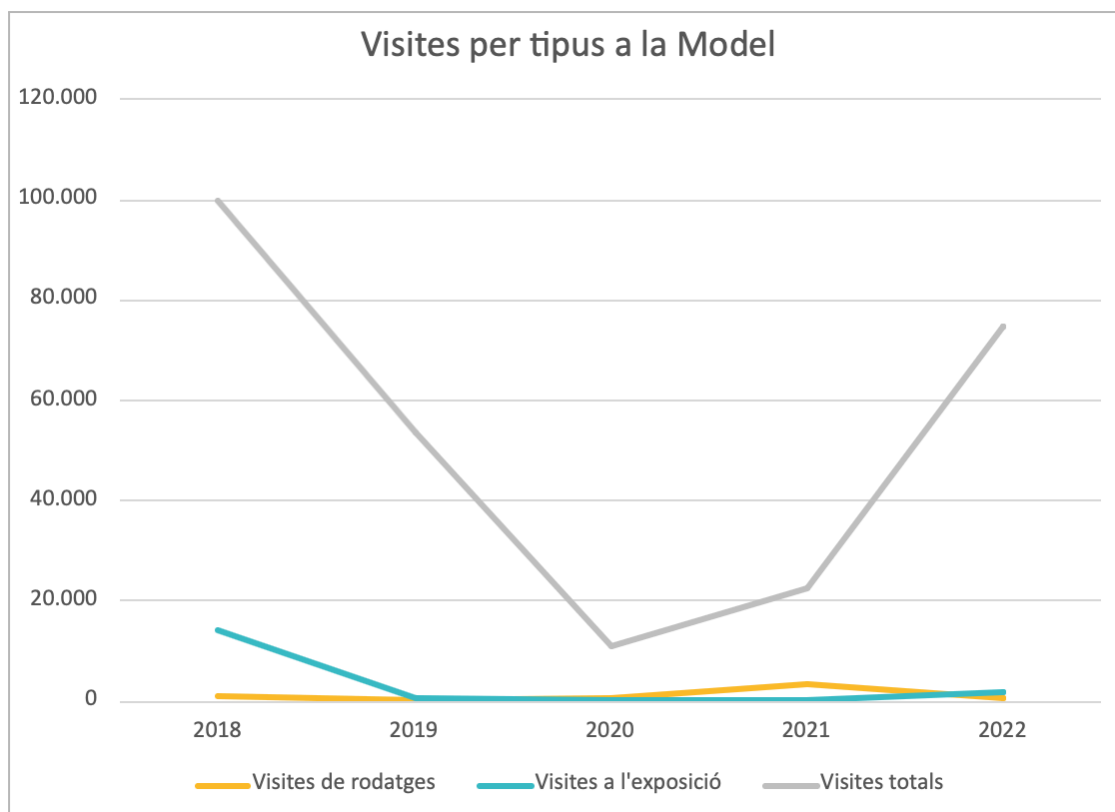

Fig. 39: gràfic de línies del nombre de visites. Elaboració pròpia a partir de dades internes.

El nou 'Centre Cultural La Model' ha estat utilitzat, visitat i benvingut des del primer any, activitat que només ha frenat durant a la pandèmia global. Aviat la ciutadania se l'ha fet seu.

5. Anàlisi patrimonial històrico-artístic

«El valor histórico de un monumento será mayor cuanto menor sea la alteración sufrida en su estado cerrado originario. [...] La labor del historiador es rellenar de nuevo los vacíos que las influencias de la naturaleza han producido en la forma originaria en el transcurso del tiempo». Aloïs Riegl (1903):57.

L'anàlisi formal d'aquest conjunt arquitectònic és força difícil degut a les múltiples variacions del projecte original, així com, modificacions i obres al llarg de 113 anys, atenent també a la naturalesa i necessitats del seu ús penitenciari.

5.1. Anàlisi descriptiu

El conjunt arquitectònic es compon de 3 edificis principals de diferent proposta i funció construïts amb pedra de Montjuïc. Destaquem que tot i les intervencions i reedificacions, sempre s'han respectat els plànols originals, i que les petites modificacions que s'han dut a terme han estat per raons d'ús. En primer terme trobem els murs exteriors amb elements afegits que ja s'han retirat. El conjunt està emmarcat en dues illes entre els carrers Rosselló, Nicaragua, Provença i Entença, on té l'accés a través de l'edifici Administratiu i actualment és un espai polivalent d'esbarjo, activitat cultural i memorialística, així com també un memorial simbòlic a Puig Antich.

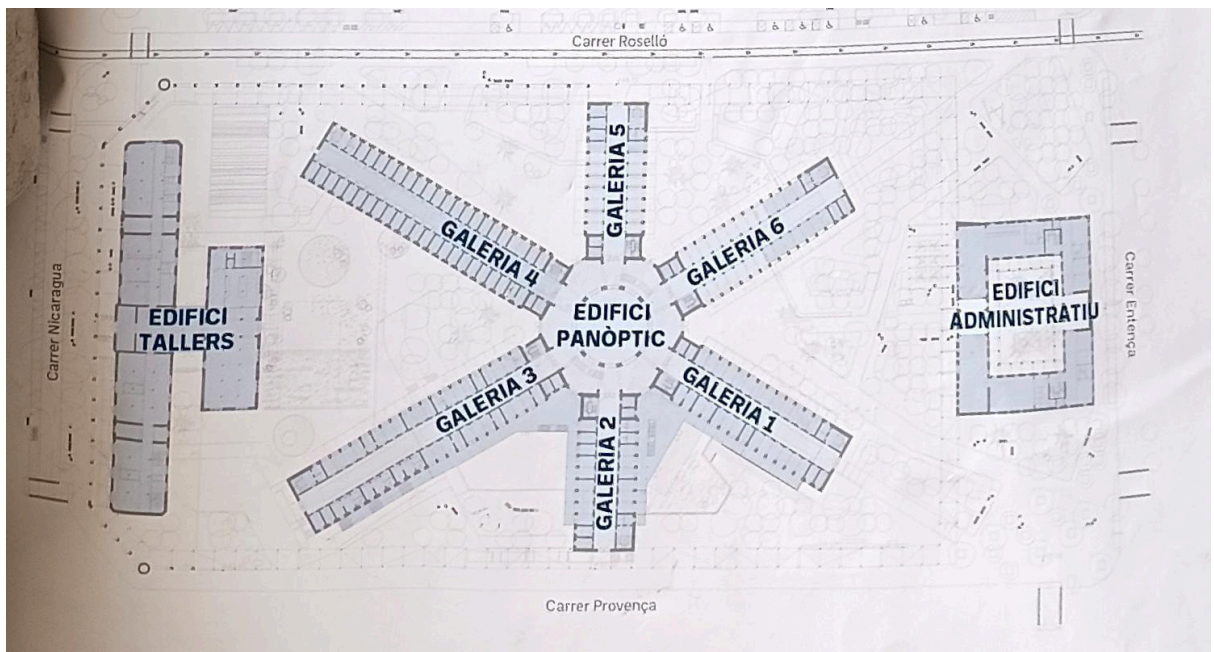

Fig. 40: Plànol simplificat del conjunt arquitectònic de la Model. Font: La Model.

La façana està conformada per una edificació quadrangular d'una quinzena de metres d'alt de color gris i de 4 pisos d'oficines on s'hi distingeix una simetria bilateral. Disposa d'obertures, sense volada ni balcons, alineades simètricament en cinc eixos a cada lateral. Al centre s'hi distingeix un cos vertical en forma de frontís i un coronament que recorda a merlets, però en forma de cresteria emmerletada. La paret, sobretot de la planta baixa, està recoberta d'un encintat ben definit, que junt a la decoració i els acabats en forma de merlets donen una sensació de fortalesa, tot i que no tan obvia com les Models esmentades als antecedents. A la porta d'entrada hi podem veure unes faroles metàl·liques originals amb voluntat de decoració vegetal, i sobre la porta hi ha esculpides les paraules "SERVEIS CORRECCIONALS DE CATALUNYA / PREVENTORI JUDICIAL". És l'edifici amb una major voluntat d'acabats, junt amb el panòptic.

Fig. 41: façana al carrer Entença, 155. Extreta del COAC.

El cos central es subdivideix en set edificis principals: el «panòptic» i les sis «galeries». La Model presenta una estructura de correccional o penitenciària en forma de panòptic, amb una nau central en forma de rotunda hexagonal i sis naus laterals en forma estrellada i de llargada variable. El panòptic és un edifici de planta poligonal amb 12 costats coronats per un cimbori. Aquest espai, seguint el model conceptual de Jeremy Bentham, feia funció de control optimitzant recursos, i seguint el model de Brussel·les, també feia la funció de capella «alveolar». S'han perdut els elements de fusta que permetien als reclusos assistir a la missa sense tenir contacte entre ells, i de fet tots aquests pisos de nivells intermedis fins a la cúpula han desaparegut també. Els costats curts del polígon donen als patis entre les galeries, amb un petit rosetó. Actualment hi ha l'estructura del que havia sigut una garita de control.

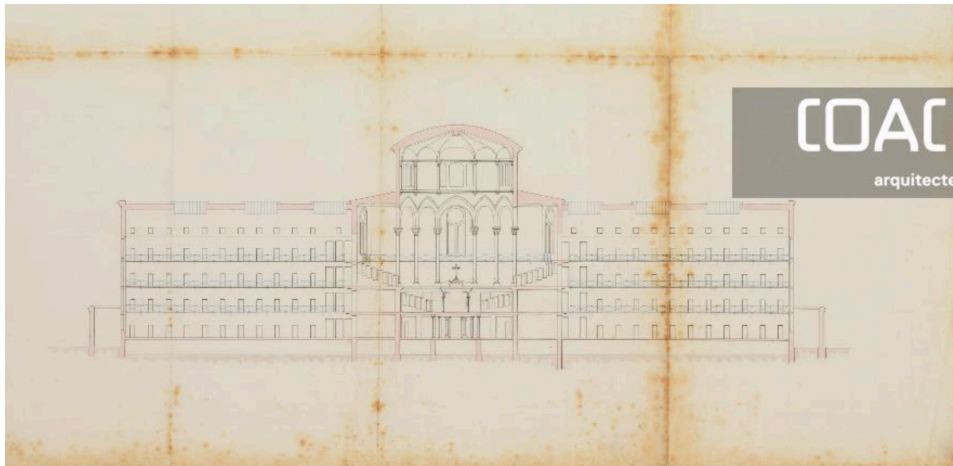

Fig. 42: plànol d'alçat. Domènech i Estapà (1886-1891). Extret del COAC.

Fig. 43: galeria IVª, exactament igual que l'original. Elaboració pròpia.

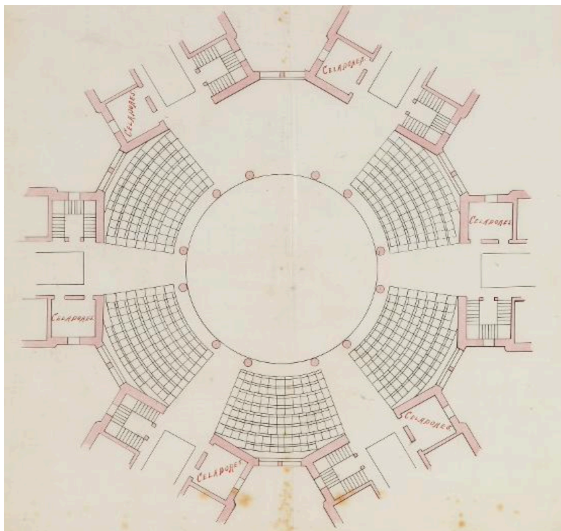

Fig. 44: panòptic. Domènech i Estapà (1886-1891). Plànol de secció extret del COAC.

Fig. 45: Pérez (1947). Missa al Panòptic durant la visita del ministre de Justícia a la presó Model. Extreta de l'AMB.

L'eix del panòptic connecta sis galeries de tres nivells i un soterrani no visitable. Les seves façanes són uniformes i construïdes amb pedra de Montjuïc. Al seu interior consta d'un estret passadís on a ambdós costats del passadís central hi té tres pisos de cel·les individuals, que amb les reconstruccions han acabat sent residències per a 4 oficialment. Les naus estan coronades per grans rosetons. Tant portes com volades i passos de comunicacions estan fetes de ferro fos, igual que les columnes decoratives del panòptic.

Els edificis de tallers no són accessibles, però gràcies al registre documental de l'arxiu i a Veclus (2017) sabem que són pisos rectangulars amb 1.164 m² i 631,88 m² de superfície respectivament, i consten de quatre i tres nivells d'alçat, connectats entre ells per un camí de ronda. Tallers 1 té a la seva planta baixa quatre naus ben definides, mentre que als pisos superiors s'hi disposen petites estances sense tanca ni porta al voltant d'un passadís central. L'estudi de Veclus en destaca una sòlida arquitectura de gran valor patrimonial i artístic en els acabats dels elements i del treball de la pedra, i destaca un projecte «molt elaborat» i «un bon estat general» (Veclus (2017), 52). El segon edifici, Tallers 2, sincrònic al primer, també evoca l'imaginari industrial constructiu de l'època. La planta baixa està formada per dues naus i un passadís central, mentre que els nivells superiors són espais sense estructures portants, probablement amagades rere un fals sostre i amb alguna solució de forjats de bigues de ferro.

Fig. 46: Ballell (1906). Classe de música a la presó Model. El mestre Lloberas explica una lliçó de música als presidaris, vestits de negre i asseguts en cadires. Extreta de l'AMB.

Volem remarcar dos edificis més originals que han tingut un paper central a la història, la infermeria, de la qual gairebé no se'n conserva ja cap testimoni més enllà d'una pel·lícula (*Modelo 77*), i el Geriàtric. Aquesta darrera edificació de tan sols 251,48 m² feia una peculiar funció penitenciària (protegir als presos d'edats més avançades), però també a nivell

patrimonial és important recalcar els pilars de ferro seguint el disseny de l'arquitecte Joan Torras i Guardiola anomenat «Ala de Mosca». Aquesta encavallada va ser utilitzada també a edificis com el Palau de la Indústria de l'Exposició Universal de 1888, ja que era un sistema òptim per a la cobertura de grans llums. Torras va ser un dels millors calculistes de l'època, comparat amb el mateix Eiffel, i mestre d'una nova generació d'arquitectes com Elies Rogent, Antoni Gaudí i el mateix Domènech Estapà, arquitecte de la Model.

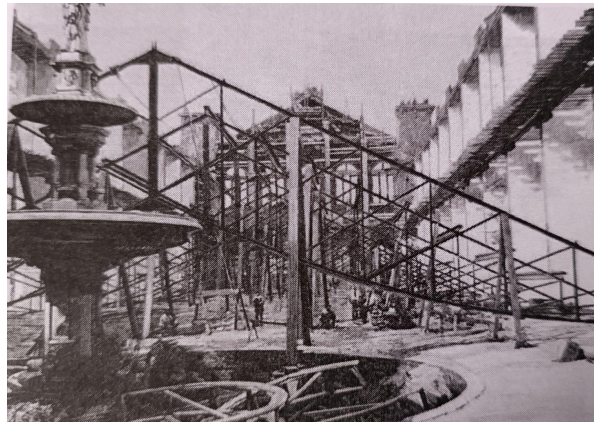

Fig. 47: Ales de Mosca. Extret de Veclus (2017).

Per últim, hi ha altres edificacions, com una de les bugaderies més antigues de la ciutat, de poc valor estilístic, i altres edificacions més contemporànies com el gimnàs, el teatre i els menjadors, que difícilment se'n pot defensar la seva preservació.

5.2. Evolució històrica (i política) de l'edifici

Les addicions i transformacions són innumerables, sobretot el darrer terç del segle XX. Cal fer esment que la Model inicialment fou construïda com a presó preventiva el 1904 (ús que escassament va fer), i la penitenciària o presó correctiva pels presos amb pena es va construir el 1908 on actualment és l'edifici Tallers, ja que no va prosperar la idea de construir una penitenciària a una zona de la ciutat més allunyada (Veclus (2017), 19).

Posteriorment, totes les fonts assenyalen la destrucció dels patis circulars al final de les galeries, les "galápagos", que l'actual presó de Brussel·les encara té, així com la construcció de menjador i la reconstrucció de les galeries, derruïdes pels motins als 80s i 90s.

Fig. 48: «Galápagos» (s.d.). Extreta del COAC.

A nivell polític, excepcionalment aquest edifici també té una història política, i és que la Model ha estat netejada de símbols franquistes que han permès condemnar oficialment la dictadura, amb una Model testimonial que no oblida. A part del símbols, també és motiu de debat des dels sectors patrimonials i memorialístics la capella o oratori, que també va ser «netejada». Com a edifici originalment mancat de capella, hi destaca particularment la «Capella Gitana», obra de l'artista i pres polític Helios Gómez en el seu últim empresonament al 1950, a petició del director i sacerdot de l'ordre de la Mercè, Bienvenido Lahoz. L'artista andalús i gitano va pintar la Verge de la Mercè, patrona dels presos i de la ciutat, amb trets propis del seu estil i la seva identitat. Estava situada a la primera cel·la del primer pis de la quarta galeria, abans del corredor de la sentència de mort i va rebre el nom de "la fresca". Va ser fotografiada per última vegada pel fill de l'artista el 1985, abans de l'emblanquiment el 1998 per motius d'higiene sota el mandat de la Consellera de Justícia Núria Gispert.¹⁵

---

¹⁵ G. Gómez, entrevista [00:03:36]

Fig. 49: Rozas, C. (1941). Festes de la Mercè. Arxiu Municipal de Barcelona.

Figs 50 i 51: Gómez, G. (1985). Frescos frontal i laterals de la IV^a galeria dels anys 50s.

Per últim, com hem vist en la història de la Model (vegeu apartat 4), hi van passar tota mena d'intel·lectuals i dirigents polítics en moments convulsos, fent que la Model no fos un centre artístic, intel·lectual, de reivindicació política i social separat de la ciutat, sinó al seu cor central (Polo (2010): 170-176).

5.3. Valoració patrimonial

Hem trobat que el Projecte d'ordenació segueix les propostes de valoracions patrimonials de l'estudi històric-arquitectònic de Veclus (2017, 22). En aquest breu estudi proposen la conservació del Panòptic, l'edifici Administració, i sorprenentment, l'edifici Geriàtric (al final de la 1ª galeria), Tallers 1 i Tallers 2. Proposen enderrocar murs i garites amb alguna part testimonial, i proposen un «enderrocament selectiu» de la infermeria, comunicacions i el cos d'accés a jutges i advocats (passadís central), així com les sis galeries de cel·les en que «haurien de disposar d'una proposta de conservació que entenem que no caldria que fos majoritària ni total».

El Projecte d'Ordenació (2022) descriu quines actuacions es realitzaran finalment a nivell patrimonial a *grosso modo*, que guiarà els futurs projectes arquitectònics. Aquest macroprojecte preveu mantenir i rehabilitar (és a dir, consolidar i restaurar) els tres edificis principals del conjunt,

«[...] pel seu valor tipològic i patrimonial, així com la preservació d'elements històrics i simbòlics que mantinguin una memòria del lloc i s'integrin adequadament als nous espais, com fragments de mur, torretes i recorreguts integrats en el nou disseny del parc»
La Model, 2022.

Malgrat hagin optat per la conservació de les tipologies i dels elements patrimonials estructurals i interiors per ser la part més identitària d'una presó, s'han establert criteris per dur a terme una adaptació de les façanes i dels volums exteriors, que detallem a continuació.

1. «Edifici Administratiu: Conservació de l'edifici fent-hi les modificacions necessàries per adaptar-lo al seu nou ús
2. Edifici Tallers:
  - a. reservació tipològica: se'n podrà adaptar la façana i modificar-ne l'interior en tot el que sigui necessari per adequar-lo als nous usos
  - b. manteniment de la volumetria general actual resguardant-ne les testeres i les cobertes
  - c. no caldrà preservar el cos intermedi entre l'edifici Tallers 1 (volum carrer Nicaragua) i 2 (volum interior)
3. Altres elements arquitectònics: manteniment o incorporació d'alguns elements o traces del recinte que s'integraran en la urbanització del parc»

A més, quan es comencin les obres, eliminaran els murs exteriors de Rosselló i Provença per fer la zona peatonal i obrir el patrimoni hermètic a la ciutat, en una mena de reinserció al barri simbòlica (Sagrera, (2022) Elnacional.cat). Els murs han sigut el primer element que s'ha construït des de 1887, s'han anat reformant i han anat pujant el nivell amb xarxes. Actualment es conserven amb obres artístiques de grafit i obertura de finestres, però sense les reixes ni les torres de vigilància, que eren recents.

Fig. 52: murs originals sense pintades, amb les torres de vigilància i les reixes. Fotografia extreta de la Plataforma Fem nostre l'espai de la Model <https://presomodel.wordpress.com> (2018)

L'espai memorial no quedarà afectat majoritàriament per intervencions, de les quals en destaquem 3:

- un auditori sota el Panòptic. Es va eliminar la idea de crear una biblioteca pública al Panòptic i s'ha decidit deixar-lo com a ús memorial,
- la restauració de la capella, que depèn sobretot de la voluntat política, però està prevista fer la restauració quan es faci pública la licitació de la consolidació de l'edifici, segons la comunicació personal de Ricard Conesa (EUROM),
- probables implementacions d'adaptació per a l'accessibilitat.

5.4. Valor polític, simbòlic i identitari

Ja hem comentat l'alt valor arquitectònic que té, però a més és innegable el valor polític que ha tingut en èpoques de crisi, i per tant es remarquen excepcionalment dins d'aquesta anàlisi. La Model conforma un triangle històric amb el Camp de la Bota on s'afusellava (l'actual monument al Parc del Fòrum), el Castell de Montjuïc, on també s'afusellava i sobretot, on s'enterraven els cadàvers, i el Fossar de la Pedrera (Cementiri de Montjuïc).

Des de la seva primera etapa, la Model ha sigut una eina d'opressió del poder, sovint autoritari, i alhora, un lloc de reivindicació política pels mateixos empresonats. Va arribar a ser lloc d'autoria de nombroses obres literàries, polítiques, cartes i fuga o comunicació d'informació secreta d'alt valor, com l'assassinat de Layret vinculat a la detenció de Companys, ambdós pel Sindicat Lliure anarquista on les autoritats hi estaven implicades. Ha tingut diferents capes de significat. Va ser centre de concentració de tot el marginal i perillós que la ciutat rebutjava, i també de l'activitat política que va gestar els líders de la República, així com un aliat del terror en època franquista. El mateix edifici ha sigut usat de maneres cruels, tant políticament com administrativa i social. Als 80s els reclusos, tot i que haver-hi poques execucions, van tenir la percepció de ser un centre d'extermini amb el nou virus del SIDA, hipotèticament creat en un laboratori. Ha sigut usat com a centre de càstig i detenció, i després, com a centre de reinserció social.

Tant alguns períodes fortament polititzats cap a la dreta monàrquica militar i catòlica com cap als moviments d'esquerres i la república, tots en algun moment han plantejat la Model i

altres presons com a llocs de reforma de l'individu, així com de càstig. Clarament l'exterior, el que tota la població reconeix, és l'element més estigmatitzat i que provoca un major rebuig. L'interior, en canvi, manté l'aspecte molt ben conservat de presó, que és nou per al ciutadà resident, i per tant no té l'imaginari associat a la repressió del franquisme, tot i que té aspecte macabre.

Es tracta doncs d'un patrimoni complex, dissonant i incòmode, amb una funció principal social-política de càstig de persones, on s'han patit afusellaments i vulneracions greus dels drets humans, així com també ha fet la funció de temple religiós amb misses, lloc de formació artística i professional, escenari de concerts, d'exposicions artístiques, centre cultural, intel·lectual, creació literària i difusió d'idees polítiques.

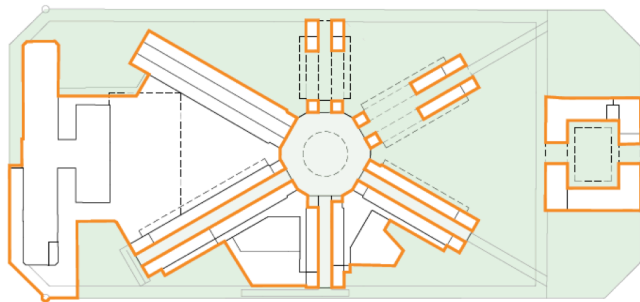
És per aquesta importància arquitectònica, cultural i històrica que hipotitzem sobre els frescos de la capella com a testimoni i monument a les víctimes i als resistents (sobretot als defensors de la República i altres moviments representats als frescos), als presos i un monument als morts. Podria estar a l'alçada del Guernica com a símbol *in situ* de *résistants* de la Guerra, dels moviments polítics en defensa d'un estat menys autoritari, però cal abans una revalorització important, que passa per un règim de memòria des de l'esfera política, actualment massa tímida. Si es dugués a terme una intencionalitat d'imatge de memòria al país, la 'capella gitana' podria ser un símbol de la nova globalització, diversitat i autoreflexió de l'Estat multicultural que enfrenca els nacionalismes.

5.5. Criteris de restauració i intervencions

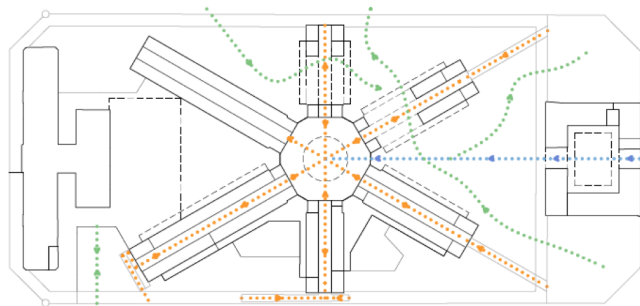
El particular cas de la Model presenta una tensió entre la conservació dels trets que donen a entendre el que va ser i una necessitat de remodelar la seva imatge i els seus usos per a la benvinguda de la societat civil.

A nivell arquitectònic, les intervencions desvirtuen l'estapisme, els elements formals i les estructures característiques de l'estil personal de Domènech i Estapà, per seguir les noves legislacions d'habitabilitat, projecte d'intervencions agressives a la part exterior que recorda molt el projecte de Tuin van Noord de Rotterdam, ja que la majoria de la resta d'edificis d'Estapà a Barcelona també presenten una protecció i catalogació patrimonial (Veclus (2017), 79). A continuació, hi adjuntem els plànols de l'última reunió celebrada, al 2022, en què es pot apreciar una preservació de l'estructura i dels elements identitaris interiors de la presó, mentre que hi trobem una ampliació volumètrica de les façanes (les «motxilles») per tal de complir amb els estàndards actuals de m² d'habitabilitat.

PROJECTE D'ORDENACIÓ 2022 CIRCULACIONBS I ACCESSOS

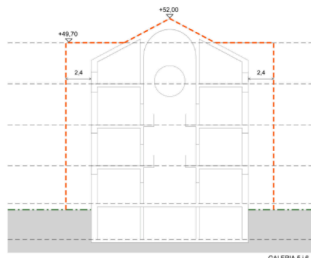
ESPais PÚBLICS I EQUIPAMENTS
 Espais públics
 Espais d'EQUIPAMENTS I HABITATGES

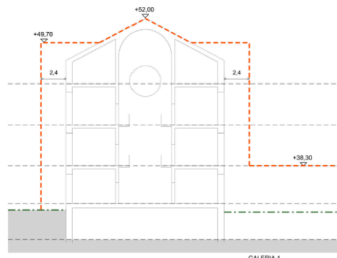
CIRCULACIONS DIÛRNES
 Circulacions públic interiors
 Circulacions públic exteriors
 Eix de la memòria

ORDENACIÓ URBANÍSTICA . MPMG i el PEU i MU ADAPTACIÓ DEL PLANEJAMENT_PEU i MU

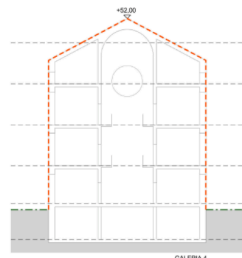
Secció A

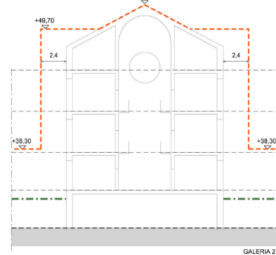
Secció B

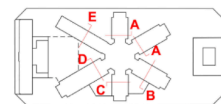
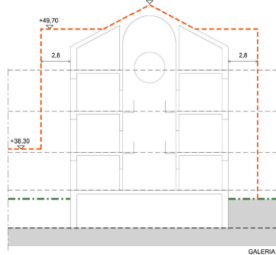
Secció E

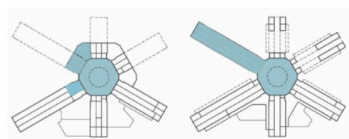
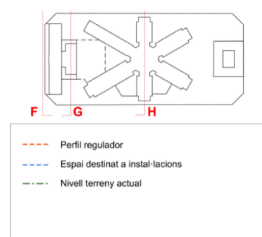
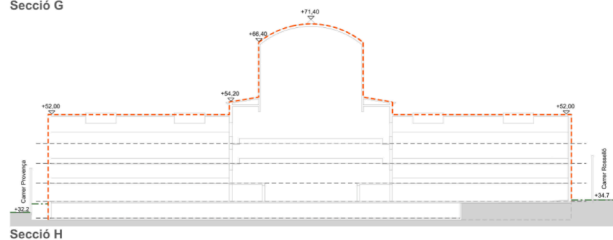
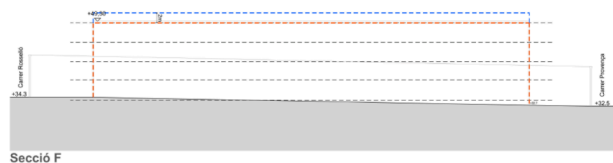
Secció C

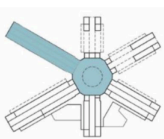
Secció D

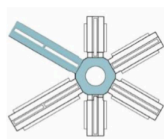
--- Perfil regulador
 --- Nivell terreny actual

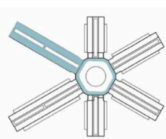
Planta soterrani

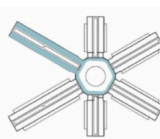
Planta baixa

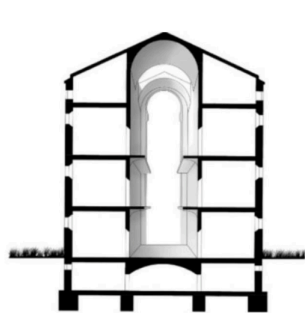
Planta primera

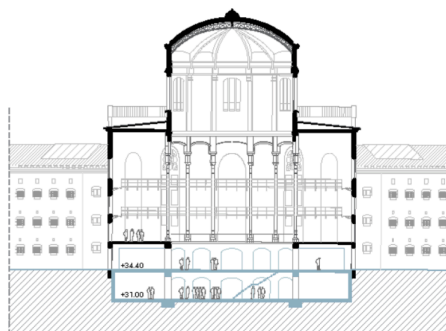
Planta segona

Planta tercera

Secció galeria 4

Secció Panòptic Central

Figs. 53-56: Plànols d'intervenció arquitectònica de les galeries amb les "motxilles", seguint el projecte de l'Ajuntament.

6. Resultats de les opinions i debats

6.1. Perfil dels enquestats i entrevistats

Els entrevistats han sigut un total d'onze, dels quals s'han extret les parts que responen millor a les enquestes. S'han inclòs els millors fragments a les enquestes, que han resultat ser d'un **total de 60 respostes**. Els perfils d'entrevistats i enquestats ha sigut molt variats i s'ha tingut en compte diferents vincles de relació amb la Model.

Prova de Proporcions (N Resultats)

Proporcions - 2. ¿Qué vinculación tienes con la Model?

Nivell	Freqüència	Proporció
Exresident del barri (vivía al davant i els meus pares encara hi vieun) i mare de l'escola Xirinacs	1	0.0164
P/Madre de la escuela	17	0.2787
Pariente, expreso o miembro de una comunidad afectada por la Model	5	0.0820
Residente del barrio desde antes del cierre o ex residente	20	0.3279
Residente del barrio después del cierre	5	0.0820
SOS Monuments	1	0.0164
Trabajador del barrio	4	0.0656
Visitante	8	0.1311

Taula 1: Elaboració pròpia amb Jamovi (R). N= 61. Elaboració pròpia.

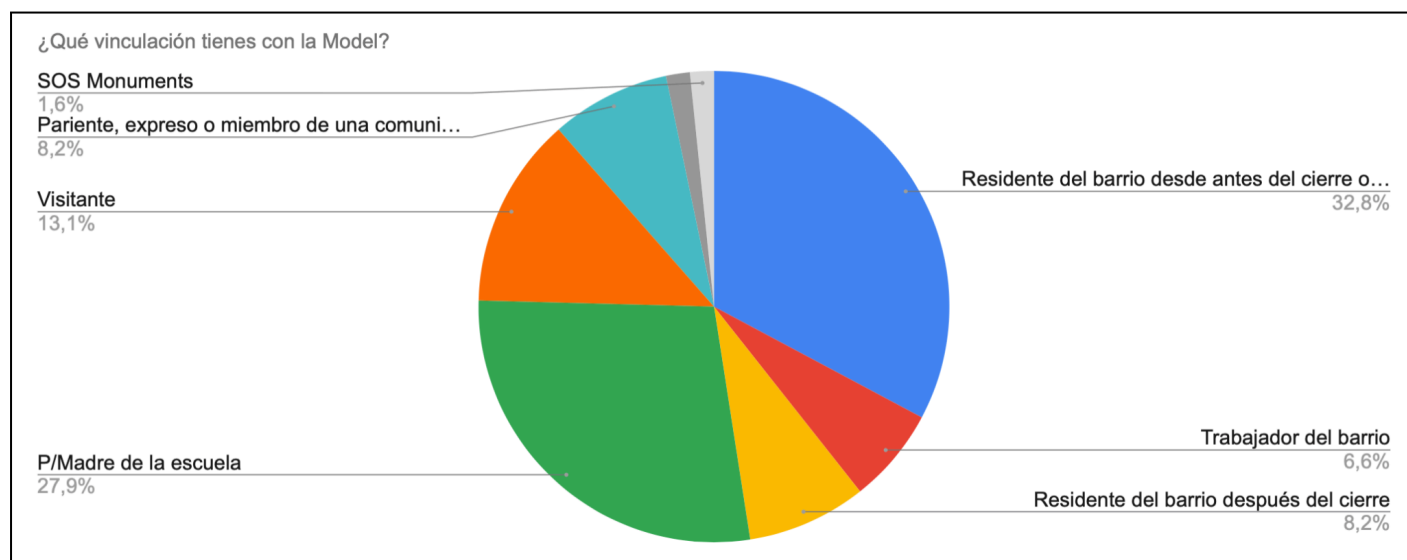

Fig. 57: segmentació de la mostra. N= 61. La majoria són residents antics del barri ("de tota la vida") i usuaris de les escoles, i ambdós casos alhora. El tercer grup destacat són els visitants, i el quart grup empatat entre expresoners, associacions i residents

nouvinguts. El grup menys nombrós són els mateixos treballadors del centre i del voltant.

Elaboració pròpia.

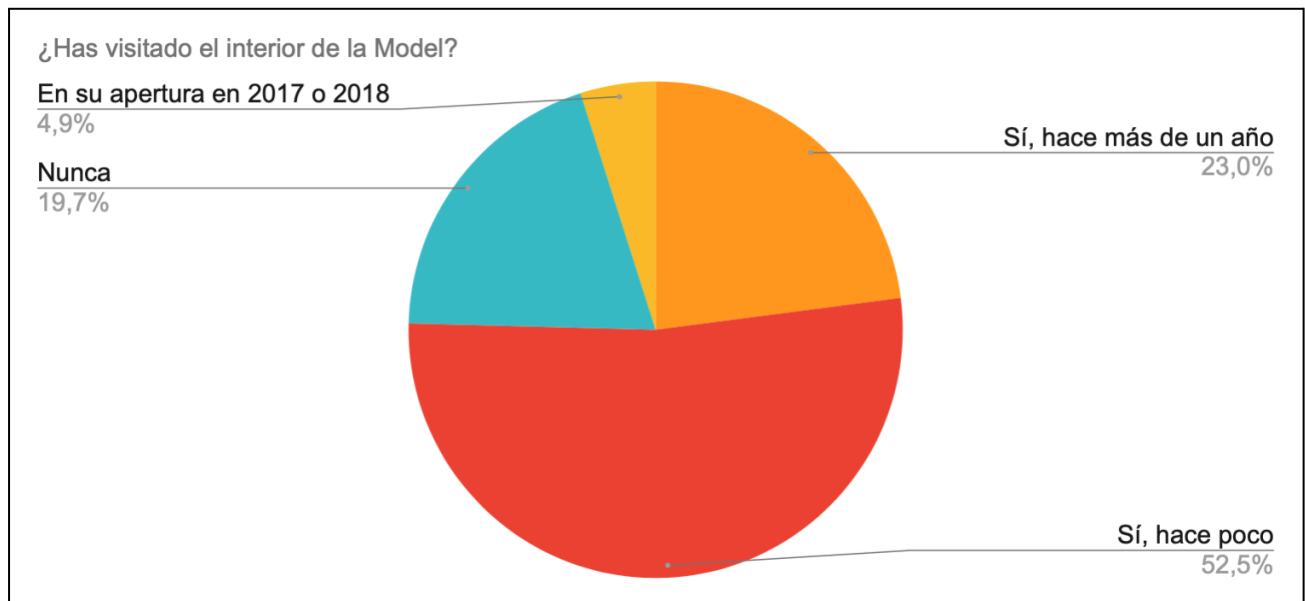

Fig. 58: perfil dels enquestats en relació a la visita del centre. Cal remarcar que alguns són treballadors de la Model, mentre que altres formen part d'associacions memorialistes, veïns i col·lectius amb forta implicació, però que no l'han visitat mai després del tancament. Elaboració pròpia.

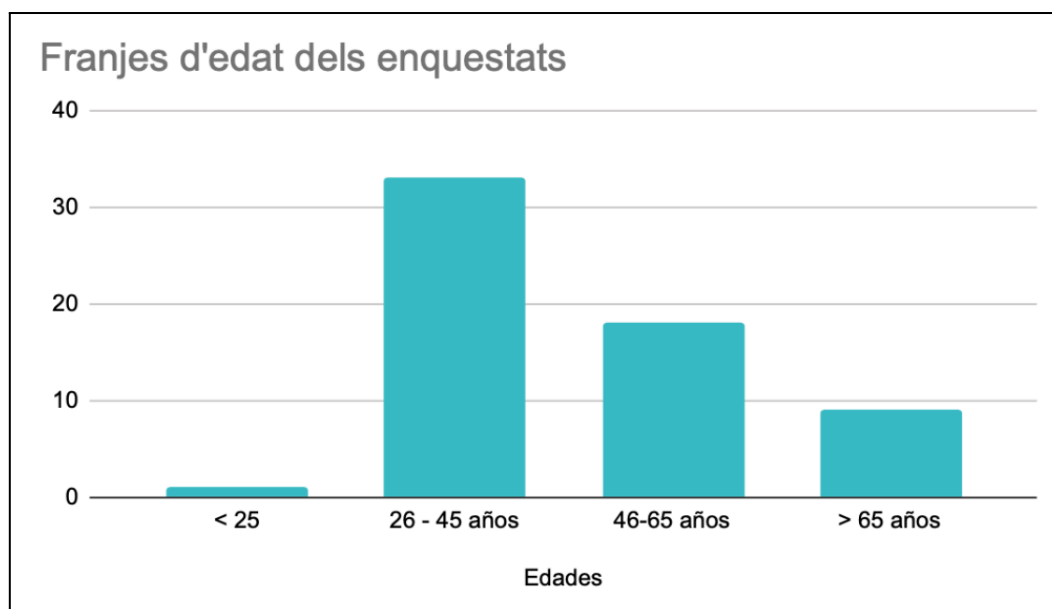

Fig. 59: gràfic de columnes amb les edats. Elaboració pròpia.

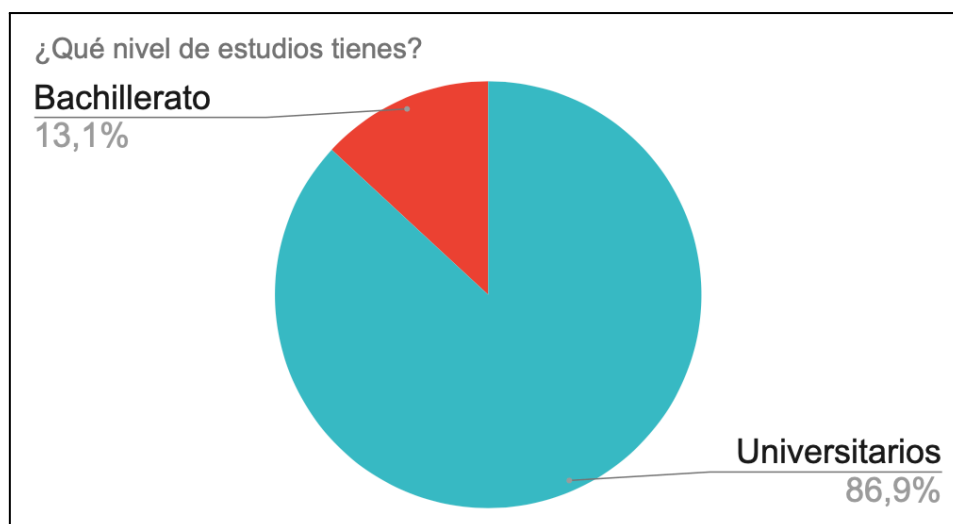

Fig. 60: diagrama de sectors del nivell d'estudis dels enquestats. Elaboració pròpia.

Si bé la majoria tenen estudis universitaris i són del barri, tenen diferents edats (la majoria són gent d'entre 26 i 65 anys) i nivells de coneixement, relació amb el procés participatiu i coneixement dels projectes i plans. Com veiem a la figura 60, d'entre el grup de gent interessada (la mostra), hi ha un 37% que està especialment interessat en participar activament al seu barri.

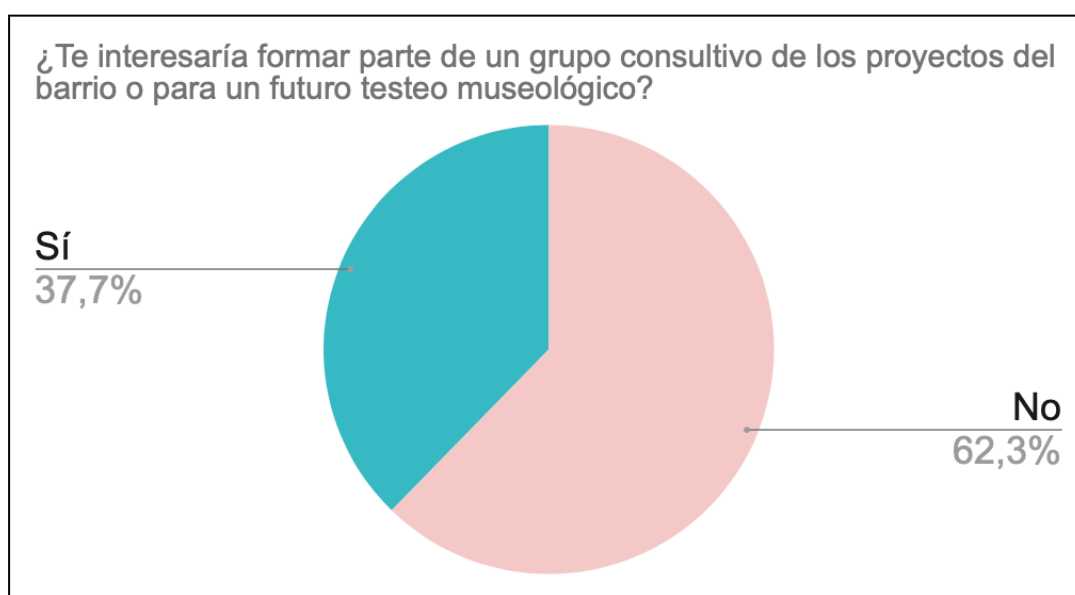

Fig. 61: Diagrama de sectors del grau d'interès. Elaboració pròpia.

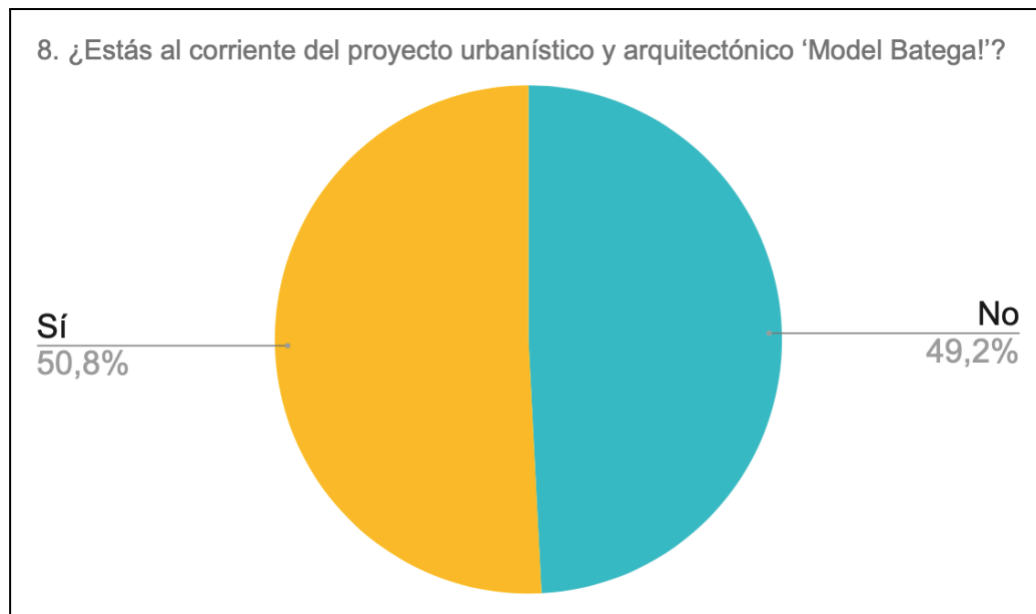

Fig. 62: diagrama de sectors del nivell de coneixement actual del projecte urbanístic.
Elaboració pròpia.

Com veiem a la figura 61, la meitat dels enquestats està al corrent del que es farà, mentre que l'altra meitat es lamenta d'haver-se quedat fora i, com demostren alguns comentaris, no acaben de tenir tota la informació per fer bones valoracions de la situació, tot i que les idees generals del Pla i altres idees del 2018 les recorden.

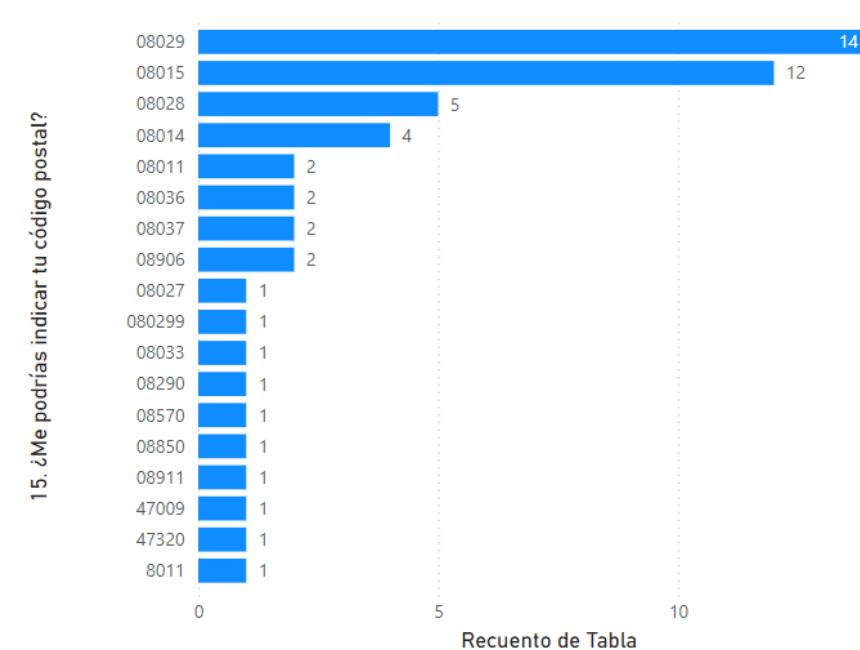

Fig. 63: codis postals dels enquestats. 14 pertanyen al barri de l'Esquerra de l'Eixample, mentre que 12 són del barri de Sant Antoni i 5 són de Sants-Montjuïc. Elaboració pròpia.

Per tant, els perfils són variats en el coneixement i nivell de relació amb el projecte. Per tant, considerem que és una mostra representativa a nivell qualitatiu de la població, és a dir, de la gent implicada i relacionada amb la Model. Certament hi ha cert nivell de biaix, ja que inusualment hi ha més gent en edat madura i amb estudis universitaris del normal, però creiem que és degut a que són els més interessats a participar en el projecte.

6.2. Sobre l'estigma i la percepció actual

Segons l'expresoner i guia de visites D. Rojo, ja no hi ha estigma, ja està superat.¹⁶ També creuen que està marxant molt lentament els familiars dels presos i la gent que l'ha normalitzada al seu dia a dia, com els pares de les escoles, degut a l'obertura arquitectònica i simbòlica amb el canvi d'usos, tot i que queden vestigis d'un impacte negatiu. Hi trobem gent que la té totalment naturalitzada: «vivo la antigua cárcel [sic] como algo natural, vivo y interesante del barrio»¹⁷. Per contra, per a la gent que no va cada dia a la Model, encara els costa molt aquest edifici per tot el que representa aquest patrimoni incòmode. Analitzar la quantitat d'estigma no ha sigut una feina fàcil, per la que hem hagut d'analitzar de forma qualitativa i quantitativa a cada enquestat. La pregunta quantitativa és la següent:

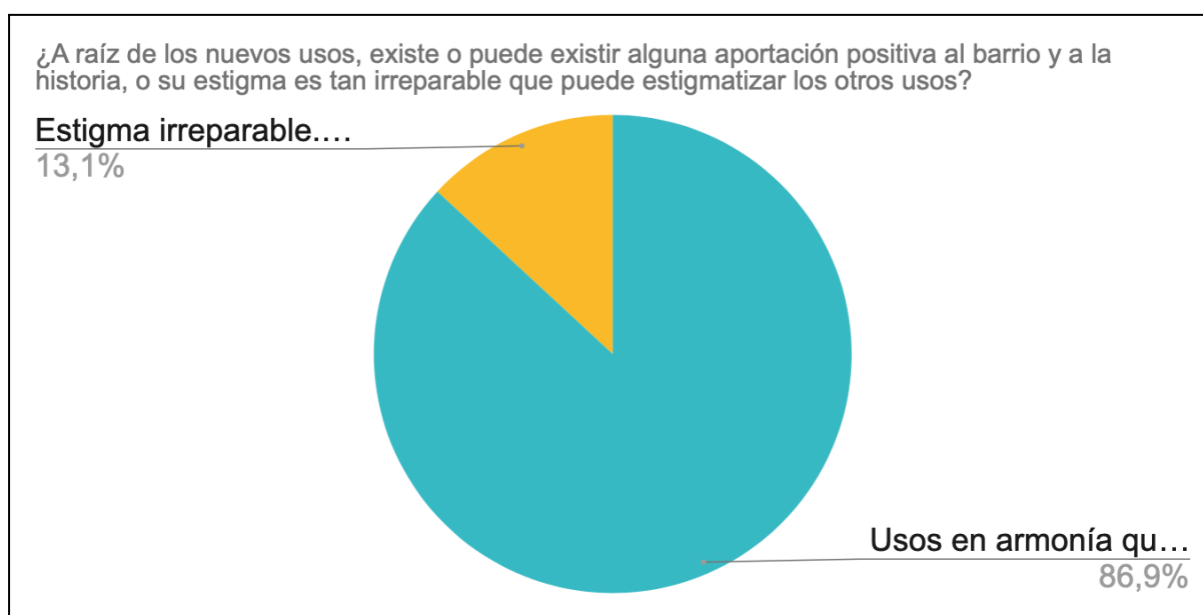

Fig. 64: la majoria de la mostra pensen positivament que hi ha d'haver diferents usos alhora, i que a més ajudin a esborrar l'estigma. Elaboració pròpia.

L'anàlisi sobre les raons i motius que porten a un optimisme o pessimisme respecte el projecte de canvi d'usos, ha portat a una divisió entre els canvis de percepcions. En primer

¹⁶ Rojo, (expresoner), entrevista [15:00]

¹⁷ Resident, enquesta 2, pregunta 9

lloc, les poques accions que s'han fet han suposat un primer pas per esborrar la mala percepció que hi tenia la gent i generar emocions oposades alhora, entre les quals comença a guanyar la visió positiva (per al barri):

«Jo crec que sí [es pot trencar l'estigma de patrimoni dissonant], perquè a més a més, el que eren escoles i habitatges és prou gran, hi ha jardins i tot això com perquè no siguin com un pes massa gran lo del memorial democràtic. Jo crec que sí que està en harmonia.»¹⁸

*«Lo hermoso es esto, que estén jugando niños acá afuera y que salga gente, que viva este espacio, porque estaba muerto».*¹⁹

*«Nada que ver..ahora [sic] pasamos las tardes. Al principio fue un shock pero ahora es un lugar que sentimos como propio».*²⁰

«He pogut veure com es vivia a dins de la presó i això m'ha provocat una tristor immensa. No puc entrar més enllà del pati de la Model perquè em fa mal. D'altra banda, estic contenta que al seu voltant hi hagi dues escoles perquè em sembla un símbol de renaixement i justícia».²¹

En segon lloc, però, aquesta vessant incòmode o dissonant encara no esborrada, porta a alguns enquestats a argumentar sobre la seva destrucció, que encara alberga emocions massa doloroses i incòmodes:

*«Una prisión desubicada y politizada. Estoy a la espera que la derriben y dejen de explotar su sombría imagen por políticas».*²²

«No hi fa res una presó enmig de la ciutat, però han passat molts anys i continua sent un escull arquitectònic que ocupa molt d'espai i encara a dia d'avui no se n'han tirat els murs».²³

Analitzant què porta a percebre l'edifici de la presó com un actiu per al barri, o al contrari, una incomoditat pel barri, sovint ens trobem que no hi ha cap consens, sinó que tot és subjectiu. El mateix factor i ús que a uns visitants els porta a trencar la visió negativa, a altres els genera una dissonància degut a l'estigma, i així ho trobem per exemple en el factor del canvi d'ús a social:

*«[Mi percepción desde antes del cierre ha cambiado] Mucho, ahora es un espacio para el ocio.»*²⁴

---

¹⁸ M. Viñolas (associació), entrevista [16:36]

¹⁹ R. Vergara (associació), entrevista [00:01:40]

²⁰ P/Mare de l'escola, enquesta 50, pregunta 4

²¹ Mare i exresident, enquesta 57, pregunta 4

²² P/Mare de l'escola, enquesta 42, pregs núm 3 i 4

²³ Resident, enquesta 36, preg núm 4

²⁴ Resident, enquesta 14, preg núm 4

«[Mi percepción desde antes del cierre ha cambiado] Poco, no me gusta dar un uso social, si se mantiene la estructura antigua.»²⁵

«Em sembla molt adient donar-li un ús social.»²⁶

S'ha d'anar en compte amb el factor de memòria traumàtica, que pot ser tant un argument per a la seva destrucció, com també un motiu per a la seva conservació en diferents graus. Majoritàriament hi trobem residents nouvinguts i visitants que alaben la seva funció pedagògica i memorialística com a positiva pel barri, mentre que els residents més veterans no veuen tan clar deixar l'edifici incòmode per construir un memorial i albergar altres usos:

«Me parecería [sic] bien q la carcel [sic] estuviera aqui [sic] porque es mas centrico [sic] para los familiares. De pequena [sic] no fui consciente de la realidad dificil [sic] de las familias. Me da un poco de tirria eso de hacer una carcel un museo.[sic]»²⁷

«No me gusta. Yo dejaría una galería como museo, pero el resto lo tiraría todo y volvería a construir todos los equipamientos (escuela, instituto....) desde cero»²⁸

«Se ha conseguido que un centro pensado para fines penitenciarios no se haya convertido en un edificio a derrumbar, sino en un centro que se ha llenado de vida y de iniciativas para la sociedad. Lo más importante, no hemos cerrado la puerta a la memoria historica [sic]».²⁹

«En ese momento yo era adolescente y me parecía raro, me daba un poco de miedo. Ahora creo que es necesario que las cárceles estén más cerca de las ciudades. Me gusta que un edificio como este se recupere para la ciudad. Es su propia rehabilitación.»³⁰

«Se debería mantener como parte de la memoria histórica, tal cual está y tal cual fue»³¹

«Avui es [sic] una part de la història viva. Hem de mantenir-la ni que sigui parcialment»³²

Tot i que no hi ha cap patró general o factor clar de canvi de percepció i trencament de l'estigma que acontenti a tothom, destaquem un canvi positiu en la mirada i una acceptació general de la voluntat de preservar l'edifici incòmode. Com veurem, el que l'ha trencat més han estat les dues escoles bressol. Hem analitzat en més profunditat psicològica les percepcions i les hem subdividit entre les positives (taula 1) i les neutres o negatives (taula 2), seguint l'esquema 'cognition, emotion i behaviour' per tenir una visió general més complerta de com ha canviat abans (en groc) i després (en blau) del tancament la incomoditat al barri

---

²⁵ Resident, enquesta 35, preg núm 4

²⁶ Resident, enquesta 41, preg núm 9

²⁷ Resident, enquesta 11, preg núm 4

²⁸ Resident, enquesta 14, preg núm 9

²⁹ Visitant, enquesta 54, preg núm 4

³⁰ Nouvingut, enquesta 10, preguntes 3 i 4

³¹ Visitant, enquesta 24, preg núm 9

³² Resident, enquesta 52, preg núm 4

Canvis positius en la percepció abans i després del tancament

ID	Cognició	Emoció	Comportament, relació i usos	Segment
2	"Era horrible"	"Miedo", "mal rollo"	Manifestacions COPEL i portar paquet (1973 i 74).	Resident
2	"Nada que ver"	"Sensación agradable", "sorpresa grata" pels ocells, el sent com a propi	Escoltar nens, escoltar i observar ocells i natura. Passar les tardes.	
6	"Siempre tenia curiosidad por si mejoraban las instalaciones y si servia para reinsertar a los reclusos a la sociedad de nuevo."	"Peligro", "tristeza", "desconocimiento", "curiosidad"	Alerta	Resident
6	"Mi nieta va una de las escuelas abiertas en el recinto", "Espero sigan haciendo instalaciones para los ciudadanos".	"Apertura", "esperança"	Jugar amb la néta al pati Administratiu	
20/ 25	"El meu pare va estar pres l'any 1948"	"Nefasta"	"Portava paquets de menjar al presos polítics" (70s)	Associació
20/ 25	[Ha canviat] "molt". "El símbol que hi ha és super dolent perquè és negatiu, sobretot per la gent del barri"	Positives i negatives	Ús associatiu, memorial, reivindicatiu. Ús ja de testimoni i museu.	
21	"Centro penitenciario y represivo".	"Repressió"	-	Escola

21	"Ahora es un edificio que muy lentamente, demasiado, va cambiando e integrándose en el barrio. Situar las escuelas ha sido un gran acierto."	"Canvi i integració"	Portar fills a l'escola	
29	"Una vez empezaron a sonar las alarmas y me asusté mucho"	"Inseguretat", "por"	Alerta	Escola
29	"Espacio a conservar y rehabilitar."	"Impressió"	Portar fills a l'escola	
56	"De petita recordo que aquesta zona em feia por, tant pels presos com per la policia armada"	"Por" i "rebuig"	Alerta	Escola
56	"Tot i aprofitar alguns dels seus espais per a altres usos no em trec de sobre el sentiment de rebuig sobre la història del lloc pel patiment que s'hi va viure."	Canvi complet, però amb "rebuig"	Vida social: "Ara hi ha l'escola de la meva filla, hi he fet festes, ioga, trobades d'intercanvi lingüístic..."	
53	"[...] era un puto agujero de mierda", "estábamos diez compartidos por celda con 2-3 millones de chinches en cada celda, miles de ratas por todas partes, pues entonces normal que hiciéramos motines para que se mejorara eso. Hablábamos de mejorar. Comíamos en el puto suelo". (D. Rojo, [1:45])	Fàstic, rebuig	Crítica	Expres
53	"(sobre el estigma) Eso ya está, ya está. Ya hace mucho. (...) Se van a hacer todo asuntos sociales que no habían en este barrio por culpa de la cárcel." (D. Rojo, [6:25])	Aprovació	Visites privades concertades	
60	"Yo entré en el 2018 y teníamos miedo, claro toda la onda, toda la energía... Fue un festival. Fue una sensación muy agradable. Fue muy bonita. No había esa onda, esa energía... No existía." (R. Vergara)	"Agradable"	Entusiasme	
60	"Lo hermoso es esto que estén jugando niños acá afuera y que salga gente, que viva este espacio, porque estaba muerto." (R. Vergara)	"Hermoso"	Ús associatiu, memorial, reivindicatiu. Ús ja de testimoni i museu.	
57	"Era un lloc brut, massificat, ple de patiment però estava perfectament integrat a la vida del barri. Alguna vegada ens havien tirat pedres als vianants i sovint ens feien comentaris (alguns cops	"Observada", "impressió", "seguretat"	Manifestacions "abajo los muros"	Resident

	agradables, d'altres vexatoris)"			
57	"He pogut veure com es vivia a dins de la presó i això m'ha provocat una tristor immensa. D'altra banda, estic contenta que al seu voltant hi hagi dues escoles perquè em sembla un símbol de renaixement i justícia."	"Renaixement i justícia". "Nostàlgia", "horror" i "culpa".	No pot entrar a dins, però gaudeix de l'espai des de fora com mai.	
39	"Lugar muy gris, decadente. Me acuerdo de las colas de los domingos en las que hacían cola familiares y amigos de los presos."	"Vergüenza"	-	Resident
39	"A mejor, me parece un espacio que de forma muy rápida ha reconstruido su imagen y la del barrio"	Esperança	-	
44	"Un centro con la puerta cerrada siempre, oscuro."	"Miedo"	-	Escola
44	Ahora es un espacio de juego para mis hijos (el patio), además de un museo (el interior). Nos guarda las bicis los días de Bicibus. (...) Ahora es un espacio más amable, aun con una historia y energía un tanto oscura, pero al que accedo y con el que interactúo casi diariamente.	"Espacio amable", "energía oscura"	Hi interactua cada dia, espai de joc familiar	

Canvis neutres o negatius en la percepció abans i després del tancament

ID	Cognició	Emoció	Comportament, relació i usos	Segment
3	"Abans estàvem més segurs perquè teníem la policia", "els motins pasaven una vegada cada equis"	"seguretat", "tranquil·litat"	Circular amb facilitat	Resident
3	"Ens tallen els carrers", "hi ha més robatoris", "ara amb les escoles els fills juguen en meitat del carrer (i en calces a l'estiu)."	"inseguretat", "amargor", "cansament"	Agafar l'autobús una parada més lluny.	

4	"Saber las historias de gente de todo pensamiento y condición cumpliendo penas hacía que ese edificio estuviera presente continuamente en tu día a día"	"Desagradable" i tristesa	"replantearse qué es la vida y la sociedad que vivimos"	Resident
4	"Un proyecto de barrio y adecuar el edificio a otros usos sociales, artísticos (...) con miras al futuro, para que perdure como la renovación hacia una vida más plena para la gente del barrio."	"Tenebroso, sigue siendo Desolador"	Visitar	
13	"Recordo veure gent a les finestres rere els barrots."	"Entorn desagradable"	"per sort NO freqüentava gaire el seu entorn"	Resident
13	"J.M. Xirinacs si em sembla un valor a patrimonitzar, per la seva defensa del drets humans davant la barbàrie de la presó model."	"Com a edifici em segueix semblant horrible."	Portar el fill a l'escola Xirinacs	
40	«Yo he estado en las huelgas con Xirinacs. ¡Y he tirado piedras y todo lo que podía! Y a parte veíamos manifestaciones. Y las familias de los presos, en la calle, pues yo he visto pasar las bolas de droga. Hemos visto desde cuando se fugaban por los tejados de la Modelo hasta cuando salían por los túneles. Ves como se van 60 personas. Digo 60 como [más], empiezan a salir y lo primero que paran es un taxi y se van en taxi. Ya te digo, estaba así andando y el tío delante caer con la cabeza descordada en la calle Entenza.» (M. i R.)	"Seguretat"	Manifestacions, vida quotidiana, jugar dintre amb els fills de la Guàrdia Civil	Resident
40	«Había más seguridad. Por seguridad ciudadana sí. Había cosas muy puntuales. Era la delincuencia de los años 80. El Torete y el Vaquilla, los cuatro que había (...). Que también te podían pegar de un tirón, pero no había lo que hay ahora, que vas a tomar algo y te abren la cabeza.» (M. i R.)	"Inseguretat", "deixadesa"	Desconfiar dels polítics	
43	"No me gustaba mucho tener al lado de cada un cárcel activo el lado de casa"	"Desagradable"	-	Resident
43	"No ha cambiado. Sigue ser [sic] un edificio descuidado que no aporta ventajas al barrio"	"Deixadesa"	Desconfiança	
58	"Un lugar un poco inseguro e inquietante."	"Miedo", "inseguridad", "inquietud"	No passar-hi gaire	Nouvingut

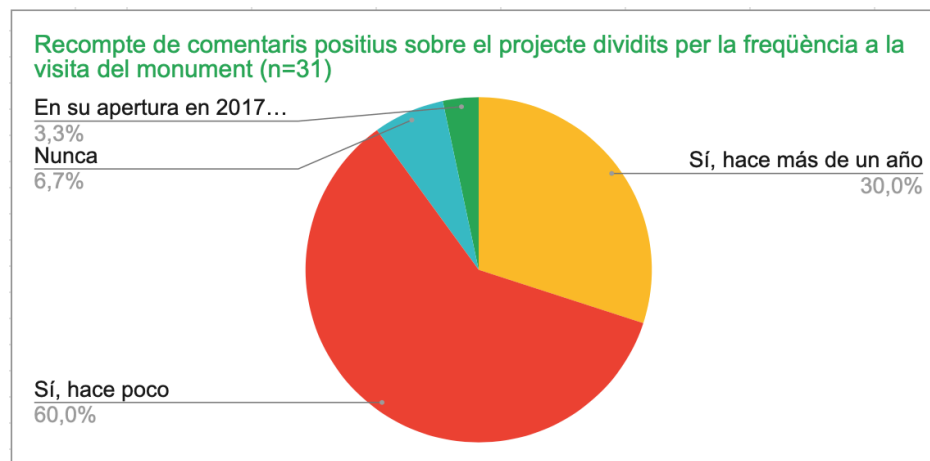
58	"Ahora lo veo como un edificio un poco inservible"	"Desaprofitament", "inservible"	-	
59	«imagínate un niño de 5 años que viene a ver a su padre que lo han secuestrado y se lo han metido en la prisión. Entonces no habían locutorios.» (G. Gómez)	"Asombrado", espantat	Crítica i desconfiança	Associació
59	"Yo personalmente pienso que los señores de Podemos no... no han captado lo que es la memoria. O si la han captado, quieren pasar de puntillas. Están con la derecha, que lo que quiere es pasar página" (G. Gómez)	Injusticia, frustració	Crítica i desconfiança	

Taules 2 i 3: comentaris positius i negatius dividits entre: cognició, emoció i comportament. Elaboració pròpia.

Arrel d'aquesta revisió de les percepcions, trobem que és compartida (i per tant, certa) la frase d'Ada Colau el 2018 «**Passa de ser un espai trist, dolorós i símbol de la repressió a un espai obert, ple de vida i totalment positiu pel present i el futur de la ciutat**».³³ S'ha passat de «miedo», «frialidad» i «oscuridad» a «amable», «juego», però també «dolor» i «tristesa» pel que ha suposat treure a la llum la "oscuridad".

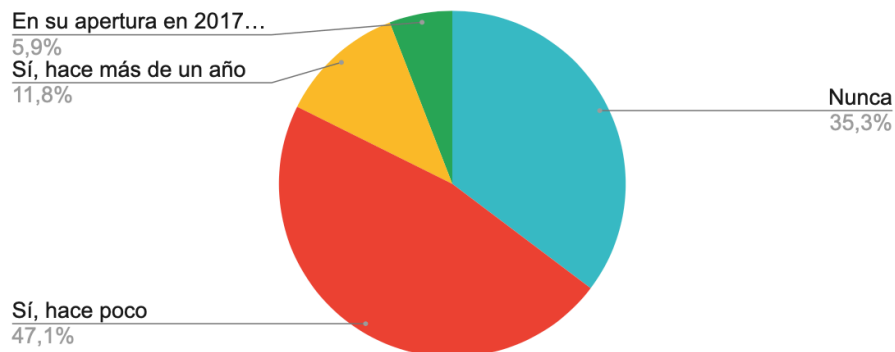
Cal tenir en compte, però, que tot i la subtileza i ambivalència d'emocions no permeten realitzar una anàlisi d'emocions automatitzada, manualment he agafat les que eren clarament positives i les que eren clarament negatives, i les he comparat amb les dades que han afirmat sobre l'última visita que han realitzat. Aquest és un altre factor important que ajuda a entendre les

lògiques darrere el canvi de percepció de cada persona. Hem trobat que es mostra una relació entre la positivitat vers el projecte de canvi d'usos amb la visita recent. És a dir, la visita a l'espai propicia una bona visió del projecte i una transformació de l'estigma.

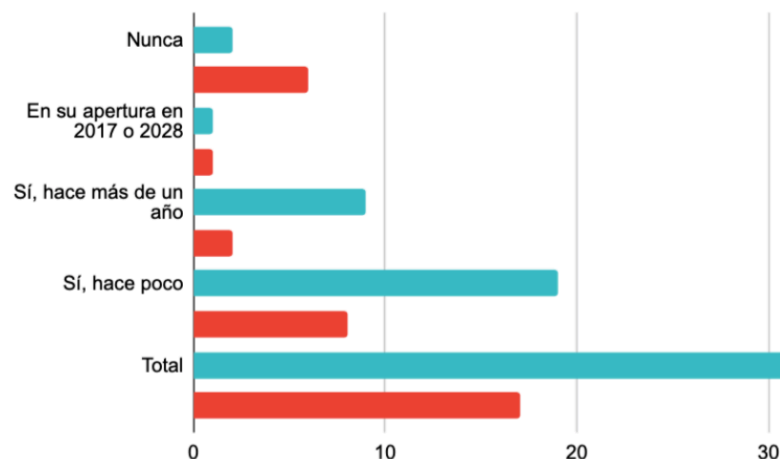

³³ Merino (2018) *Nació*.

Recompte de comentaris negatius sobre el projecte dividits per la freqüència a la visita del monument (n=17)

¿Has visitado el interior de la Model? (comparació entre respostes positives i negatives)

Figures 65-67: diagrames de sectors dels comentaris segons si són positius o negatius en relació a l'última visita. Cal remarcar que els 2 "nunca" del primer gràfic són pares que hi porten els fills, per tant forma part de les seves vides; mentres que al segon gràfic, els 5 "nunca" fan referència a residents i treballadors. Elaboració pròpia.

Les conclusions sobre l'estigma és que lentament les emocions que forneixen un patrimoni incòmode o dissonant és l'ús. El primer ús, segons la roda de les emocions generava: por, ira, disgust i sorpresa, i està marxant amb els pocs canvis d'usos que hi han fet, que generen emocions de felicitat i sorpresa, pensaments com "res a veure" i accions com "jugar", però també amb emocions de disgust i tristesa. Preveiem que l'estigma de por i ira ja hagi marxat del tot una vegada enllestit el projecte urbanístic i arquitectònic i més gent l'hagi pogut visitar. Ens recolzem sobre el testimoni d'aquest visitant:

«La percepció ha canviat respecte a l'ús que se li ha donat a l'edifici. Abans tenia una visió negativa pels empresonaments i les execucions d'aquells presos polítics (entre d'altres) no afins al règim franquista. Ara però, com l'ús que se li ha donat és de memòria, m'agrada més, ja que crec que és necessari recordar d'on venim per no permetre tornar-hi un altre cop.»³⁴

³⁴ Visitant, enquesta 19, pregunta 4

Els usos més desestigmatitzants han estat l'escola i la funció d'esbarjo (vegeu apartat 9.4.2.), així com la nova interrelació amb espais verds i la vinguda de noves poblacions d'ocells que han remarcat els residents. Tot i així, l'espera tan llarga dels enquestats de que comencin les obres, genera la nova percepció de "deixadesa" (disgust)³⁵. Per últim, la presència del memorial sempre generarà emocions negatives com "horror", tristesa i disgust, però donat que forma part de la vida de la ciutat, a la majoria de la ciutadania el fet de compartimentar els usos l'ha ajudat a superar l'estigma.

Per últim, durant la realització d'aquest treball m'he trobat amb un segon estigma que pot ser una segona línia o de futur a investigar: la seguretat de viure davant la Model (por). S'hi han trobat dues nocions de seguretat ben diferents, la primera és d'inseguretat i alerta «un lloc perillós»³⁶ degut a l'ús de centre penitenciari i que ja ha marxat. La segona, és la de seguretat degut a la vigilància «Una prisión pero no transmitía inseguridad. No tenía problema a pasar

---

³⁵ «Están dejando que se caiga [la Model]. Esto cualquier día, cuando caiga un muro de estos... Lo que eran las torres de vigilancia que las han quitado, o sea eso cualquier día le cae un cascote a alguien. Está abandonadísima. Arriba yo creo que puedes cortar hasta árboles.» (M. (resident) entrevista). «abandonen tot els voltants on hi ha dues escoles que s'omplen de rates.» (Resident, entrevista 36, pregunta 13)

³⁶ Resident, enquesta 51, pregunta 3.

cerca».³⁷ Aquesta percepció tan subjectiva sobre diferents tipus de seguretat i inseguretat en els antics residents queda resolta en aquest estudi amb els següents testimonis «Tenía la percepción de un lugar peligroso aunque el barrio no me lo parecía»³⁸ i «vigilat, era un lloc segur des del punt de vista dels robatoris, perquè era supervigilat, però era un lloc que feia por, un no passejava per les voreres de la Model».³⁹ És a dir, l'ús infonia l'emoció de por en aquell racó del barri, tot i que el barri fos segur perquè no hi havia atracaments. És important remarcar que la sensació subjectiva d'inseguretat no es correspon amb les dades objectives de criminalitat i violència. També remarcuem que la gent, tot i tenir una memòria subjectiva, hi va haver una evolució positiva de la seguretat a la Model, en contrast amb l'evolució negativa en general a Barcelona: «Al principio poca seguridad y motines de los presos, después todo más seguro y normalizado».⁴⁰

Per últim, en molts casos hem detectat que la Model actuava com a vector de transmissió d'emocions de por i ira ("insegur", amenaça), i al mirar enrere al passat des de l'actualitat s'han quedat les emocions de disgust (culpa, repulsiu, repugant, detestable) i de

---

³⁷ Visitant, enquesta 31, pregunta 3.

³⁸ P/Mare de l'escola, enquesta 45, pregunta 3.

³⁹ X. Riu (associació), entrevista, [01:19]

⁴⁰ Resident, enquesta 41, pregunta 3

tristesa (abandonat, apartat, vulnerable, discriminat). Alguns gent que s'amparava sota la protecció policial constant de la presó, i al no tenir-la, s'han sentit insegurs. El no tenir la Model ha augmentat la seva por, però no perquè ja no hi estigui la Model, sinó per la mala gestió de la presència policial al barri.

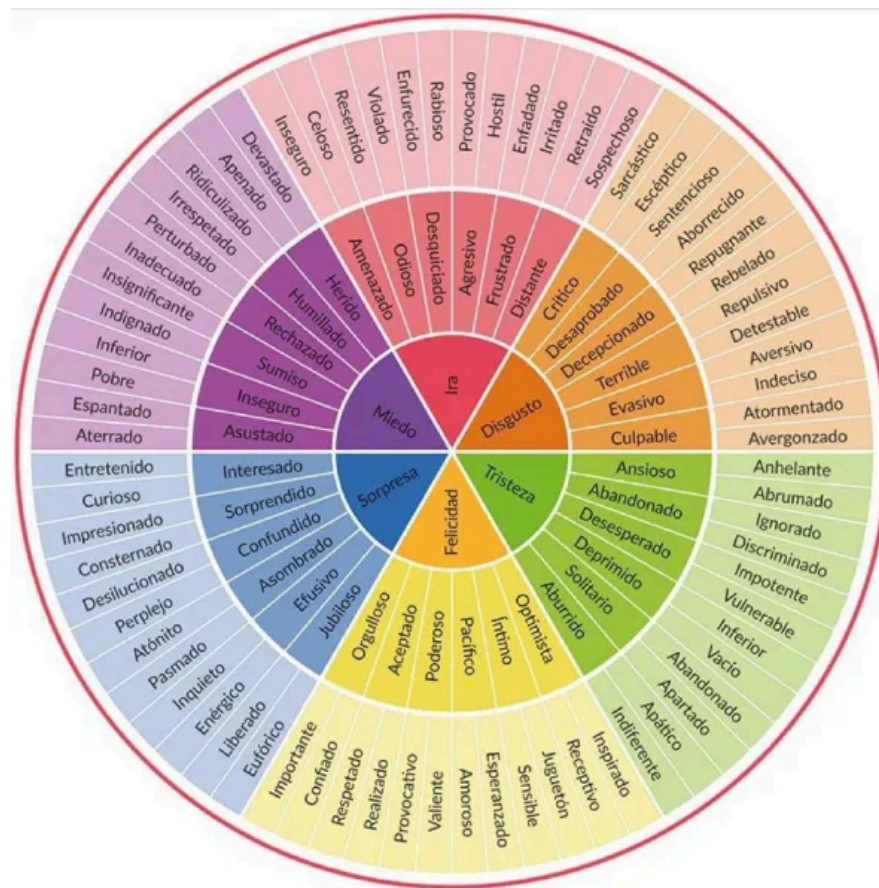

Fig 68: gràfic circular d'Alberto Barbero (2021). La rueda de las emociones.

Extret de:

<https://www.albarbero.com/2021/07/la-rueda-de-las-emociones.html>

6.3. Sobre el procés de participació

Sorprenentment, més del 20% de la mostra entrevistada i enquestada ha participat al procés del 2017-18 i junt amb les dades qualitatives creiem que hi ha prou informació per complir els requeriments d'avaluació del procés de participació. Els entrevistats i enquestats formen part dels tres grups (comunitats font d'expresos i familiars, beneficiaris directes veïnals i stakeholders professionals) i a més pertanyen i es relacionen amb el patrimoni en diferents graus (foundational, relational i performative folks). És un tema conflictiu, perquè si bé tothom està d'acord en que és necessari realitzar processos oberts a la ciutadania, sovint es qüestionen les metodologies i el projecte final. Per tant, la utilitat real d'aquests costosos i llargs projectes d'escolta estan en última instància molt influïts de forma política pels discursos que es donin.

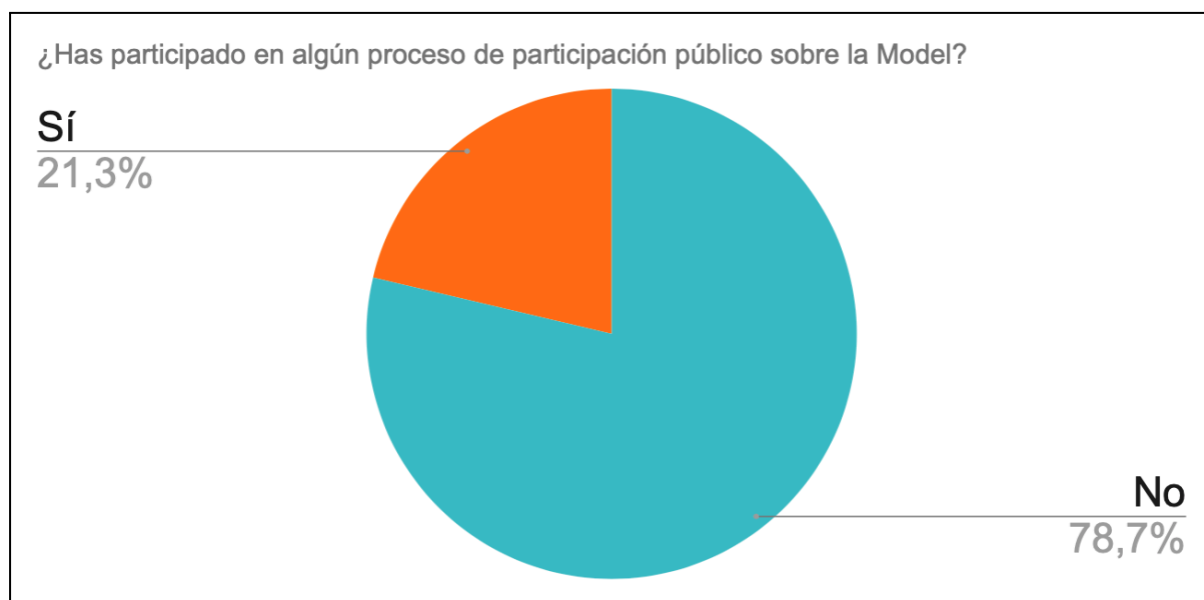

Fig. 69: diagrama de sectors de la participació al procés de presa de decisions, 14 dels 60 participants s'hi han involucrat activament. N=60. Elaboració pròpia.

Per part dels resultats, en general els veïns i les comunitats troben els resultats correctes, aspectes que s'ampliaran en profunditat a l'apartat 6.4:

*«En el barrio faltan zonas verdes y refugios climáticos (...) escuelas, y sobretudo institutos, no hay suficientes plazas públicas en secundaria... geriátrico también es [sic] una buena idea, y centro cívico [sic] con actividades para todas las edades».*⁴¹

*«Ho trobo correcte, perquè a més a més, tota la part de l'Eixample necessiten escoles, necessiten quantitat d'equipaments»*⁴²

⁴¹ Resident, enquesta 27, preg núm 9

⁴² M. Viñolas (associació), entrevista [04:07]

Respecte el procés, a primeres els entrevistats consideren que és una metodologia única i exemplar del patrimoni, mai abans duta a terme en presons i Models, i que es va seguir de forma correcta i sense incidents notoris. Alguns testimonis afirmen que els grups focals van ajudar a transmetre la visió positiva i de conservació de les associacions memorials als veïns, i els veïns, les possibilitats ambicioses i socials d'usos del patrimoni als professionals:

«Primer vam estar fent per grupets, lògicament els que van ser més actius van ser els AMPES, les escoles i tot això [...]. Nosaltres vam estar participant des del començament, i va ser molt actiu, molt actiu. I després clar, lògicament els professionals van estar **elaborant un projecte que jo crec molt correcte que es va anar modificant i modificant**, i al final, jo per mi soc arquitecta tècnica, no soc arquitecta, però bueno soc de l'ofici del totxo i per mi està bé, està bé. Perquè a mi em feia molt por que el tiessin, perquè no pot ser, perquè és un símbol, i a més a més, una bona construcció. [...] El símbol que hi ha és super dolent perquè és negatiu, sobretot per la gent del barri.»⁴³

«Sí que valorem positivament, jo que n'he participat en molts, i crec que **aquest és dels més complexes i reeixits**, perquè recordo reunir 200 o 300 persones amb propostes antagòniques (hi havia gent que defensava que s'havia de tirar tot a terra i això era una cosa a oblidar i tal) a gent que (amb arquitectes als dos bàndols eh), a arquitectes que deien, "no, no això és un patrimoni i no podem tocar [ni] una pedra, en tot cas li hem de donar una nova vida recuperant l'edifici per nous usos", des de posicions tan antagòniques i... no sé si vam estar un any i mig o així, amb reunions i jo crec que es va trobar un equilibri que està molt bé. La por que tenim és que des de l'acord aquell ha passat molt temps i avancem molt lentament, si és que avancem. [...] Per mi la filigrana grossa és fer-ho reutilitzant... Que **va ajudar el concurs d'arquitectes** que es va convocar. **Perquè jo crec que parlant-ho entre nosaltres no hi haguéssim trobat equilibri.**»⁴⁴

Preguntant una mica més als *foundational folks* (membres originaris) de les comunitats beneficiàries, descobrim que en el fons, va funcionar aquest procés perquè les comunitats més actives se'l senten seu, és el projecte que portaven gestant durant dècades entre tots plegats, al marge i com a reacció de l'Ajuntament. Juntes totes les comunitats interessades van tancar la presó i van crear les condicions ideals per a un procés de participació. Al cedir els polítics als projectes de les comunitats i associacions unides, aquest va passar a fer de paper de mediador entre totes elles.

«[00:01:40] G. Gómez: De quan vam decidir amb SOS Monuments crear una plataforma ciutadana, reclamar que aquest espai de 22.000 m2 que havien destinat a fer hotels i oficines. Aquest era el projecte inicial de Convergència i Unió. I per aquest projecte, la presó ha d'anar a terra, [...] [01:11:02] Los vecinos ya te digo el primer día éramos 13, pero al final aquí habían 300 o 400 personas haciendo una manifestación cada último día del mes»

«[16:07] A: [...] Creieu que aquesta pressió [pel procés participatiu] ha vingut més per la part veïnal, o per la part de memòria i professionals que ha influenciat als veïns? Com ho va viure vosaltres?

[16:17] X. Riu: No, **ho vam viure sumant**. [28:30] Ja et dic porto tota la vida amb batalles veïnals de tot tipus i **és el procés en el que estic més content**, perquè d'un punt de partida molt complicat, jo

⁴³ M. Viñolas (associació), entrevista [20:15]

⁴⁴ X. Riu (associació), entrevista [01:19]

crec que s'ha trobat una sortida que **ningú ha aconseguit al 100% el que volíem, però s'hi acosta bastant.**

[40:30] A: Llavors al procés participatiu no només us van consultar, sinó que també us van incloure com a socis del projecte?

[40:40] X. Riu: No home, i tant! Vam participar moltíssim, que portàvem 50 anys lluitant per tancar la Model, o sigui que **no ens podien venir a explicar-nos què s'havia de fer.** [...] [16:17] L'haver fet el camí junts jo crec que va facilitar que també trobéssim junts la solució. Tothom va anar veient que sí, que tots havíem de cedir una mica [...]. Jo per això valoro molt positivament, no vol dir que **l'Ajuntament va fer, no, entre tots ho vem fer bé, perquè crec que és mèrit de tots.»**

No només es va fer un procés oficial de mediació entre diferents *stakeholders* i graus de comunitat de forma oberta, sinó que també es va incloure a les mateixes comunitats al procés de tria del projecte urbanístic (procés multivocal, però és que els membres de les comunitats que hi participaven ja eren arquitectes professionals). Les comunitats i associacions implicades segueixen formant part del mateix procés de seguiment. En general destaquen la bona feina realitzada i el fet de cloure el projecte final en contra de futurs canvis per motius polítics.

Malgrat la rapidesa i resultats dels processos participatius, però, a l'hora de realitzar el projecte, la majoria de gent està d'acord en què s'està endarrerint massa, i alguns temen no veure'l acabat, tant hi estiguin d'acord amb els usos com no. A més, en primer lloc, d'aquest seguiment les comunitats veïnals en destaquen dues males gestions, la primera ha estat no informar obertament els resultats finals del consens, mentre que la segona i més lamentable, ha estat el que consideren un tall de contacte per part de l'Ajuntament:

«[04:42] X. Riu: Vull dir que crec que es va trobar una bona sortida contentant a casi tothom. El tema és que fa ja 3 anys [...] Sí, portem 3 anys que s'havia fet lo difícil i ara no portem avançant el que tocava. [...] durant anys el procés el seguíem molt transparent, en el que vint-i-pico [sic] entitats el seguíem el que passava, i ara és una cosa que ni tan sols el veïnat més implicat com nosaltres en té informació de què passa exactament.

[09:28] A: Jo he trobat que l'última reunió del Grup Impulsor i de Seguiment passa al 2022, fa 2 anys. Coincideix?

[09:32] X. Riu: **Sí, però una reunió que vam forçar**, perquè en aquesta sí que es va posposar amb la pandèmia, però pensàvem que a partir d'aquí ja les reunions tornarien a agafar el seu ritme, i no hem tornat a saber-ne de la resta. De fet, **la pressió que fem amb el Districte Municipal** cada vegada que fem una reunió ens ha portat a decidir que al proper Consell de Barri, [...] és al juny, el Consell de Barri de l'Esquerra de l'Eixample, el tema, un dels temes centrals serà aquest. L'Ajuntament ens informarà de com està tot això.»

«[33:17] X. Riu: També hi ha el problema que entre el veïnat, els moments d'orgull, de felicitat per aconseguir tancar-lo i el procés que es va obrir, però al haver-hi tant temps que **no s'informa gaire**, per exemple a l'últim consell que has dit del 2022, vam aconseguir una victòria que l'Ajuntament obrís una exposició a dins del pati d'Entença amb tot això que s'ha de fer. Perquè la gent deia, "què s'hi fa aquí?", doncs l'exposició que s'ha anat degradant i s'ha anat degradant i ara queda poca cosa, però fins i tot les lones que vam posar per fora, a les 4 cantonades del recinte i tal, és important que el veïnat vegi que això va evolucionant, perquè sinó es pot trencar el consens i néixer una moguda de dir "això no funciona, doncs tirem-ho tot a terra". **La complicitat veïnal és bàsica,**

perquè els consensos als que s'ha arribat, no s'espallin. [...] A la Model sempre hi tenim dos àmbits [de discussió], el projecte i en el mentrestant, com això és un projecte de 10-12 anys anant bé. Per exemple ara ens estem barallant amb l'Ajuntament perquè seguim pensant que hi ha molts **espais al recinte que estan tancats i es podrien aprofitar** amb una mica... arregladets, sense fer obra, només que no hi hagi perill de que caigui. Però amb l'anterior Ajuntament, en aquesta Comissió de Seguiment vam aconseguir informar públicament que això anava endavant i els acords que hi havia, i que farien un projecte per omplir més l'edifici d'Entença per habilitar-lo més per l'activitat d'entitats culturals o del que sigui. Amb les eleccions municipals el nou Ajuntament es van trobar que sí que això s'havia d'estudiar, però que això és molt car i que no justifica fer-ho. **Amb la discussió del mentrestant potser és on tenim més discussió.»**

Cal remarcar que en Gabriel Gómez i Dani el Rojo també reclamen més activitats en el mentrestant, que en el fons és una cessió de poder total temporal a mig plaç. En segon lloc, les associacions memorialístiques també han trobat correcte participar junt amb associacions veïnals i educatives, però han lamentat que després de tots els anys de reivindicació de la memòria a Catalunya, no se'ls hagi donat un espai, malgrat la importància i la tasca de salvaguarda i de reivindicació que fan en aquest país. Per tant, hi ha un manifestat interès frustrat per part de les entitats d'establir-se a la Model, com a part de la memòria i cultura.

«[20:05] A: Les associacions com la seva també volíeu un... lloc oi?

[20:15] M. Viñolas: Sí, nosaltres volíem una altra part que fos memorial, que també hi havia la Fundació Helios Gómez. [...] Nosaltres vam estar participant des del començament [al procés de participació]»

«[00:54:41] G. Gómez: Centre de dia, que si els que fan circ, gegants i capgrossos que tinguin un lloc... SOS Monuments no tiene un espacio para tener sus archivos y todo esto. Jo ho tinc a casa meva. És a dir, hi ha un munt d'activitats, hi ha 35 associacions.

[00:54:55] R. Vergara: Que estábamos ahí en el proceso participativo.» [00:57:38] «Sí, pero eso no se hizo caso, realmente la prioridad era educativo, vivienda...»

«[01:00:52] G. Gómez: Sí, [ens està bé que preservin una galeria] una concretament memorial. Però és que aquí a la Model es poden fer activitats, passar documentals, tenir conferències, que hi hagin sales polivalents... Ara perquè ens han deixat aquest lloc, en fin, una vegada doncs a la sexta per exemple, pues que hi hagi la possibilitat de que tinguem una reunió, una conferència, que hi hagi una associació que digui bueno volem fer un acte o una reunió nosaltres... En fi, que tingui aquesta activitat cultural.»

No obstant, que el procés participatiu no hagi canviat tant el projecte i el Pla Director del 2009 al 2019, ha servit per consultar a la ciutadania, però en alguns casos s'han detectat males praxis:

«Va ser una pantomima, lo que se'n diu marejar la perdiu. Ells han volgut fer el que han volgut. [...] Els veïns del barri en principi [no] estaven d'acord [que fessin pisos]. Però, els de Podem els hi van pagar la festa d'aniversari dels 25 anys de l'Associació de Veïns de l'Esquerra de l'Eixample, els hi van donar uns diners, van fer una gran festa i ara estan d'acord de que fagin pisos. La Fundació Anselmo Lorenzo li van facilitar un local. Pam, està d'acord de que fagin pisos. Nosaltres no necessitem res, l'únic que volem és que es restauri i que tot aquest espai sigui de cultura, d'història, de memòria... Tal com has vist amb el render.»⁴⁵

«El projecte Model Batega ignora els acords presos en el procés participatiu i manté l'edifici Tallers per ubicar-hi l'escola institut Xirinacs, un edifici que no compleix cap requisit arquitectònic i que suposarà una despesa molt gran per adequar-lo als usos d'un centre educatiu. A més, es vol posar el poliesportiu a sota, cosa que complica molt l'obra d'adequació».⁴⁶

«Desde el colegio de arquitectos había una mujer mayor de Girona, ella nunca estaba en el proceso participativo y la invitaron al último día y dijo que estaba de acuerdo con todo esto. Mari Cruz Santos y yo (e Imma) dijimos "estaremos vigilantes porque la solución no nos termina de gustar", porque no deja de ser desde los ojos de la arquitectura y de SOS Monuments, un poco caprichosa.»⁴⁷

«Tenemos 35 años luchando que nos hagan caso y por fin se ha hecho caso. Hicieron el proceso participativo, [inhala] a veces también para lograr votos y para tener a la gente contenta, porque había gente que nos cuestionaba a Imma y a mí que porque íbamos a salvar este edificio, que lo que era una pena y una birria y era el desastre de la ciudad y la vergüenza. ¡Pues señora, hay veces en la familia tenemos una tía o una abuela que es insostenible, pero la queremos! Entonces todo eso lo tuvimos que convertir y cambiar, vale. Lo que pasa que después a la solución final de insisto convertir en queso Gruyère, no.»⁴⁸

Cal recordar que aquesta metodologia ha guanyat un premi per bona pràctica i ha acontentat el màxim possible, però a tothom li ha grinyolat que des de l'Ajuntament tiressin per la banda de construir 120 habitatges (ús habitual en la reconversió de presons) en comptes d'una aposta per la preservació memorial i associativa (vegeu apartat 9.4.3.).

En general, situem el procés en una cessió de poder a la ciutadania de nivell màxim (8) *Citizen Control*, ja que la ciutadania ha acabat fent seu el projecte en reacció al projecte inicial polític i amb el control multivocal de totes les fases, a més que s'ha cedit el memorial al grup d'investigació extern i líder del projecte EUROM. Tanmateix, sembla que per alguns, especialment *stakeholders* de professionals de memòria, aquest procés s'ha quedat en un mer nivell d'aconsellament (5 *Placation*) o negociació (6 *Partnership*), que han aconseguit una salvaguarda gairebé total del patrimoni, però no han aconseguit decidir les intervencions

---

⁴⁵ G. Gómez (associació) entrevista [00:53:05] i [00:24:30]

⁴⁶ *Resident i historiadora, enquesta 57, pregunta 9*

⁴⁷ R. Vergara (associació) entrevista [01:02:11]

⁴⁸ R. Vergara (associació) entrevista [01:03:33]

que se'n faran ni canviar els habitatges per usos per al teixit associatiu. Degut a les males pràctiques observades i la poca capacitat de canvi de rumb del projecte inicial del 2009 al Pla d'Ordenació del 2022, no podem dir que hagi sigut modèlic en tot, però sí que destaquem que ha estat una victòria enorme on tots els bàndols han pogut estar-ne mínimament satisfets. Els errors venen sobretot en la gestió de l'Ajuntament, on no ha dut del tot bé l'anunci dels resultats finals ni el seguiment.

Tot i trobar que per alguns *stakeholders* el procés no ha superat les expectatives i ha estat insuficient dins del que podria haver sigut, podem assegurar que aquest procés ha sigut un pas important en canviar la visió dels ciutadans i girar l'estigma per crear una primera onada a favor de la salvaguarda, sobretot de la 4a galeria, que es mantindrà intacta com a testimoni i justícia per als represaliats. Aquest fragment de discussió ho resumeix molt bé:

«[01:11:30] G. Gómez: Bueno había gente como Abel Paz, el biógrafo de Durruti que había estado en la misma celda con mi padre me decía "yo sería feliz de ver cómo le meten unos cartuchos de dinamita y PAAA y salta todo". Luego cuando le explicamos el proyecto, el proceso y tal dijo, "ah sisi claro, esto se tiene que conservar".

[01:11:55] R. Vergara: Y Trías también en su momento que lo fuimos a ver.../

[01:12:00] G. Gómez: Yo personalmente pienso que los señores de Podemos no... no han captado lo que es la memoria. O si la han captado, quieren pasar de puntillas. Están con la derecha, que lo que quiere es pasar página, que de esto no nos acordemos, pasar página.

[01:12:16] R. Vergara: Pero hubo una intención, permitir todo esto hubo una intención, porque hubo muchos procesos participativos en su mandato...»

6.4. Sobre la nova Model i nous usos

Afortunadament, els usos ideals per als veïns i gent que li dona un segon ús està molt alineat amb el que ja està previst que es faci i amb el que s'està fent. Sorprenentment, molt poca gent ha mencionat la paraula "entitats" i ningú, "associacions" (excepte les mateixes associacions), tot i que se'n destaca un paper preferentment cultural ('cultura' 10 mencions, 'exposicions' 5 mencions) i memorialístic ('memòria' 5 mencions, 'museu', 2 mencions i 'visites', 1). Per altra banda, la paraula més mencionada és "escola" i variants com "guarderia", "secundària" i "institut", amb 17 mencions totals entre les dues. Hi ha una tercera idea que tothom té molt clara, i és la zona verda amb 14 mencions (entre 'zona verda' 7, 'parc' 4, 'jardins' 2, 'arbres' 1). L'habitatge (sovint acompanyat de 'social') té 4 mencions. En general també cal remarcar que 'barri' apareix 13 vegades, a voltes acompanyat de "equipaments per al barri", "usos de barri", "projectes del barri", així com "temes públics".

A part, els usos mencionats que no estan contemplats al projecte són temes de sanitat i CAP; i el de la biblioteca (4 mencions), i és que abans de preservar definitivament el panòptic, es volia donar l'ús de biblioteca.

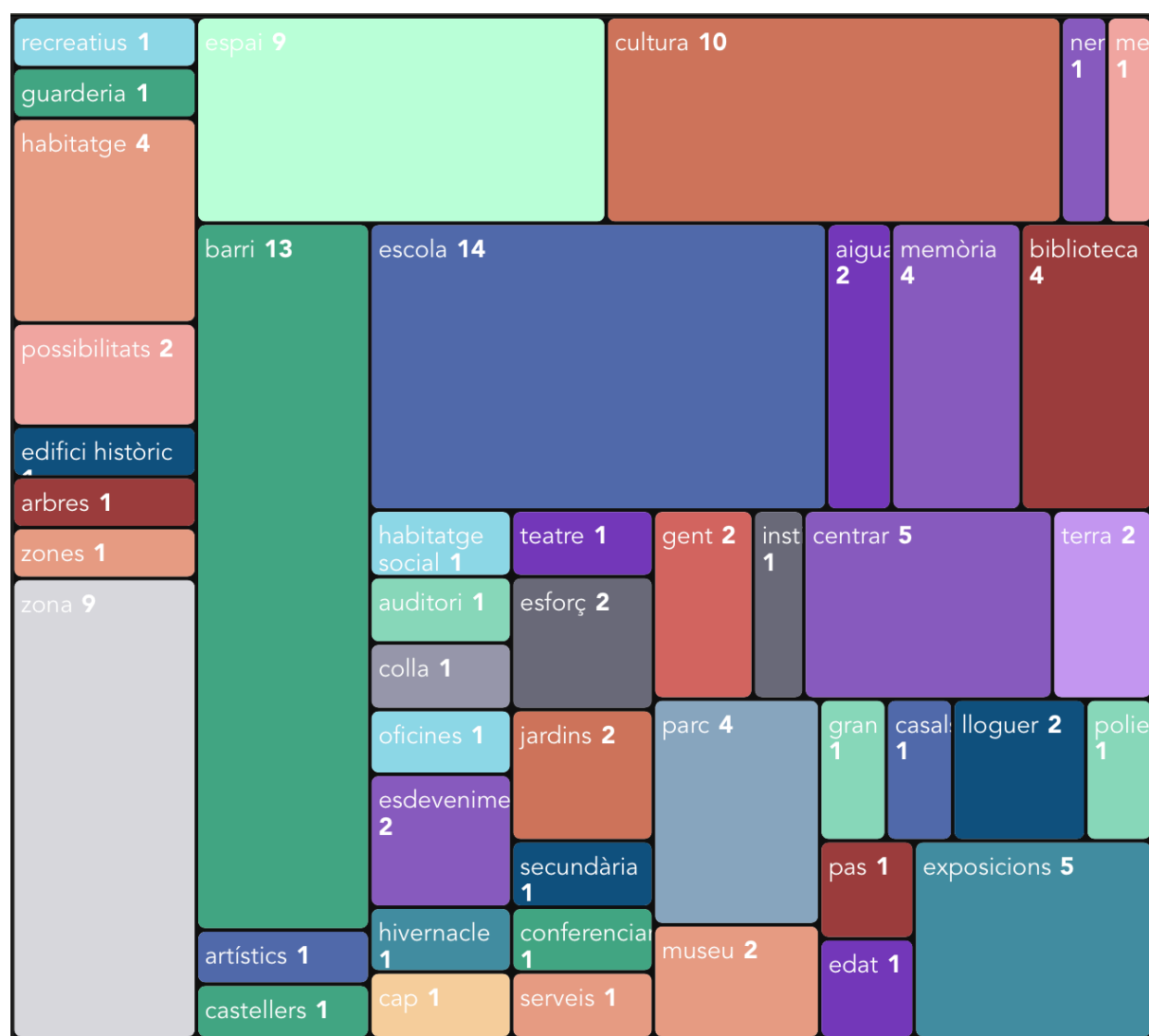

Fig. 70: Word cloud. Elaboració pròpia a partir dels usos de les enquestes amb el programa Atlas.TI.

Destaquem alguns comentaris més innovadors que s'allunyen del projecte ja establert com per exemple:

«Temas públicos. Colegio. CAP. Oficinas o laboratorios»⁴⁹

«Centro cultural. Biblioteca. Invernadero. Auditorio. Teatro.»⁵⁰

«Centro de rehabilitación por ejemplo»⁵¹

⁴⁹ Treballador/a, enquesta 7, pregunta 7

⁵⁰ Treballador/a, enquesta 5, pregunta 7

⁵¹ Treballador/a, enquesta 34, pregunta 7

«Un mercado de producto local y fomentaría los colegios y espacios públicos de provecho respetando la parte arquitectónica y buscando convivir con buena vegetación.»⁵²

«Desde jardines botánicos con... Es que en cada galería se puede hacer... incluso hasta una discoteca para el ocio tal o un centro comercial, o entiéndeme, lo que les vaya bien al barrio.»⁵³

Molts ja estan d'acord amb el projecte final i alguns ho manifesten així:

«Me parece que el uso previsto es un acierto»⁵⁴

«El prevusto[sic], pero sin nantener [sic] la estructura del edificio [sic] antiguo»⁵⁵

«Jo respectaria el que va sorgir del procés participatiu del Grup Impulsor i de Seguiment, que al cap i a la fi va ser un esforç molt gran de posar en comú les necessitats dels diversos col·lectius existents al barri.»⁵⁶

Respecte l'ús de memòria, conservació i l'espai per a les associacions, són els mateixos expresos i/o associacions les principals defensores, junt amb els visitants:

«L lògicament ha de ser per homenatjar a la gent que ha estat allà, i sobretot per no oblidar.»⁵⁷

«Hotel de entidades y asociaciones, exposición de arte social, centre de dia. Zona verda, memorial i equipaments»⁵⁸

«Preferentemente memorial a todo.»⁵⁹

«Edificio histórico, pero con más visitas guiadas y más galerías y plantas abiertas»⁶⁰

«Visitas guiadas como hasta ahora , me ah encantado» [sic]⁶¹

«Jo si volen deixar-ho perquè la gent pugui anar a visitar-ho com fan, a mi em sembla bé, que és una cosa que ha estat aquí que sempre ha sigut com un patrimoni, no em sembla malament. Ara, si em diuen que volen treure terra perquè dintre la ciutat això és que ja no... Que hi ha molts que ho diuen també, però a mi això que facin el que vulguin, me don igual, però jo dic, mentre no molestis al veí.»⁶²

Els usos que contemplen la creació d'un refugi per als veïns, són els mateixos veïns els principals interessats:

---

⁵² Resident, enquesta 58, pregunta 7

⁵³ D. Rojo (expresoner), entrevista [8:27]

⁵⁴ P/Mare, enquesta 21, pregunta 7

⁵⁵ Resident, enquesta 35, pregunta 7

⁵⁶ P/Mare i exresident, enquesta 57, pregunta 7

⁵⁷ M. Viñolas (associació), entrevista [12:38]

⁵⁸ G. Gómez (associació) entrevista

⁵⁹ A. Mesón (expres) entrevista

⁶⁰ Visitant, enquesta 26, pregunta 7

⁶¹ Visitant de Dani el Rojo, enquesta 30, pregunta 7

⁶² Resident, enquesta 3, pregunta 7

«Tiraria tots els murs exteriors i adaptaria els espais interiors com espais de joc per infants, de pas per a la gent i d'estada. Seria un refugi perfecte sense cotxes en espera que comenci el projecte definitiu.»⁶³

«Parque con zona verde para que sea una zona mas paseable y agradable, manteniendo alguna parte original pero es muy importante devolver la zona a los barceloneses/as»⁶⁴

«Tiene que ser de todo el mundo. Que dejen una parte del muro y el resto que quede abierto. Algo de pasto y jardincitos, un pequeño pulmón. Han dicho además que iba a ser para los vecindarios: bibliotecas, y tal. Y yo por lo que he oído ya hay unos “trozos” que van a ser edificios. ya que tienen la construcción esa, aprovéchala. Diseños puedes hacer mil con lo que tienes ahí, pero es que, bueno yo en su momento yo hice arquitectura. Entonces claro, ves ahí posibilidades.»⁶⁵

«Pel que fa a la pregunta 11, conec gent del barri que tiraria la presó a terra per tot el que significa i tot el patiment que ha suposat. Jo crec, en canvi, que es pot fer un acte de justícia reconvertint un recinte destinat a la repressió i l'extermini a un espai dedicat a la vida comunitària, la cura de persones vulnerables i l'educació de les futures adultes; un espai que doni vida i verd al barri, que sigui un punt de connexió en lloc d'una barrera.»⁶⁶

En conclusió, la majoria dels usos expressats sorgeixen de les necessitats dels veïns d'un refugi verd i equipaments públics. Les necessitats culturals, memorialístiques i associatives venen principalment de les entitats involucrades, amb el vist-i-plau de la majoria de veïns, ja que no els molesta i no són tan actius en aquest aspecte dolorós, perquè des de la seva visió, la seva manera de fer justícia a les víctimes és el d'oferir serveis públics. En aquest sentit, la majoria de *stakeholders* (residents, associacions i expresos) està d'acord amb el que es farà al Pla Director, espai ple d'usos nous.

6.4.1. Memorial: patrimoni i pedagogia

Si bé la majoria està d'acord en què és imprescindible un petit memorial (més gran del previst inicialment, però mai l'espai sencer), si aprofundim en com es realitzarà el memorial ens trobem immersos en una complexa discussió.

En primer lloc, a les enquestes, tothom està d'acord que ha de tenir funció de memorial, això queda indiscutible. Encara hi ha alguns escèptics (sospitem que n'hi ha més que els representats a la mostra, que són les respostes de la gent més interessada), però la majoria demanen un nivell de protecció local, i en molts casos, més protecció de la que actualment gaudeix.

---

⁶³ Resident, enquesta 36, pregunta 7

⁶⁴ (P/Mare, enquesta 45, pregunta 7)

⁶⁵ R. (resident), entrevista

⁶⁶ Mare i historiadora ex resident, enquesta 57, pregunta 13

6. Actualmente tiene nivel de protección LOCAL del ayuntamiento. ¿Crees que su protección actual es suficiente?

61 respuestas

Fig. 71: gràfic circular dels resultats de les enquestes quant a la protecció. Un 37,7% estaria d'acord amb elevar la categoria a BCIN com a mínim, front el 49,2% que prefereixen que sigui un BCIL. Si la Generalitat no hagués transferit totes les competències a l'Ajuntament (per al barri) es podria proposar un procés de tria de la categoria de protecció per tal de protegir més seriosament el monument. Al final, a la majoria de gent li està bé que en modifiquin l'aspecte per treure l'estigma del monument i adaptar-lo a unes funcions modernes del barri, que poc a poc va marxant. Elaboració pròpia.

Seguint la polèmica de la protecció, el grau de preservació de la memòria suscita molts debats i contrastos d'opinions. Per una part, els arquitectes i professionals del patrimoni com EUROM (socis, partners) i SOS MONUMENTS (*stakeholders*, aliats) voldrien un monument total (protecció A), i han escrit manifestos⁶⁷ quan l'Ajuntament plantejava derruir algunes galeries (el permès en la protecció D). Finalment, després de l'estudi històrico-arquitectònic de l'empresa Veclus (s.d.) han aconseguit una actual protecció C, que implica no derruir res i obliga al correcte manteniment per evitar-ne el deteriorament, pel que els professionals del patrimoni han felicitat a l'Ajuntament, tot i que els sembla insuficient. Ens hem sorprès trobar que els visitants i alguns expresos, tot i que les seves opinions no siguin una mostra representativa de la població, hi han estat d'acord amb aquesta visió de conservació.

«Desde SOS no estamos en desacuerdo con los pisos, el tema es que estamos en desacuerdo con que mutilen el edificio, lo conviertan en un queso Gruyère para hacer... un nyap. La idea no es esa, conservar a este momento 2024 no es derribar por derribar, porque el edificio está en buenas condiciones.»⁶⁸

⁶⁷ Vegeu: <https://www.sos-monuments.org/manifest-per-la-conservacio-de-la-presio-model-de-barcelona/>

⁶⁸ R. Vergara (associació) entrevista [01:02:11]

«Ahora visto como está la Modelo como construcción y demás, pero yo daría un uso preferentemente memorial a todo.»⁶⁹

«Se protege demasiado poco»⁷⁰

«Creo que es interesante que se conserve tal cual esta , y poder visitarla de forma gratuita y saber sobre la historia y momentos que se vivieron en ella»⁷¹

«La visita actual es correcta, pero deberían de poder verse más cosas»⁷²

Per altra part, el fet de compartimentar els usos amb altres propostes i projectes ha agradat a la majoria de gent, sobretot residents. Als veïns els sembla bé l'actual nivell C mentre tinguin espai per a ells i puguin intervenir en la Model.

«Per trobar aquest equilibri entre conservació i retorn al barri de sòl destinat a usos socials cal fer sacrificis, i crec que amb la conservació de l'edifici administratiu, el panòptic i una galeria i la recuperació de la capella gitana n'hi hauria d'haver prou.»⁷³

A les associacions memorialístiques els ha semblat bastant correcte el projecte 'Model, batega!', que s'ampliés la galeria del memorial, es preservés tot el conjunt i es donés un espai a algunes d'elles, però la majoria han lamentat que no se'ls hagi donat més reconeixement a la seva tasca reivindicativa i de salvaguarda com hem mencionat a l'apartat '9.3. Procés de participació'. És interessant remarcar que la paraula 'associacions' no apareix mencionada en cap enquesta, però sí apareix la paraula 'entitats'. Això denota que hi ha una discriminació per part dels veïns entre les associacions que donen un servei de cultura popular, i les que són més memorialístiques, que les desconeixen i ignoren per complet. Per entendre millor el conflicte que hi ha sobre el grau de patrimonialització, hem subdividit els rangs de protecció per segments de col·lectius en la taula següent.

Opinions sobre la protecció i rehabilitació de la Model segons segment							
	Expres, parent, ass	P/Madre escoles	Visitant	Exresident o antic veí	Nouvingut	Treballador	Participació
Destrucció	-	6	-	2	-	-	4
BCIL	2	7	1	13	1	4	5
BCIN	2	2	3	3	2	-	3
UNESCO	1	2	2	6	1	-	2
Participació en procés	5	6	-	3	-	-	n=14 participants
Total enquestats	5	17	6	24	4	4	n=60 enquestats

⁶⁹ A. Mesón (expres) entrevista [02:32]

⁷⁰ Visitant, enquesta 31, preg. 9

⁷¹ Visitant, enquesta 30, preg. 9

⁷² Visitant, enquesta 26, preg. 13

⁷³ Resident i historiadora, enquesta 57, preguntes 3 i 9

Taula 4: Segmentació de la informació sobre la protecció i creuament amb la participació als processos decisius d'usos municipals. Elaboració pròpia.

Com a memorial, contribueix a difondre la història a través de testimonis, no és estrany que els principals defensors siguin les associacions, els expesos i familiars una vegada han vist el potencial que té com a memorial i justícia històrica, així com també els visitants i residents nous. Els principals detractors que té són alguns veïns, però sobretot, pares i mares de les escoles, que no acaben de veure bé l'espai com a lloc on passar la primera infantesa. Casualment, més endavant veurem com l'escola és el factor que més treu l'estigma a l'edifici. I aquests tres segments tan polaritzats (associacions, escoles i antics residents) són els tres que han participat al procés de presa de decisions, quedant en aquesta mostra una aproximació (un tant esbiaixada) del procés de participació amb les proporcions següents: destrucció (4); BCIL (5) BCIN o superior (5). Cal tenir en compte que el memorial farà que segueixi sent un patrimoni incòmode:

¿Si se convierte en un sitio visitable, cómo te gustaría ver el sitio? (Criteris d'intervenció)

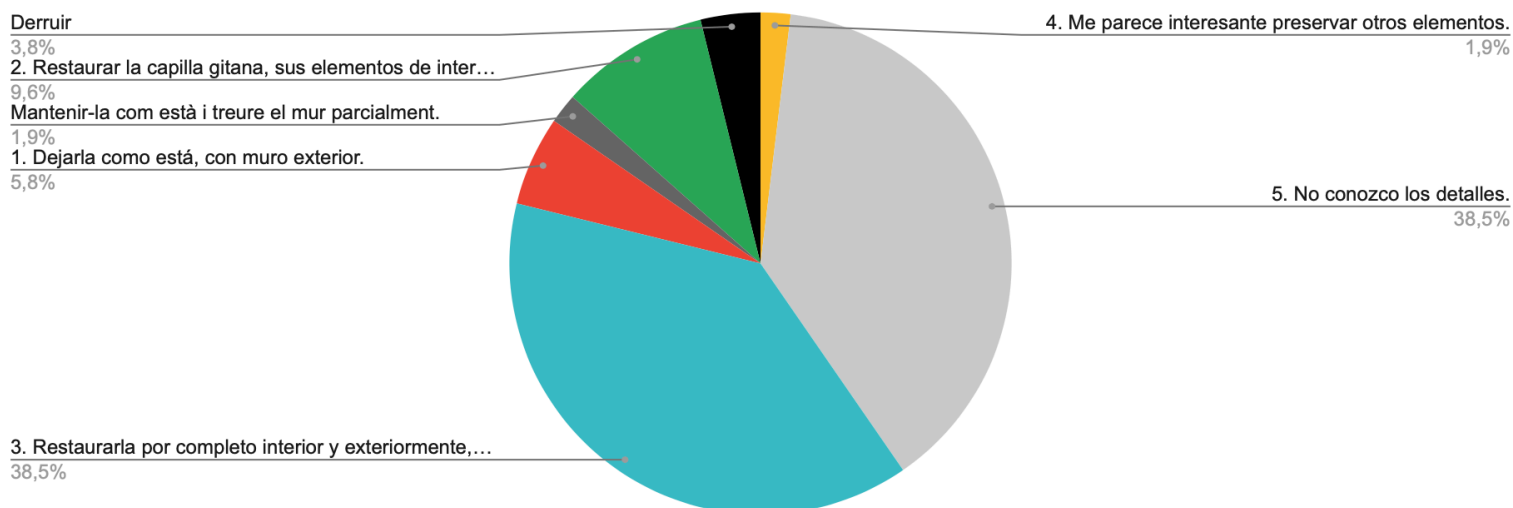

Fig. 72: criteris d'intervenció (n=53.). Un terç esperen a que el projecte i les intervencions finalitzin de manera no negociable, el que pot causar tensions amb com està l'edifici actualment. Elaboració pròpia.

Les opcions eren:

«1. Dejarla como está, con muro exterior. (5,8%)

2. Restaurar la capilla gitana, sus elementos de interés y dejar el resto como está, sin muro exterior. (9,6%)

3. Restaurarla por completo interior y exteriormente, con capilla gitana incluida y sin muros exteriores. Que quede toda blanca y visitable como la mayoría de cárceles musealizadas. (38,5%)

4. *Me parece interesante preservar otros elementos. (2%)*

5. *No conozco los detalles. (38,5%)»*

Hi veiem que hi ha gent que ha afegit altres opcions que els han semblat no negociables:

- «Mantenir-la com està i treure el mur parcialment»
- «Restaurarla por completo interior y exteriormente, con capilla gitana incluida y CON muros exteriores»
- «Restaurar pero dejar una parte del muro»
- «Derruir»

Més enllà d'algunes visions nocives sobre l'existència del patrimoni, la part més polèmica gira al voltant dels murs exteriors, i l'única forma d'acontentar a tothom és mitjançant la mateixa solució que al Pla: destrucció dels murs, però no total. A més, altra gent ha proposat altres opcions, a mig camí entre la destrucció i la preservació de la memòria:

«No tinc cap interès en conservar la presó, més enllà del panòptic, de valor arquitectònic i l'espai memorial, que entenc que hi ha de ser.»⁷⁴

«Mantenir l'arquitectura mínima necesaria [sic] perquè es tingui present la memòria històrica del lloc i no oblidar el recorregut i la presència del pressos [sic] polítics.»⁷⁵

«Únicament deixaria algun espai testimonial, la resta la trauria [sic] i faria espais amb construccions sostenibles per acollir els diferents serveis pel barri.»⁷⁶

(Sobre la conservació) «Ninguna. Derrumbe y equipación integral (vivienda, colegio, zona verde, residencia 3a edad.»⁷⁷

Per tant, la majoria està d'acord amb els edificis i elements que s'han decidit preservar als plans. Tanmateix, la gent entrevistada està decepcionada i destaca uns altres 2 edificis que estan previstos que es destrueixin si ja no s'ha fet, que són:

1. La infermeria

«La enfermería, por ejemplo. La han quitado. La enfermería yo creo que la tendrían que haber.... Así como el museo lo han puesto en la quinta galería, lo tendrían que haber puesto en la enfermería. Primero, claro quitaron la enfermería porque es donde pusieron la parte de los niños de los módulos. Es lo primero que quitaron. Allá, de golpe y porrazo. También porque de la enfermería hubo la fuga más grande en el 78 que se fueron 48. La Modelo 77, la película, [...] trata de esa fuga.»⁷⁸

⁷⁴ Resident, enquesta 36, pregunta 10

⁷⁵ P/Madre, enquesta 38, pregunta 10

⁷⁶ P/Madre, enquesta 56, pregunta 10

⁷⁷ Resident, enquesta 48, pregunta 7

⁷⁸ Rojo (expres), entrevista

«En la enfermería están todos los archivos de los internos. Los archivos sanitarios de los internos!»⁷⁹

«La primera vez que vinimos, la primera vez llegamos [a la enfermería] y había frascos, que si la Metadona... Todo esto estaba cuando entramos en el 17. Logramos entrar cuando se habían ido. Y hay una película, no sé si lo viste, la Model 77 (la hicieron en el 22, es nueva) y se ha hecho gracias a que [SOS Monuments] salvamos este edificio.»⁸⁰

2. Tallers de les dones

«No me como el cuento de que los Tallers de las mujeres lo quieren derribar "porque están hechos polvo". Y eran unas naves preciosas, unas vueltas...»⁸¹

«¿Aquellas de Ala de Mosca? ¡Esto se tiene que conservar! [...] ¡Nos parece un atentado!»⁸²

En relació a la pedagogia de la memòria, no ha sigut possible analitzar el projecte museològic ni museogràfic perquè encara no són oficials. Tanmateix, ja comencen a haver-hi alguns debats potencialment perillosos sobre la museografia i els discursos. D'una banda, hi ha el debat sobre com s'utilitzarà l'espai: alguns a favor d'una museografia temporal, i d'altres, permanent. Així ho testimonien algunes entrevistes:

«Llògicament ha de ser per homenatjar a la gent que ha estat allà, i sobretot per no oblidar. Per això interessa que estigui activa, perquè hi hagi les escoles, hi hagi els instituts i vagin i vegin que amb exposicions temporals [...] **Il·lògicament no pot ser una exposició permanent, que és el que vol ell [Gabriel Gómez]!** Però clar, el que hi ha de ser són exposicions temporals. Potser alguna part important, també, de la seva història i tot el que va fer, perquè els cartells són molt importants, però té que ser [sic] exposicions temporals. I sobretot interactiu. Jo per mi, que sigui interactiva per la gent jove. [...] Per això estava **SOS Monuments que volien que es conservés tot, llavors tampoc pot ser, perquè la rehabilitació, l'adequació amb usos que necessiten obertures amb llum i tot això, no podia ser.**»⁸³

«I concretament, parlant de la memòria, a la 4a galeria, una vegada restaurin l'oratori, si totes les cel·les del 1r pis les tallen per darrere, es posa un arc d'acer, es comuniquen i llavors recuperem un patrimoni oblidat. Dels dibuixants de la República, dels que van crear el Sindicat de Dibuixants Professionals de la República, els que van fer els cartells de la República, els cartells de la guerra, que estan a l'arxiu de Sant Cugat [ANC], o estan al MNAC... Nosaltres tenim obres dipositades al MNAC... I altres no se sap on estan. I altres artistes, dibuixants, oblidats, i formen part de la història. [...] O inclús els fotògrafs, Cases, Català i Roca, Centelles... [...] Però això no interessa, són coses passades. [...] **Hasta llegaron a decirnos que en este 1r piso lo que harían sería una escuela de arte contemporáneo.** Vale, y que esto de meter **una exposición con dibujos de arte social**, de denuncia social, esto no "porque vendrá la gente, lo verá un día y ya no volverán nunca más». El Jordi Guixé. [...] El Ricard Vinyes i el Jordi Rabassa, seguint la mateixa línia, quan

⁷⁹ G. Gómez (associació), entrevista [00:40:41]

⁸⁰ Vergara (associació), entrevista [00:40:41]

⁸¹ Vergara (associació) entrevista [01:02:11]

⁸² G. Gómez (associació) entrevista [01:03:05]

⁸³ M. Viñolas (associació) entrevista [17:48]

ho vaig dir a les primeres reunions, "queremos recuperar todo este fondo que es un fondo de patrimonio, historia", "no, no eso no nos interesa"». ⁸⁴

Respecte als discursos i la museografia, hi destaquem 2 estratègies clau en la sacralitat dels memorials: la capella i els homenatges memorials amb flors, fotos i plaques. Respecte la capella de culte, a les entrevistes s'han denunciat una conservació patrimonial pèssima amb poca investigació i interès al darrere per part de la Generalitat i l'Ajuntament:

«Jo havia entrat a la Model, havia fotografiat l'oratori, els havia donat fotos, llavors hi havia de Conseller de Serveis Penitenciaris Delfí Guàrdia. Quan ja es parlava d'això ja hi havia la Núria Gispert, que va decidir pintar-ho de blanc i dos àngels que estaven al costat de la Verge, han desaparegut. Estaven emmarcats, eren unes teles, han desaparegut [sic].» ⁸⁵

Pel que fa a la hipotetització sobre si hauria de ser un símbol de la resistència i l'horror, l'expresoner D. Rojo creu que pot ser un símbol, però desestima el nivell nacional que les associacions memorialístiques defensen:

«Vamos a ver, sí que fue un símbolo en su momento, a parte de la capilla gitana, bueno en la cárcel siempre ha estado la obra mercedaria. [pero un símbolo de la resistencia,] tanto no, tanto como el Guernica del Picasso no.» ⁸⁶

«De Catalunya, segur. [...] estem vigilant a Via Laietana 43, que aquest també és de Catalunya, no sols de Barcelona i el barri» ⁸⁷

Respecte el segon lloc i museografia, hi ha certs comentaris a favor d'una major contextualització del perquè un monument a Puig Antich a la sala de paqueteria:

⁸⁴ G. Gómez (associació) entrevista [00:55:00]

⁸⁵ G. Gómez (associació) entrevista [00:03:36]

⁸⁶ D. Rojo (expresoner) entrevista [50:14]

⁸⁷ Viñolas (associació) entrevista [12:38], [20:00]

Fig. 73: memorial a Salvador Puig Antich a la Model on s'hi pot llegir: "Consell de participació / del Memorial Democràtic". Elaboració pròpia.

«Trobo a faltar un espai pel Salvador Puig Antich molt més digne del que hi ha ara. Quan entrem amb els infants els hi agrada anar a veure el "memorial" que té, i els hi expliquem la seva història i com el van matar.»⁸⁸

«A mí lo que me jode es que quieran vender que esta cárcel fue antifranquista. [...] Pero claro, distorsionaron tanto la movida que a mí me jode. Que yo comprendo que sí que era, claro que era antifranquista, toda Cataluña éramos antifranquistas, si no nos dejaban nuestro propio idioma, ¡toda España era antifranquista! [...] ¿Me entiendes? pero que me vendas que la cárcel Modelo era... Claro por eso Puig Antich, que hacen la tontería que lo han matado ahí, hijos de puta decid la verdad, que no lo matásteis ahí. Que él dijo de última voluntad que lo matárais lo más cerca de la puerta de la calle. Y vosotros habéis dicho que lo habéis matado ahí, cuando lo matásteis en la panadería [...]. Es que no decís ni una verdad. Entonces no, no me gusta. Y además porque era **Puig Antich, porque encima era un preso catalán, él sí fue un preso catalán.»**⁸⁹

«Per nosaltres va ser molt dur, el problema de Puig Antich, perquè no ens ho esperàvem.»⁹⁰

Per últim i no menys important, l'expresoner A. Mesón ha destacat que no hi pot faltar patrimoni immaterial que ajudi a contextualitzar el memorial, experiències que entren dins dels dilemes ètics de la museografia i museologia:

«Resaltaría el papel represivo que tuvo la cárcel y su metodología represiva. Cómo aplicaban la represión. Bueno pues los funcionarios, las funciones del servicio, el sistema. El sistema penitenciario franquista pues claro en una cárcel como esta aplicaba la represión de una manera determinada.»

6.4.2. Escola

L'escola és l'ús principal que ha trencat amb l'estigma, segons les enquestes, i és el que fa que la gent s'hi acosti diàriament i els canviï la percepció. Destaquem que no influeix negativament, sinó positivament i resta estigma alhora que als pares els impressiona, però majoritàriament no els molesta del tot l'edifici, sinó més aviat l'estat en el que està. Segons la recerca d'antecedents, és una pràctica novedosa a Europa, però novedosa a l'Estat i hi ha una gran diversitat d'opinions al respecte. En destaquem algunes que hem trobat respecte aquesta sinergia d'usos tan diferents:

«Tota aquesta mainada nova li dona una altra energia nova a l'espai. Però no deixa d'haver-hi una presència molt forta de la presó, però bé que ara mateix es queda així. [...] A mi arquitectònicament em fa una impressió [...]. Del que conec jo, més enllà d'aquests últims anys enrere ha estat un símbol de repressió. Amb la dictadura franquista...»⁹¹.

⁸⁸ P/Mare, enquesta 38, pregunta 13

⁸⁹ D. Rojo (expresoner), entrevista [32:49]

⁹⁰ M. Viñolas (associació), entrevista [01:38]

⁹¹ Pare anònim, Conversa (18.04.2024)

«Ahora es un edificio que muy lentamente, demasiado, va cambiando e integrándose en el barrio. Situar las escuelas ha sido un gran acierto.»

«Nada que ver, dos escuelas y oyes a los niños en el patio, las esquinas de Entenza con plantas, bancos y algun arbol [sic] dan una sensación agradable.»⁹²

«Escuela de mis hijas, espacio para los niños jueguen»⁹³

«Las dos escuelas que hay actualmente les dan otra percepción a la zona. Ahora es un ambiente familiar, de barrio. Hay negocios nuevos y la gente que hay en la cercanía pertenecen a clase media alta».⁹⁴

«De la foscor a la llum, la presència dels nens de l'escola Xirinacs (i darrerament tb [sic] de l'escola Entença) han canviat aquest espai i la seva energia.»⁹⁵

En segon lloc, hi sorgeix una relació entre pedagogia i transmissió de la memòria als més petits. Diverses fonts així ho testimonien i hi troben la part més positiva.

«I clar, està bé el museu, però que ha de ser una cosa activa, perquè sobretot per la joventut i les escoles i els instituts. Malauradament, la nostra història ha estat bastant amagada (...) Per això interessa que estigui activa, perquè hi hagi les escoles, hi hagi els instituts i vagin.»⁹⁶

«I imagine it could be a [...] thing for a school to be so close to the memorial side because then young generations would be growing up surrounded by it and then definitely learn about it and thus overcoming the stigma about it.»⁹⁷

Tanmateix, en tercer lloc la urgència de les escoles i la lentitud del projecte de rehabilitació han fet que sigui un panorama memorial delicat que pot influir negativament a les escoles, tal com afirma l'expresoner D. Rojo i una mare de l'escola Xirinacs:

«Vamos a mí no me molesta, lo que me sabe mal es que hayan empezado por esto. Porque si primero hubieran hecho quitar los muros, ponerlo peatonal. (...) no que los niños salgan y vean ahí las paredes de... [imita el habla de un niño] '¿Esta ventana con barrotes qué es?' Eso lo veo un poco fuerte, que un niño de 2, 3, 4 años que es... Que empiezan P3, P1, eso en realidad son 3 años, claro hoy sabemos que hoy en día los niños no es como en los 40, que no había psicología infantil, nono, los niños aprenden desde el minuto 1. Entonces claro, con 3 años que estén viendo celdas con barrotes, no tiene que ser muy instructivo.»⁹⁸

«Jo penso que com va l'escola allà... canviarà molt la façana. Amb les finestres així, no crec que una escola tingui unes finestres així de petites, vaja.»⁹⁹

---

⁹² Resident, enquesta 2, preg núm 4

⁹³ Resident, enquesta 8, preg núm 4

⁹⁴ P/Mare, enquesta 33, preg núm 4

⁹⁵ P/Mare, enquesta 38, preg núm 4

⁹⁶ M. Viñolas (associació), entrevista [12:38]

⁹⁷ Charlotte (museòloga) seminar sobre la Model impartit a la Peggy Guggenheim Collection de Venècia

⁹⁸ Dani el Rojo, (expresoner) entrevista [11:22]

⁹⁹ Mare anònima, Conversa (18.04.2024)

«Em sap greu per les escoles, els nens. Hi ha gent que diu, ostres això era una presó.»¹⁰⁰

«En cap cas conservaria l'edifici tallers on volen ubicar l'escola Xirinacs perquè està en mal estat, no té cap mena de valor arquitectònic, no compleix amb el tarannà de l'escola i seria molt més costós adaptar-lo que tirar-lo a terra i fer un edifici nou, modern i al dia amb totes les regulacions mediambientals, de seguretat, etc. Tampoc ubicaria la central geotèrmica allà ni un poliesportiu a sota de l'escola. No té cap sentit.»¹⁰¹

«El edificio reservado al Institut-Escola no es el adecuado para tal uso.»¹⁰²

Tal com hem pogut veure de l'observació informal, els visitants més joves són la minoria, i són adolescents tirant a adults. Els únics nens que hi ha són els de l'escola, que també van a parcs del voltant.

6.4.3. Habitatges

Uns 15 enquestats manifestes estar en contra dels habitatges, però ningú manifesta expressament estar d'acord amb els habitatges. Tan sols un Pare/Mare de l'escola manifesta l'estar d'acord:

«Sí, creo que los usos previstos son muy interesantes. Creo que todo el espacio debería albergar usos o vivienda de titularidad pública y social.»¹⁰³

En general, als enquestats els hi sembla bé el projecte en urbanístic i són conscients de que falten equipaments i habitatges al barri. Els temes que més han estat mencionats a la pregunta 9 junt amb la polèmica dels habitatges han sigut la necessitat de l'augment d'espai verd (els sembla insuficient al planell), places públiques i les escoles, tema ja tractat. Tanmateix, sens dubte el més polèmic han estat els habitatges:

«Masses coses sense tenir uns punts en comú.»¹⁰⁴

«Viviendas no lo veo si sirve para especular. Lo demas si [sic].»¹⁰⁵

«Me gusta pero también me parece "raro" que hayan vivencias en una ex-prision [sic].»¹⁰⁶

«Crec que al menys s'hauria de conservar una part de la presó, però no per a crear negoci amb propietats privades (vivendes). És cert que ocupa molt d'espai i pot ser zones verdes estarien bé, però un parc ho veig excessiu. A Alemanya no farien un parc on els nens anessin a jugar futbol a Auschwitz.»¹⁰⁷

---

¹⁰⁰ Resident, enquesta 3, preg núm 9

¹⁰¹ Resident, enquesta 36, pregunta 9

¹⁰² P/Mare, enquesta 44, pregunta 9

¹⁰³ P/Mare, enquesta 44, pregunta 9

¹⁰⁴ Resident, enquesta 9, pregunta 9

¹⁰⁵ Resident, enquesta 11, pregunta 9

¹⁰⁶ Treballador, enquesta 17, pregunta 9

¹⁰⁷ Visitant, enquesta 19, pregunta 9

«Si [sic] menos viviendas.»¹⁰⁸

«Si, deberían ser todo edificios de servicios públicos y no viviendas.»¹⁰⁹

«Si se mantiene algún aspecto de memoria me parece bien, excepto las viviendas y dar más zonas verdes y equipaments.»¹¹⁰

«Sí que hi posaria serveis, però no crec que hi hagi d'haver habitatges.»¹¹¹

«En cap cas aquest terreny ha d'anar a mans privades (inclús em sembla qüestionable fer-hi habitatge de protecció oficial); això de moment no es posa en dubte i suposa una millora respecte a principis del 2000, en què no estava tan clar. [...] Es pot fer un acte de justícia reconvertint un recinte destinat a la repressió i l'extermini a un espai dedicat a la vida comunitària, [...] Però perquè això sigui així cal que els nous usos que s'hi prevegin estiguin pensats des de i per a la col·lectivitat, per això jo qüestiono que s'hi faci habitatge encara que sigui de protecció oficial.»¹¹²

Com hem mostrat, hi ha algunes persones que els sembla estrany el fet de posar habitatges. El qüestionen perquè no és un servei tan directament comunitari i té més vincle amb donar unes preferències d'un espai molt identitari a uns pocs que paguen. Tanmateix, ningú ha anat més enllà, només SOS Monuments i l'Associació Helios Gómez han tractat el tema i palesament s'hi han posicionat en contra.

«La categoria C cau en mans de l'ajuntament, però en aquest Ajuntament entra l'equip de la senyora Colau, [...] i vol fer pisos en aquest espai, perquè com que havia promès 8.000 pisos i no n'ha fet ni 800, aquí tenia un espai. Aquí per darrere hi ha interessos econòmics.[...] Tingues en compte que una galeria fa 15 metres. Per fer un apartament es requereixen llavors, es van inventar el que diuen "unes motxilles", és a dir un afegit perquè tingui una mica més de superfície. [...] És a dir, destrosses un monument. [...] El trenques, fas una... I entenc que manquin pisos, però escolta, això és un patrimoni, de la memòria. Els de la quinta de la senyora Colau i nosaltres, partits polítics, el tema de la memòria, de la Memòria Històrica, amb aquesta llei, l'han passat de puntetes. Sí, però no. [...] Intentem que no es facin pisos aquí. [...] Esto es la idea de transformar la prisión en un centro de cultura. [...] pero no es un sitio para hacer pisos, y además unos pisos un poco rácanos.»¹¹³

«Fíjate desde la mentalidad nuestra [desde SOS Monuments] y que vemos que el patrimonio tiene que ir avanzando, se pueden hacer pisos, pero tampoco desfigurando y desdibujando tanto el edificio porque no lo merece, no lo necesita.»¹¹⁴

Per tant, aquests habitatges són vistos com una amenaça pels veïns de cara a disposar d'espais públics i equipaments, mentres que per les associacions memorialistes, de cara a

---

¹⁰⁸ P/Mare, enquesta 29, pregunta 9

¹⁰⁹ Resident, enquesta 33, pregunta 9

¹¹⁰ P/Mare, enquesta 50, pregunta 9

¹¹¹ P/Mare, enquesta 56, pregunta 9

¹¹² Resident i historiadora, enquesta 57, pregunta 9

¹¹³ G. Gómez (associació), entrevista [00:11:05], [00:12:30], [00:17:39].

¹¹⁴ R. Vergara (associació), entrevista [00:17:25]

intervenir de forma agresiva el patrimoni arquitectònic. Les associacions veuen que podrien donar-li un ús per la comunitat que manifestament necessiten, però han hagut de veure com s'ha preferit destinar una galeria a l'habitatge.

7. Conclusions

Tots els entrevistats han manifestat una manca de museus memorials a Barcelona, sobretot democràtics i sobre la història del segle XX. Per tant, la presó de la Model de Barcelona i l'oratori de la «capella gitana» tenen el potencial simbòlic, històric i patrimonial de ser, junt amb el possible futur memorial de Via Laietana (2023), el nou i necessari símbol i lloc de transmissió principal de la memòria traumàtica del segle XX de Barcelona. No obstant, a l'hora de fer una revisió crítica dels actes de l'Estat, s'hauria d'anar molt en compte de no fer especial apologia del catalanisme ni de cap ideologia política, tal com adverteix l'expresoner D. Rojo¹¹⁵ i com veiem als museus de defensa de la República francesa. Com a presó no pot ser el típic memorial bèl·lic de la pau, però sí tenir la funció de pedagogia de la història recent, vacant al currículum escolar.

Com aspecte positiu a destacar, en aquest país hem passat de la destrucció de les presons (com la Reina Amàlia de Barcelona, la presó de dones de les Corts, Carabanchel, Modelo de Madrid i Ocaña de Toledo) a la conservació en forma de memorials com a testimoniatge i justícia històrica. És innegable el rol de les associacions en aquest país, sent les principals promotores en liderar els processos de memòria, així com també aliades i fins i tot sòcies. D'aquí s'han creat processos nous i únics amb un fort èmfasi social. S'ha escoltat a la ciutadania, activistes i experts de la memòria i se'ls ha cedit part del poder de presa de decisió, que no és un procés gaire comú, però que ha resultat força exitós a l'hora de salvaguardar el patrimoni. Per tant, els majors aliats que té el memorial per a la salvaguarda del testimoniatge són els mateixos testimonis, les comunitats de referència que necessiten fer justícia. Creiem que encara falta tasca educativa i sensibilitzadora perquè la mateixa ciutadania reivindiqui espais de memòria traumàtica, monuments i la salvaguarda del patrimoni de manera proactiva.

Tot i que el projecte final té una acceptació popular majoritària, creiem que no és un procés de participació del tot modèlic, com intenten visibilitzar el seu guardó del Premi AJAC, però sí un dels millors que s'han dut a terme fins ara. Destaquem positivament la intenció d'escolta de les associacions, tant memorialístiques (*stakeholders*), de les comunitats font, com educatives i veïnals (beneficiàries), ja que ha permès reunir a tots per posar-se d'acord sobre la conservació gairebé total del conjunt d'edificis i la seva multiplicitat d'usos. Després del procés de decisió, les associacions memorialistes han acceptat que se li donessin nous i

---

¹¹⁵ entrevista [34:08]

diferents usos, així com les associacions veïnals han vist amb bons ulls un ús memorial de les parts més importants.

Tanmateix, s'han detectat algunes males pràctiques a l'hora d'influenciar les opinions al final de les sessions del procés de decisions, així com un resultat final més centrat en un projecte urbanístic de barri i no per a la tasca associativa, tot i que ha engrandit el projecte de memòria, salvaguardant més espais. A més, tot i que hagi sigut un procés completament *bottom-up* exigít per les mateixes associacions memorials i veïnals, trobem que s'ha donat més protagonisme a les associacions veïnals (en rol de beneficiàries), i les associacions memorials (aliades i impulsores del procés) no han acabat de ser-ne beneficiàries, ja que no han obtingut tot el que demanaven, un espai per a elles –a excepció d'EUROM, que ha passat a ser sòcia i coordinar el projecte i l'activitat memorial de l'espai. També s'ha denunciat un poc interès dels responsables del projecte per a les sessions de seguiment, tal com han evidenciat l'entrevista a X. Riu i les enquestes.

Algunes de les conseqüències del projecte han estat una gestió millorable d'alguns espais i béns importants a preservar ja destruïts o prevista la seva destrucció o modificació, com la infermeria, el geriàtric amb les encavallades d'Ala de Mosca i els Tallers, i el descontentament de les associacions memorials i dels veïns vers els polítics i les gestions de l'Ajuntament de Barcelona. Ara falta veure com es du a terme la narració i discurs d'aquest espai i la vinculació que pugui tenir amb el discurs polític, que de moment sembla que estan prescindint dels expresoners vius i dels seus projectes, com han comentat els mateixos expresoners.

Hi veiem un aspecte conflictiu amb l'escola bressol, i és que encara que aporti un ús que suposa un trencament positiu de l'estigma de la Model i li dona un ús social, als pares de l'escola no els sembla bé haver començat per aquest ús quan a la Model encara no s'han fet obres de rehabilitació i que hagin de portar els fills als barracons d'un recinte insalubre, per tant, el que s'ha viscut dins la Model corromp una mica els usos nous, aporta més incomoditat a l'estigma i genera alhora emocions d'ira i opinions de derruiment, així com també comença a generar opinions a favor de la seva salvaguarda. Segons les enquestes, una vegada consolidat i restaurat l'edifici, les inquietuds de la comunitat escolar desapareixeran i s'hi podrà establir una harmonia d'usos que no es corrompin entre ells, com passa actualment al Recinte Modernista de Sant Pau. Des del sector museístic i memorial s'ha destacat una bona sinergia entre memòria i transmissió a les generacions residents futures que seran les que preservaran la història col·lectiva de l'últim segle.

Si bé ens sorprèn que tothom hagi naturalitzat en pocs anys el tenir escoles bressol dins un espai memorial, un ús nou als centres penitenciaris a l'Estat espanyol, a la majoria d'enquestat els ha grinyolat molt el fet de planificar habitatges en aquest mateix espai memorial, polèmica que posa en contra del projecte tant a associacions memorials per la desfiguració dels edificis externament i la seva funció memorial, com per part dels residents i pares de l'escola per la privatització de l'espai comunitari. S'argumenta que manquen habitatges, però per alguna gent la Model no és el millor lloc on desenvolupar aquesta política pública d'habitatges.

Seguint amb la percepció de l'estigma, hem trobat que el factor general que podem dir que esborra més l'estigma és visitar-la per dins. Veiem que els grups que estan més d'acord amb la preservació memorial d'aquest patrimoni incòmode (segments aliats) són les associacions memorials, visitants i veïns nouvinguts. Per contra, els segments amb opinions més polaritzades i radicals són des dels pares i mares de l'escola fins als residents de tota la vida (que sovint són el mateix segment), i que encara troben com l'estigma de la Model corromp la seva qualitat de vida, ja que la funció de testimoni memorial traumàtic no és la seva prioritat. Per tant, per a la seva salvaguarda, la Model s'ha de consolidar, restaurar, rehabilitar i canviar la seva imatge i els seus usos per poder guanyar-se l'acceptació al barri després d'infondre por, ira i disgust durant un segle amb els seus usos originals.

Per trencar els estigmes i donar noves vides al patrimoni són necessàries les negociacions multivocals amb cessió de poder de decisió i de gestió, les rehabilitacions transformadores i les intervencions sobre l'edifici per adaptar-lo a una nova activitat. Creiem que no és necessari que intervinguin les façanes amb "motxilles" per als nous usos, ja que, segons les enquestes, amb el ruïnós estat actual la Model ja s'ha guanyat la seva salvaguarda. Si només volem preservar la memòria, no cal fer res més que consolidar i restaurar, però difícilment acabarà de trencar un estigma congènit. Independentment del que s'acabi fent, un memorial és imprescindible per a la qualitat i la identitat d'una democràcia, així com per la vida de la seva ciutadania.

Si vis pacem, para memoriam

Si vols la Pau, fes memòria

8. Discussió

Aquest estudi pretenia ser una investigació exploratòria en forma d'avaluació formativa (monitoreig a meitat d'un projecte) del procés de patrimonialització, participació i canvi d'usos. **La resposta a la hipòtesi és que en efecte s'ha despertat una nova acceptació entre la ciutadania vers el patrimoni dissonant, motivat per la seva implicació al procés participatiu, la possibilitat de visita i l'inici de canvi d'usos, que han garantit la seva salvaguarda.** Aquest treball sobre la memòria i la participació ha recollit i deixat per escrites les opinions i debats al voltant del projecte de rehabilitació i salvaguarda de la Model de Barcelona fins el 2024. Els resultats obtinguts no es poden generalitzar ni ser representats en altres estudis.

Aquest estudi és el primer que es realitza d'una avaluació posterior del procés públic. **Els resultats obtinguts és que es tracta d'un exemple perfecte de cas sobre les teories de participació d'Arnstein (1969)** i d'autors posteriors defensors de l'efectivitat dels processos participatius en les democràcies.

La contribució del treball al camp d'estudi ha estat una recopilació qualitativa per posar sobre la taula les diferents opinions per construir un mapeig d'actors rellevants involucrats; així com analitzar d'on ve la Model, la seva importància arquitectònica i simbòlica al país, i fer una aproximació de quin serà el futur de la nova Model a la ciutat. Fins ara pocs estudis han combinat patrimoni i antropologia-psicologia.

Evidentment creiem necessari un estudi oficial una vegada finalitzat el projecte urbanístic i arquitectònic 'Model, batega!' (cap el 2035) el qual pot aconseguir una imatge més fiable de la transformació d'un patrimoni dissonant en patrimoni comunitari, que impliqui proves psicològiques qualitatives i quantitatives, en una mostra més gran que representi la població total relacionada amb aquest patrimoni. Tanmateix, es pot córrer el risc de que molts dels antics residents i expresos que hem entrevistat i enquestat (impulsors originaris del procés de tancament), ja no estiguin disponibles per a futurs estudis. **Una futura avaluació sumativa oficial podria donar a conèixer al món les possibilitats del patrimoni penitenciari i dissonant.** A més, en aquest estudi hem trobat diverses línies d'investigació futures, des dels resultats psicològics i pedagògics que es puguin aconseguir en una escola emplaçada dins d'un memorial visitable, així com la revisió de l'evolució de percepció de l'estigma i la seguretat al voltant de la Model en relació amb l'inici del projecte urbanístic.

9. Bibliografia

Ajuntament de Barcelona (04.2009). *Criteris i continguts per a la redacció del pla director de transformació de la presó Model de Barcelona*. Extret de: https://ajbcn-decidim-barcelona.s3.amazonaws.com/decidim-barcelona/uploads/decidim/attachment/file/2636/Pla_director_2009_La_Model.pdf

ARNSTEIN, Sherry R. (1969). *Journal of the American Planning Association*. A ladder of citizen participation. 35(4): 216–224.

Associació Cultural Helios Gómez (s.d.). *La Capilla Gitana en la cárcel Modelo de Barcelona*. Extret de: <https://www.heliosgomez.org/capilla-gitana>

AZOGUE, Bernabela (2009). *Prisión Modelo, ¿Dígame?*. Barcelona: Sepha Edicion y diseño SL.

BAILON, Valen (2018). *Sobrevivir a la Modelo*. Dani el Rojo revela por primera vez la verdad oculta de la prisión más peligrosa de los años 80. Barcelona: Editorial Vanir.

BELGA, Par (2024). *Le Soir*. La fermeture de la prison de Saint-Gilles toujours prévue pour fin 2024. <https://www.lesoir.be/584674/article/2024-04-29/la-fermeture-de-la-prison-de-saint-gilles-toujours-prevue-pour-fin-2024>

CAÑELLAS, Cèlia et al. (2017). *Història de la presó Model de Barcelona*. Lleida: Pagès editors S.L.

CAPILLA, Antoni (2019). *La Model, 113 anys d'història*. El nou full de ruta preveu l'enderrocament del mur perimetral i la reconversió de 6 galeries i del panòptic central. Extret el 20.06.2024 de: <https://informatiu.apabcn.com/blog/la-model-113-anys-dhistoria/>

CHOAY, Françoise (2007). *La alegoría del patrimonio*. España: Editorial Gustavo Gili SL.

CONNERTON, Paul (1989). *The spirit of Mourning*. History, Memory and the Body. Cambridge University Press. doi: <https://philpapers.org/rec/CONHSR>

CONNERTON, Paul (2011). *How Societies Remember*. Cambridge University Press. doi: https://books.google.es/books?hl=ca&lr=&id=SkrGuiWNHA4C&oi=fnd&pg=PR7&dq=Connerton+1989+memory&ots=MBtAGVxXmx&sig=QS5d6K12eUkG7qWBDtwESMo8o1I&redir_esc=y#v=onepage&q=state&f=false

CURTO, Agustí (coord.); GONZÁLEZ, Josep (coord.) et al. (2004). *La Model: Cent anys i 1 dia d'històries*. Barcelona: Baskum S.L.

Decidim.barcelona (2018). *La Model s'obre a la ciutat*. Fases del procés. Extret el 31.06.2024 de <https://www.decidim.barcelona/processes/lamodel/steps?locale=ca>

'Fem nostre l'espai de la Model' (2016-2018). *Plataforma ciutadana*. Extret el 2024 de: <https://presomodel.wordpress.com>

FONTOVA, Rosario; POLO, M. Carmen (coord.) (2010). *La Model de Barcelona*. Històries de la presó. Barcelona: Laia Libros. Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya.

GUNDLACH, John (2018). *Debeeldunie*. Noordsingelcomplex gevangenis Fase 1 transformatie Tuin van Noord Noordsingel Rotterdam. Extret el 19.05.2024 de: <https://www.debeeldunie.nl/stock-photo-noordsingelcomplex-gevangenis-fase-1-transformatie-tuin-van-noord-reportage-image00374254.html>

HALBWACHS, Maurice (1950). *The Collective Memory*. Space and the collective memory. Extret el 25.04.2024 de: <https://web.mit.edu/allanmc/www/halbwachsspace.pdf>.

HERNANDEZ, Francesc Xavier (2004). *Mnemòsine: revista catalana de museologia*. De monuments de pedra a patrimoni immaterial. Els museus militars a Europa. ISSN 1698-109X, [Nº. 6, 2010-2011](#), págs. 15-34.

HERTZ, Ellen (2015). "Bottoms, Genuine and Spurious" dins de Adell et al. (2015) *Between Imagined Communities and Communities of Practice*. Participation, Territory and the Making of Heritage. Göttingen Studies in Cultural Property, Volume 8. Extret de: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/32470/610380.pdf;sequence=1>

HIRSCH, Marianne (2008). *Poetics Today*. The Generation of Postmemory. 103–128. doi: <https://doi.org/10.1215/03335372-2007-019>

[Hortus in focus](#) (2018). *Rotterdam: Tuin van Noord*. Extret el 19.05.2024 de: <https://www.hortusinfocus.nl/rotterdam-tuin-van-noord/>

Lacol.coop (s.d.). *Premi AJAC per al procés de la Model*. Extret el 22.05.2024 de: <https://www.lacol.coop/actualitat/premi-ajac-la-model/>

Lacol.coop (s.d.) *Procés de participació sobre l'espai de la model*. Extret el 22.05.2024 de: <https://www.lacol.coop/projectes/proces-participacio-model/>

Lacol i Equal Saree (juny de 2018). *Informe de resultats del procés participatiu de la Model*. Ajuntament de Barcelona.

MARÍN-DÒMINE, Marta (14 de novembre de 2023). *Festival Barcelona PENSA*. El tragaluz democrático. conflictos y memorias en la España intransitiva. <https://europeanmemories.net/activities/pensa-2023/>

Mayntz, Renate (2006). *Transition to sustainable development: Lessons from governance theory*. Extret de: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=f724f28992c0db585cff02bd48b8d4f9ef025059>

MERINO, Andreu (04.12.2024) *Nació digital*. Colau demana un «esforç» a la Generalitat per transformar la Model el 2020. Extret el 17.05.2024 de:

https://naciodigital.cat/societat/colau-demana-un-esforc-a-la-generalitat-per-transformar-la-model-e-l-2020_95880_102.html

NORA, Pierre (dir.) (1997). *Les lieux de mémoire*. France: Éditions Galimard. 23-43.

ONCIUL, Bryony (2015) *Engagement Zones 3*. Taylor & Francis Group. 71-89

EUROM. (s.f.). *Patrimonios incómodos*. Recuperado 9 de octubre de 2022, de <https://europeanmemories.net/patrimonios/>

PAUNÉ, Meritxell et al. (2018). *La Vanguardia*. La Modelo ya es historia. Extret el 31.06.2024 de: <https://reportajes.lavanguardia.com/la-modelo-ya-es-historia/>

Parlament Bruxellois (2022). *Proposition de résolution relative à la reconversion des prisons de Saint-Gilles, Forest et Berkendael*. Recuperat de: <http://weblex.irisnet.be/data/crb/doc/2022-23/146160/images.pdf>

Pieters Bouwtechniek (ca. 2021). *Tuin van Noord*. Extret el 19.05.2024 de: <https://www.pietersbouwtechniek.nl/projecten/tuin-van-noord>

POLO, M Carme (coord.) (2010). *La Model de Barcelona*. Històries de la presó. 170-176.

Portal de Archivos Españoles (PARES) (s.d.) *Gobierno de España*. Ministerio de Justicia. Institución - Cárcel Modelo (Madrid, España). Recuperat el 19.05.2024 de: <https://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/autoridad/170669>

PROST, Antoine (1997). «Les monuments aux morts. Culte républicain? Culte civique? Culte patriotique?» Dins de Nora, Pierre (dir.) *Les lieux de mémoire*. Pàgines 199-222. Éditions Galimard.

Regione Lombardia Beni Culturali (s.d.) *Carcere di S. Vittore*. Extreta el 19 de maig de 2024 de: <https://www.lombardiabeniculturali.it/architetture/schede/LMD80-00361/>

Revista de Antropología y Arqueología, 12, 39-36. <https://doi.org/10.7440/antipoda12.2011.04>

RIAÑO, Peio (2021). *Decapitados*. Una historia contra los monumentos a racistas, esclavistas e invasores. España: Ediciones B.

RIEGL, Aloïs (1903). *El culto moderno a los monumentos*. 1987. Madrid: Visor Distribuciones S.A.

ROIGÉ, Xavier; (2010) *Mnemòsine: revista catalana de museologia*. De monuments de pedra a patrimoni immaterial. La museïtzació de la memòria històrica a Europa. ISSN 1698-109X, Nº. 6, 2010-2011, pàgs. 15-34. doi: <http://revista.museologia.cat/uploads/articulos/io7pax52gsjrp3wcoa4yzgay6w.pdf>

ROIGÉ, Xavier; (2016) «De los usos políticos del patrimonio» en ROIGÉ, Xavier; VAN GEERT, Fabien; CONGET, Lucrecia (coords.) *Usos políticos del patrimonio cultural*. Barcelona: UB edicions.

ROIGÉ, Xavier; (2023) «La musealización de los conflictos históricos en España: museos y espacios de memoria en la Batalla del Ebro», dentro de Mahalhaes et al. (2023) *Museologia e património*.

Volume 10. ESECS: Politècnico de Leiria. 155-189.

<https://www.ipleiria.pt/esecs/wp-content/uploads/sites/15/2023/10/Livro-Museologia-e-Património-Volume-10-2023-Low.pdf>

ROSA, Anton (2023). *TOT Barcelona*. L'Ajuntament instal·la un memorial a la comissaria de la Via Laietana. Les rajoles amb les paraules 'Veritat', 'Reparació', 'Justícia' i 'Memòria' ja llueixen davant de la Prefectura Superior de Policia. Recuperat el 01.05.2024 de <https://www.totbarcelona.cat/societat/memorial-comissaria-via-laietana-424911/>

SAGRERA, Berto (17.05.2022). *Elnacional.cat*. El gobierno de Colau se compromete a derribar dos muros de la Model. Extret el 17.05.2024 de: https://www.elnacional.cat/es/barcelona/gobierno-colau-compromete-derribar-muros-model_758769_102.html

Sérvice Público Fédéral (s.d.) *Justice*. Plus d'infos sur la prison de Saint-Gilles. https://justice.belgium.be/fr/themes_et_dossiers/prisons/prisons_belges/prisons/plus_d_infos/st-gilles?TSPD_101_R0=084c9d00c5ab200088e29f23670e62deca231059bf8c67766c7dc05f81b9028dec9635f7b8b0102c089017b5c6143000a130eab7644fe648f220f4bdae10b287daee44f1677d7a5cc30690492d729d09e3220bbb2a1ebbd1a1040dba5a47b237

Sessió del grups impulsor i de seguiment de la model (23 de març de 2023). *La transformació de la presó model*. Power point:

https://ajbcn-decidim-barcelona.s3.eu-west-1.amazonaws.com/nlyh5n61mun8reyppwb30rx1ps6r7?response-content-disposition=inline%3B%20filename%3D%2220230323_Presentacio.pdf%22%3B%20filename%2A%3DUTF-8%27%2720230323_Presentaci%25C3%25B3.pdf&response-content-type=application%2Fpdf&X-Amz-Algorithm=AWS4-HMAC-SHA256&X-Amz-Credential=AKIARXFVQ5FRFGOSOKD2%2F20240429%2Feu-west-1%2Fs3%2Faws4_request&X-Amz-Date=20240429T171017Z&X-Amz-Expires=300&X-Amz-SignedHeaders=host&X-Amz-Signature=f2495c0d368731e0129b50fbc7a31e155c88bf89e3d0795fe421697e93c24be9

Acte: https://ajbcn-decidim-barcelona.s3.eu-west-1.amazonaws.com/qchvpomww627u0jn4v86h3lhvt4v?response-content-disposition=inline%3B%20filename%3D%2220230323_Acta.pdf%22%3B%20filename%2A%3DUTF-8%27%2720230323_Acta.pdf&response-content-type=application%2Fpdf&X-Amz-Algorithm=AWS4-HMAC-SHA256&X-Amz-Credential=AKIARXFVQ5FRFGOSOKD2%2F20240429%2Feu-west-1%2Fs3%2Faws4_request&X-Amz-Date=20240429T171024Z&X-Amz-Expires=300&X-Amz-SignedHeaders=host&X-Amz-Signature=a7fbd21b8f4fb8fb89e80d0470466692f8f0ff6f8657cc63f7b297f5126a616c

Smith, L. (2011). *El «Espejo Patrimonial»: ¿Ilusión narcisista o reflexiones múltiples?* Antípoda.

Tunbridge J., Ashworth G. (1996). *Dissonant heritage — The management of the past as a resource in conflict*. Chichester / New York: John Wiley & Sons.

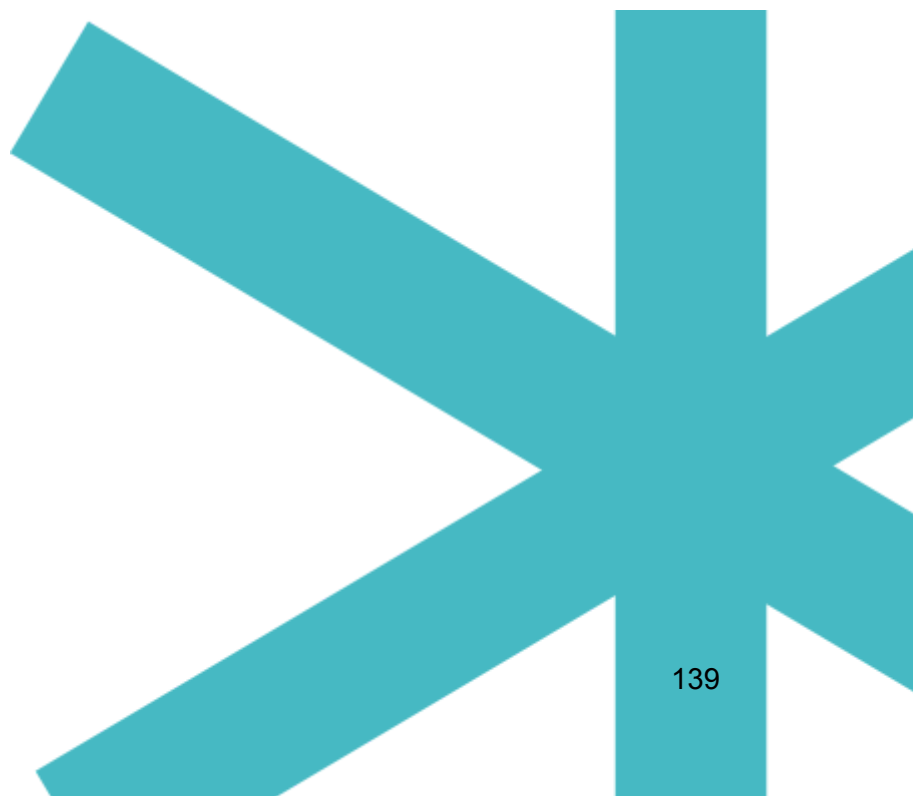
Veclus (2017). *Estudi històric-arquitectònic i valoració patrimonial de l'antiga presó Model (Barcelona)*. Extret de:

https://ajbcn-decidim-barcelona.s3.amazonaws.com/decidim-barcelona/uploads/decidim/attachment/file/2642/Estudi_històric_Model.pdf

VINYES RIBAS, Ricard (2010). *Asalto a la memoria*. Impunidades y reconciliaciones, símbolos y éticas. Barcelona: Los libros del lince S.L.

VINYES RIBAS, Ricard (2023). *Crítica de la razón compasiva*. Reconstrucción, transmisión y poder en la memoria del pasado. Barcelona: Icaria editorial.

WIEVIORKA, Olivier (2010). *La mémoire désunie*. Le souvenir politique des années sombres, de la Libération à nos jours. França: Éditions du Seuil.

Annex

Composició del Grup Impulsor / Comissió de seguiment

(<https://cultura.gencat.cat/ca/departament/plans-i-programes/ambit-sectorial/pla-nacional-del-llibre-i-la-lectura-de-catalunya/grup-impulsor/>)

«Jordi Foz, Secretari General de Cultura – President

Izaskun Arretxe, Directora de la Institució de les Lletres Catalanes – Vicepresidenta

Joan Abellà (fins maig 2023) / Ilya Pérdigo, representant de l'edició

Laia Asso, Directora general d'Educació Inclusiva

Montse Ayats, responsable departamental del Pla

Joaquim Bejarano, Cap de l'Àrea del Llibre de l'Institut Català de les Empreses Culturals

Imma Canal, Representant del sector educatiu

Joan Cuevas, Director general d'Innovació, Digitalització, Currículum i Llengües (fins a agost de 2023)
/ Ignasi García Plata, Secretari de Polítiques Educatives

Edgar Garcia, Director de l'Institut Català de les Empreses Culturals

Maite Cusó, Representant del sector de la comercialització del llibre

Andreu Freixes, Subdirector general de Llengües

Sebastià Portell, Representant del sector de la creació

Sílvia Sanahuja, Cap del Servei de Biblioteques

Josep Vives, Director general de Promoció Cultural i Biblioteques»

Dades internes cedides per l'Ajuntament sobre La Model 2018-2022.

2018= 99.772 visitants	Número	Visitants
Activitats	67	28.134
Rodatges	44	1.087
Exposicions	19	14.216

2019= 53.714	Número	Visitants
Activitats	41	3.795
Rodatges	26	361
Exposicions	14	766

2020= 11.165	Número	Visitants

Activitats	24	2.169
Rodatges	24	439
Exposicions	1	193

2021= 22.556	Número	Visitants
Activitats	137	7.569
Rodatges	71	3.372
Exposicions	3	176

2022= 74.760	Número	Visitants
Activitats	166	12.201
Rodatges	75	731
Exposicions	6	1.763*

Taules 5-9: Elaboració pròpia a partir d'informació privada de la Model.